

1923-1930 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE DANİMARKA İLİŞKİLERİ

Berkay KOÇAK

Haziran 2022

DENİZLİ

1923-1930 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE DANİMARKA İLİŞKİLERİ

Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı

Berkay KOÇAK

Danışman: Dr. Öğr. Ü. Nezahat BELEN

Haziran 2022

DENİZLİ

Bu tezin tasarımı, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Berkay KOÇAK

ÖN SÖZ

Türkiye Cumhuriyeti ve Danimarka ilişkilerinin henüz üzerinde çalışılmamış bir alan oluşu ve mevcut kaynak yetersizliği, Dışişleri Bakanlığı'nın Türk Diplomatik Arşivleri başlığıyla 2018 yılı gibi yakın bir zamanda yayınlamış olduğu Danimarka arşivlerinin dijital hale getirilmesiyle yeni bir soluk kazanmıştır. Daha önce yapılmış olan çalışmalarda, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri ve çoğunlukla Osmanlı Devleti ile yapılmış olan ticaret antlaşmaları referans alındığı için, kültürel, politik ve iktisadi anlamda var olan ilişkiler ancak Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (DİAD) ile gün yüzüne çıkmıştır.

Bu yüksek lisans tezinde, 1923-1930 yılları arasında Türkiye Danimarka ilişkilerinde basın-yayın, eğitim, diplomasi, sanayi, ticaret, politika ve daha pek çok alandaki kritik temaslar, öncelikle DİAD'da yayınlanmış olan Danimarka Fonu'na dayandırılmıştır. Danimarka fonu, Türkiye ve Danimarka ilişkilerine yönelik yapılacak çalışmalar için oldukça fazla araştırma konusu sağladığı gibi aynı zamanda içinde yer almış olan birçok Danimarkalı isim ve kurum sayesinde yeni kaynaklara ulaşma fırsatı vermiştir. Üç bölümden oluşan bu çalışmada kullanılan Danimarka hakkındaki veriler çoğunlukla yurtdışında yayınlanmış olan İngilizce ya da Danca çalışmalardır. Anales ekolü takip edilerek 1923 ve 1930 yılları arasında Danimarka ve Türkiye'de yayınlanmış birincil ve ikinci kaynakların referans alındığı bu tez çalışmasında her ilişki alanı için ayrı bir başlık açılmıştır. Ancak temelde birbirine zıt görünebilen sosyal ve ekonomik faaliyetlerin uluslararası politikalarda kullanıldığında birbirinden ayrılmaz politik bir unsur olduğu da gözardı edilmemiştir.

Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışma boyunca yardımlarını ve hoşgörüsünü eksik etmeyen ve konu seçimindeki desteğiyle bu alanda bana kalem oynatabilme imkânı sağlayan danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Ü. Nezahat Belen'e şükranlarımı sunarım.

Çalışmanın olgunlaşması için desteklerini esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Filiz Çolak ve Prof. Dr. Tahir Kodal hocalarıma teşekkür ederim. Türkiye'deki Danimarkalı mühendislerin faaliyetleriyle ilgili kaynaklara ulaşmam için yardımcı olan Danimarka Ulusal Arşivleri Baş araştırmacısı Sayın Steen Andersen'e, Danimarka Arşivleri

hakkında kayda değer bilgiler veren Danimarka Ulusal Arşivleri (Rigsarkivet) yetkililerine, Danimarka'nın Türkiye ve İran üzerindeki politikaları konularında tavsiyelerinden dolayı Danimarka-İran ilişkileri hususunda araştırmalar yapan Mohammed Mohsenian'a, Danimarka ile ilgili bu çalışmanın verdiği hayreti hiçbir zaman benden esirgemeyen dostlarıma ve bu süreçte manevi desteklerini ve inançlarını her an yanımda hissettiğim biricik aileme teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Tamamlanmış olan bu çalışmanın, başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti tarihinde gerek masa başında ve gerekse cephede milletimizi gururla temsil etmiş olan insanımızın yüce şahsiyeti karşısında her halükarda eksik kalacak olması bana, tüm eksikleriyle bu çalışmanın ithaf edileceği merciin yine onların makamı olacağı gerçeğini hatırlatmış ve beni teskin etmiştir.

ÖZET

1923-1930 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE DANİMARKA İLİŞKİLERİ

KOÇAK, Berkay
Yüksek Lisans Tezi
Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı
Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Ü. Nezahat BELEN

Haziran 2022, XI+144 sayfa

Bu yüksek lisan tezi, Cumhuriyetin ilanı ve Türk topraklarında yeni bir rejimin tesisinin üzerinden geçecek olan yüz yıla çok yakın olduğumuz 2022 yılında Türkiye Cumhuriyeti ve Danimarka ilişkilerinin 1923 ve 1930 yılları arasındaki gelişimin ele almak amaçlanmıştır.

Türkiye-Danimarka ilişkilerinin tarihsel sürecini, siyaset, iktisat, diplomasi, sanayi, ticaret ile sosyal ve kültürel boyutlarıyla ele alınmıştır. Birinci bölümde 1756 Osmanlı-Danimarka Ticaret Antlaşması ile başlamış olan ilişkiler, Türk ve Danimarkalı isimler çevresinde gelişen siyasi koşullarla beraber incelenmiştir.

Tanzimat Fermanı sonrasında Osmanlı toprakları üzerinde yoğunlaşan Danimarka kültür seferlerinin siyasi, diplomatik ve ticari etkileri üzerinde durulmuş ve Meşrutiyet döneminde iki ülke arasındaki ilişkiler ticari oranlarla desteklenmiştir. İlk bölümün son kısmında, 1. Dünya Savaşı'nın (1914-1919) Osmanlı-Danimarka ilişkilerine etkileri ele alınmıştır.

İkinci bölüm, İstanbul merkezli Osmanlı Devleti ve Ankara merkezli TBMM hükümeti olmak üzere iki başlı bir yönetimin söz konusu olması sebebiyle Milli Mücadele'de Türkiye-Danimarka ilişkileri başlığı altında incelenmiştir. Ayrıca Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ve işgaller sürecinde Danimarka ve Osmanlı hükümetlerinde diplomasi, siyaset ve basın üçgenindeki yansımalar ele alınmıştır.

Mütareke ertesinde Sevr Antlaşması bahane edilerek başlatılan işgal dönemi ilişkileri, Danimarka ve Türkiye'deki siyasi, politik ve iktisadi koşullar hakkında kayda geçirilmiş olan resmi istatistik bilgileri ve arşivler yardımıyla ele alınmıştır. Mudanya Mütarekesi dönemi ve uluslararası çalışmalarda bir dönüm noktası olan Lozan Antlaşması, bütün yönleriyle TBMM-Danimarka ilişkileri açısından ele alınmıştır.

Üçüncü Bölümde, Türkiye-Danimarka ilişkilerinde 1923-1930 tez konusu beş alt başlık çerçevesinde ele alınmıştır. 1925 yılında imzalanmış olan Dostluk ve İkamet Antlaşmasıyla başlayan resmi ilişkiler üçüncü bölümün de başlangıç noktasını teşkil etmiştir. 1926 yılında yeniden düzenlenmiş olan dostluk antlaşması, Türkiye-Danimarka diplomasisinin Cemiyet-i Akvam ile eş güdümlü hareket etmesi sonucunda 1927 yılından itibaren demiryolu sürecine evrilmiştir.

İsveç-Danimarka Konsorsiyumu ve Danimarka Kampsax Şirketi'nin Türkiye'deki mühendislik faaliyetleri 1927'den 1932 yılına kadar süren inşa faaliyetleri çerçevesinde üçüncü bölümde yer almıştır. Aynı yıl aralığı içerisinde gerçekleşmiş olan Dostluk, Ticaret ve Denizcilik Antlaşması, dış ticaret verileriyle birlikte ele alınmıştır. 1923-1930 yılları arasında Türkiye-Danimarka sosyal ve kültürel ilişkileri ise alt başlık olarak ele alınarak üçüncü bölüm sonlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, Danimarka, Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, Lozan Antlaşması, İnhisar Politikası, Fevzipaşa Demiryolu, Musul Meselesi

ABSTRACT

RELATION BETWEEN TURKEY AND DENMARK (1923-1930)

KOÇAK, Berkay
Master Thesis
History Department
Turkish Republican History Programme
Advisor: Lecturer (ph.D) Nezahat BELEN

June 2022, XI+144 page

In this master thesis, it is aimed to deal with the development of the relations between the Republic of Turkey and Denmark between 1923 and 1930 in 2022, when we are very close to the centennial of the proclamation of the Republic.

The historical process of Turkey-Denmark Relations is discussed in terms of politics, economy, diplomacy, industry, trade and social and cultural dimensions. In the first chapter, the relations that started with the 1756 Ottoman-Danish Trade Agreement were investigated together with the political conditions that developed around Turkish and Danish names.

The political, diplomatic and commercial effects of the Danish cultural expeditions concentrated on the Ottoman lands after the Tanzimat Decree were emphasized and the relations between the two countries during the Constitutional Period were supported by commercial rates. In the last part of the first chapter, the effects of the First World War (1914-1919) on the Ottoman-Danish relations are discussed.

The second part was investigated under the title of Turkey-Denmark Relations in the National Struggle, since there was a two-headed administration due to the Ottoman State centered in Istanbul and the government of the Parliament centered in Ankara. In addition, the signing of the Armistice of Mudros and during the occupations its reflections in the triangle of diplomacy, politics and press in the Danish and Ottoman governments were examined.

After the armistice, the relations during the occupation period, which started with the Treaty of Sevres as an excuse, were handled with the help of official statistical information and archives about the political, political and economic conditions in Denmark and Turkey. The Mudanya Armistice period and the Lausanne Treaty, which was a milestone in international studies, were discussed in all aspects from the perspective of the TBMM-Denmark relations.

In the third chapter, the main subject that 1923-1930 in Turkey-Denmark relations were discussed within the framework of five sub-titles. The official relations, which started with the Friendship and Residence Treaty signed in 1925, constituted the starting point of the third chapter. The friendship treaty, which was rearranged in 1926, has evolved into a railway process since 1927 as a result of the mutual of Turkey-Denmark diplomacy with the United Nations.

The engineering activities of the Swedish-Danish Consortium and the Danish Kampsax Company in Turkey are included in the third chapter within the framework of the construction activities that lasted from 1927 to 1932. Treaty of Friendship, Commerce and Navigation (with Protocol), which took place in the same year, has been discussed together with foreign trade data. The third chapter was concluded by considering the Turkey-Denmark social and cultural relations between the years 1923-1930 as a sub-title.

Keywords: Denmark, Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs Turkish Diplomatic Archive, Treaty of Lausanne, Monopoly Policy, Fevzipasha Railway, Mosul Question.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	iii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ.....	x
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BAŞLANGICINDAN 1. DÜNYA SAVAŞI'NA OSMANLI DANİMARKA İLİŞKİLERİ

1.1. 1756 Osmanlı Danimarka Ticaret ve Dostluk Antlaşması.....	13
1.2. Tanzimat Fermanı	23
1.3. Meşrutiyet Dönemi	25
1.4. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı-Danimarka Dış Ticareti.....	27
1.5. 1. Dünya Savaşı'nda Danimarka Diplomasisi ve Ticareti.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ TÜRKİYE- DANİMARKA İLİŞKİLERİ

2.1. Mondros Ateşkes Antlaşması	38
2.1.1. İktisadi İlişkiler.....	41
2.1.2. TBMM-Danimarka İlişkileri ve Diplomatik Temsil	44
2.2. Mudanya Ateşkes Antlaşması.....	47
2.3. Lozan Antlaşması.....	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-DANİMARKA İLİŞKİLERİ (1923-1930)

3.1. Siyasi ve Diplomatik İlişkiler (1923-1930)	56
3.2. Türkiye'nin Yeniden İnşası ve Türkiye Danimarka İlişkileri	66
3.2.1. Danimarka-İsveç Konsorsiyumu	70
3.2.1.1. Danimarka Cephesi	71
3.2.1.2. Türkiye Cephesi.....	72

3.2.2. Fevzipaşa-Ergani Demiryolu Hattı	73
3.3. Türkiye-Danimarka Sosyal ve Kültürel İlişkileri (1923-1930)	78
3.4. Türkiye-Danimarka Dış Ticaret (1923-1930)	83
SONUÇ	91
KAYNAKÇA	113
EKLER	128
ÖZ GEÇMİŞ	144

EKLER

- EK- 1 Harita: Johen Nordentoft, Sakarya Meydan Muharebesi askeri haritası....127
- EK- 2 Harita: Danimarka Beyrut Konsolosu Løytved'in Sultan Abdülhamid'e sunduğu Beyrut Haritası 128
- Ek- 3 Harita: Danimarkalı sanatçı ve seyyah Otto Valdemar von Hoskiaer tarafından resmedilmiş olan 1879 tarihli İstanbul ve Çevresi.....129
- EK- 4 Fotoğraf: Fevzi Paşa Demiryolu Hattı'nda istihdam edilen Türk işçiler ve demiryolu yapımı130
- EK- 5 Fotoğraf: Fevzi Paşa Demiryolu Hattı'nın 204.5. km noktası..... 131
- EK- 6 Fotoğraf: Beyrut Konsolosu Løytved'in Suriye Koleksiyonundan Sikke....132
- EK- 7 Fotoğraf: Breslav gemisi önünde denizcilerin fotoğrafı (Politiken).....133
- EK- 8 Fotoğraf: Illustreret Tidende Gazetesi ve Lozan Antlaşması görselleri..... 134
- EK- 9 Fotoğraf: Danimarka Kraliyet Kütüphanesi Avrupa Koleksiyonundan İstanbul Boğazı işgal yılları Osmanlı savaş gemileri.....135
- EK- 10 Fotoğraf: Kopenhag Langelinie Rıhtımında bir Türk Vapuru.....136
- EK- 11 Karikatür: Danimarka basınında Mustafa Kemal Paşa Karikatürü..... 137
- EK- 12 Karikatür: Danimarka basınında Mustafa Kemal Paşa Karikatürü..... 138
- EK- 13 Belge: Türkiye Danimarka Ticaret Antlaşması (19 Eylül 1926).....139
- EK- 14 Fotoğraf: Gazeteci Knud Holmboe'nin fotoğrafı.....140
- EK- 15 Karikatür: Bir Türk tüccarın Danimarkalı bir aileyi ziyareti.....141
- EK- 16 Fotoğraf: Sultana sabunu Türk Bayrağı ve Türk kadını logosu..... 142

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Danimarka-Osmanlı Dış Ticareti (1897-1904).....	28
Tablo 2. Osmanlı-Danimarka Ticaretinde İhracat Ürünleri (1898-1905).....	29
Tablo 3. Osmanlı-Danimarka Ticaretinde İhracat Ürünleri (1899-1906).....	30
Tablo 4. Osmanlı-Danimarka Ticaretinde İthalat Ürünleri (1898-1905).....	30
Tablo 5. Osmanlı Devleti-Dünya Ülkeleri İhracatı (1905).....	31
Tablo 6. Osmanlı-Danimarka Ticaretinde İhracat Ürünleri (1906).....	31
Tablo 7. Osmanlı-Danimarka Ticaretinde İthalat Ürünleri (1906).....	32
Tablo 8. Osmanlı-Danimarka Ticaretinde İhracat-İthalat Ürünleri (1907).....	32
Tablo 9. Danimarka-Osmanlı İthalat ve İhracatı (1914-1919).....	37
Tablo 10. Türkiye Cumhuriyeti Danimarka Diplomatik Temsilcileri (1921-1929)..	58
Tablo 11. Türkiye-Danimarka Dış Ticaretinde Hayvansal mamüller (1930).....	94
Tablo 12. Türkiye-Danimarka Dış Ticaretinde Deniz Ürünleri (1930).....	95
Tablo 13. Türkiye Danimarka Dış Ticaretinde Ziraat ve Hububat Ürünleri (1930)..	96
Tablo 14. Türkiye Danimarka Dış Ticaretinde Tütün ve Kağıt Ürünleri (1930).....	98
Tablo 15. Türkiye Danimarka Dış Ticaretinde Sanayi ürünleri (1930).....	103
Tablo 16. Türkiye-Dünya Ülkeleri Dış Ticareti (1930).....	105
Tablo 17. Türkiye-Danimarka Dış ticaret rakamları (1923-1930).....	108
Tablo 18. Danimarka-Türkiye İthalat ve İhracat rakamları.....	109

KISALTMALAR DİZİNİ

Age.	Adı Geçen Eser
Agm.	Adı Geçen Metin
Agt.	Adı Geçen Tez
A.DVNS.NMH.d	Name-i Hümayun Defterleri
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BMM	Büyük Millet Meclisi
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DH.EUM.5.Şb	Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 5.Şube
DIAD	Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşiv Dairesi Başkanlığı
DST	Danimarka İstatistik Kurumu (Udgıvet Af Det Statistiske Departement)
HR.İD	Hariciye Nezareti İdare Evrakı
HR.İM	Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı
HR.SYS	Hariciye Siyasi
İ..DUİT	Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Dosya Usulü
NOHAB	Nydqvist & Holm
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TS.MA.e	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti ve Danimarka Krallığı arasındaki ilişkilere yönelik bir tez çalışmasının henüz ele alınmaması ya da müstakil olarak Danimarka tarihine yönelik Türkçe çalışmaların çeşitli sebeplerden dolayı yeterli sayıda olmaması bu çalışmanın ortaya çıkmasında en önemli etken olmuştur. Geçmişten günümüze ele alınmış olan siyasi tarih kitaplarında -çoğunlukla Osmanlı Devleti araştırmaları içinde- yer bulan Danimarka, daha çok 17. ve 18. Yüzyıllardaki “Büyük” savaşlarla şekillenen İsveç-Rusya-Osmanlı ilişkilerinde bir dipnot mahiyetinde yer bulabilmiştir. Örneğin ilk olarak Osmanlı’ya bağlı Cezayir donanmalarından bir Türk filosunun 1627 yılında Danimarka ve İzlanda’nın kuzeyine kadar geldiğinden ve hatta filonun 1631 yılında İrlanda-Baltimore Şehrini bastığından söz edilmiştir.¹ Uluslararası kaynaklarda Baltimore harekâtı, dönemin Baltimore Belediye Başkanı Joseph Carter’ın hükümete gönderdiği bir mesaj üzerinden detaylandırılmış ve iki Türk gemisinin Hollanda kökenli Koca Murat Reis (Murad) tarafından komuta edildiği belirtilmiştir.² Bahsi geçen kaynakta İrlanda dışında Danimarka konu edilmemiş ve Danimarka ile herhangi bir çatışmadan söz edilmemiştir.

İki ülke arasındaki ilişkilerin günümüze kadar derinlemesine bir biçimde incelenmemiş olmasının ardında bazı doğal sebepler bulunmaktadır. Geleneksel tarih anlatısında Danimarka’nın Türkiye ile farklı coğrafyalarda bulunması ve kendine özel bir dil kullanması (Sanskritçe ve Antik Alman dilinden oluşan Danca) sebeplerden biri olarak görülmüştür. Ayrıca iki ülke arasındaki siyasi ve kültürel mirasın zayıf olduğu düşüncesi, özellikle İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya ve Avusturya gibi ülkelere nazaran daha az araştırma konusu olmuştur. Diyanet İslam Ansiklopedisi’nin Danimarka maddesinde Danimarka tarihinin ele alınmasıyla birlikte Türkiye ile ilgili herhangi bir temâsına yer verilmemiş olması buna bir örnek olarak gösterilebilir.³

¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, TTK Basımevi, 2009, Ankara. C. III/I. ve II. Bölüm, s.301

² Adrian Tinniswood, *Pirates of Barbary: Corsairs, Conquests and Captivity in the 17th-Century Mediterranean*. Random House, 2011, s.139

³ TDVİA, "Danimarka", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 8. Cilt, İstanbul 1993, s.461-462 <https://islamansiklopedisi.org.tr/danimarka#1>, (20.11.2021).

Türkiye-Danimarka ilişkilerindeki çalışma yetersizliğinin maddi sebeplerinden biri ise Türkçe arşiv kaynaklarının henüz çok yakın bir tarihte araştırmacılara sunulması ve Danimarka ya da İskandinavya çalışmaları alanında uzmanlaşmış akademisyen sayısının kısıtlılığı olarak görülebilir. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın çalışmaları sonucunda, Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivleri'nin (DİAD) Danimarka fonu 2018 yılında yayınlanmış ve araştırmacıların incelemesine açılmıştır. Bu tarihten önce Osmanlı Devleti ve Danimarka ilişkilerine yönelik çalışmalara yetecek ölçüde kaynak oluşturan Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde (BOA) ve Cumhuriyet dönemiyle ilintili konularda ise Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde (BCA) detaylı bilgilere ulaşılabilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri bünyesinde yer alan DİAD'a ait hemen hemen 65 milyon sayfa belgenin yanı sıra 2018 yılında Devlet Arşivleri internet sitesinde Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi bünyesinde bulunan 16 fon içinde Danimarka ile ilgili 516 adet arşiv belgesi bulunmaktadır. Başta Danimarka, İsveç, Norveç ve İzlanda'dan oluşan İskandinav Ülkeleri, Baltık Ülkeleri, Almanya, Avusturya ve yakın zamanda İngiltere, Kore, SSCB ve Afganistan'ın dâhil olduğu 16 ülkeye ait arşiv fonunun bulunduğu Devlet Arşivleri, üzerinde yapılacak yeni çalışmalar açısından oldukça önemli bir kaynak teşkil etmiştir. Yayınlanmış olan arşiv belgeleri içerisinde Türkiye ve Danimarka arasındaki; diplomatik, siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkilere dair bilgilerin oldukça fazla olmasının yanında dönemin uluslararası boyutta incelenmesini sağlayan konular mevcuttur.

Türkiye-Danimarka arasındaki ilişkilere yönelik birincil kaynaklardan bir diğeri istatistik yıllıkları olmuştur. Türkiye İstatistik Kurumu Kütüphanesinde muhafaza edilen yıllıklar ayrıca TÜİK Kütüphanesinin resmi web sayfasında dijital ortama aktarılmıştır.⁴ Ayrıca bahsi geçen yıllarda yayınlanan yıllıkların 1923 senesi itibariyle geçmiş yılların istatistiklerine yer vermesi çalışmamıza katkı sağlayan bir başka unsur olmuştur.

Türkiye Danimarka ilişkilerine yönelik ulusal yazında karşımıza çıkan ilk geniş kapsamlı çalışma, Mehmet Temel tarafından yayınlanmıştır. Makale olarak yayınlanan çalışmada Temel, arşivlerle doğru orantılı olarak 1756 yılında başlattığı

⁴ TÜİK, İstatistik Yıllıkları, <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php>. 01.01.2022.

ilişkileri, ticari antlaşmalar ve diplomatik bilgiler ölçeğinde ele almıştır.⁵ Çalışmada, 1827, 1841, 1859 ve 1862 yıllarındaki ticari ve ekonomik antlaşmalara yer verilmiştir. Yararlanılan kaynaklar, Devlet Arşivleri yoğunluklu olmakla beraber BOA içinde Sadaret, Dâhiliye ve Hariciye Nezaretleri, Yıldız Evrakları olmak üzere geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Yararlanılan kitaplar ise tamamıyla Türkçe kaynaklar ihtiva etmekte olup çoğunluğu Osmanlı Avrupa ilişkileri üzerinden dolaylı olarak Danimarka'yla bağlantılı kısımlara değinilmiştir. 17 adet kitap ve makaleden referanslar verilen çalışmada doğrudan Danimarka ile ilgili kaynaklar 2 adettir.

Danimarka ile ilgili müstakil olarak yapılan ilk Türkçe çalışma, Hadiye Tuncer tarafından hazırlanmıştır.⁶ Tuncer, Osmanlı Danimarka ilişkilerinin 17. ve 18. Yüzyıllara tekabül eden dönemlerini ele aldığı kitabında yoğunluklu olarak Osmanlı arşivleri ve vesikalarına yer vermiştir. Çalışma'da, Danimarka Kopenhag Milli Kütüphanesinde bulunan Osmanlıca arşivlerden yararlanılan ve Hariciye Vekâleti tarafından Kopenhag Sefaretine yazılmış çeşitli mektuplara yer verilmiştir. Çalışma'da, 1600–1700 yılları arasındaki Osmanlı Danimarka ilişkilerine yönelik Danimarka kaynaklı herhangi bir belge ya da vesikaya rastlanmamakla birlikte, Tuncer'in de belirttiği üzere Ingolf Boisen'in çalışmasından referanslarla 18. Yüzyıl öncesi tarihlere yer vermiştir.⁷

Serhat Kuzucu makalesinde İsveç, Danimarka ve Norveç'ten oluşan Kuzey İskandinav Ülkelerinin 18. Yüzyıl'da Osmanlı Devleti ile ticari ilişkilerini ele almıştır.⁸ Çalışma'da, Danimarka ile ilgili bilgilere ayrı bir bölümde yer verilmiştir. Osmanlı Danimarka ilişkilerinin Boisen ile doğru orantılı olarak 1752 yılında başladığına yer veren Kuzucu'nun çalışmasında, 1756 yılında yapılan Ticaret Antlaşması'nın oluşma sürecinde ve sonraki dönemde siyasi ve ticari arka plan incelenerek iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler ele alınmıştır.

⁵ Mehmet Temel, "18-20. yüzyıllarda Türkiye-Danimarka ilişkileri". *Tarih incelemeleri dergisi*, 22(1), İzmir 2007, s. 117-172.

⁶ Hadiye Tuncer, *17 ve 18. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu ve Danimarka ilişkileri*, Ankara 1991, Doruk Kitabevi

⁷ H. Tuncer, *age.* s. 109

⁸ Serhat Kuzucu, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti ile İskandinav Ülkeleri Arasındaki Ticari İlişkiler (İsveç ve Danimarka-Norveç)", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(35), Ankara 2016.

Türkiye Danimarka ilişkilerinde en yakın tarihli ve geniş kapsamlı tek tez çalışması Fethullah Uçar tarafından hazırlanmıştır.⁹ Uçar'ın doktora tezi olarak yayınlanan çalışmasında, Türk-Danimarka ilişkilerini Tanzimat öncesi, Tanzimat Dönemi ve 1. Dünya Savaşı dönemlerine ayrılmış, Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinden geniş ölçüde yararlanılmış ve belirtildiği üzere kaynak yetersizliğinden ötürü yöntem olarak arşivlere dayalı bir çalışma yürütülmüştür. Diğer taraftan sosyal ve kültürel ilişkiler daha çok Danimarkalı seyyahların gözünden anlatımla değerlendirilmiş olup ayrı bir bölümde ele alınmıştır.

Müstakil olarak Türkiye Danimarka ilişkilerini ele alan ulusal çalışmaların yanında Türkiye-Danimarka ilişkilerine dolaylı olarak katkı sağlayabilecek pek çok eser mevcuttur. Bu anlamda Cumhuriyet'in kuruluşunun ilk yedi yılına yönelik olarak Türkiye'nin iktisadi vaziyetini konu alan pek çok çalışma yapılmıştır. Bunlardan biri olan Korkut Boratav'ın çalışması olmuştur.¹⁰ Erken cumhuriyet dönemi iktisadi felsefesinin anlaşılması açısından önemli bir başvuru kaynağı olan Boratav'ın çalışması, Zafer Toprak'ın da müstakil bir çalışma haline getirdiği milli bir burjuvazi yaratmak eseri ile aynı minvalde, 1923 öncesi dönemin hâkim kadrosu İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarının oluşturmaya çalıştığı yerli burjuva yapısını vurgulamıştır.¹¹

Dönemin ruhunu yansıtan hatırat ya da tarihi roman niteliğindeki kaynaklar ise 1923 ve 1935 yılları arasında Danimarka ile ilgili bir elin parmağını geçmeyecek kadar az eserden oluşmuştur. Bu bağlamda çalışmamızda da yer verilen Ahmet Hamdi Başar'ın hatıratı, Nahid Sırrı Örik'in Kopenhag'da sefîrlük yürüten Ali Muhsin Bey isimli hayali bir karakterin hayatını ele aldığı romanı gibi örnekler verilebilir.

Yeni kurulan ve iktisadi yapısını oturtmaya çalışan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, Danimarka ya da İsveç menşeli sanayi oluşumlarının varlığı Ahmet Hamdi Başar'ın hatıratında karşımıza çıkmıştır.¹² Başar, 1925 yılında kendisine "Limancı Hamdi" lakabını kazandıran İstanbul Liman Şirketi Umum Müdürlüğünü

⁹ Fethullah Uçar, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı-Danimarka İlişkileri (1839-1918)", (Basılmamış Doktora Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş 2018.

¹⁰ Korkut Boratav, *Türkiye iktisat tarihi, 1908-1985*, İstanbul 1988, Gerçek Yayınevi.

¹¹ Zafer Toprak, *Milli iktisat-milli burjuvazi: Türkiye'de ekonomi ve toplum; 1908-1950*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara 1995

¹² Murat Koraltürk, *Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları: "Gazi Bana Çok Kızmış!*, İstanbul Bilgi Üniversitesi 2007. C.1.

elde etmiş ve aynı zamanda şirketin kurucusu olmuştur. Hatıratında, yabancı sermayeye karşı bir karakter çizen Başar, özellikle limanlar üzerindeki imtiyazlar konusunda iştahlı olan İskandinav sermayesine muhalefet etmiştir.

Türkiye Danimarka ilişkileri üzerine yapılan uluslararası çalışmalar incelenirken, öncelikle 1914-1940 tarih aralığında yayınlanmış Danimarka resmi kaynaklarına başvurulmuştur. Başvuru sürecinde Danimarka Ulusal Arşivleri (Rigsarkivet) başta olmak üzere, Danimarka Dışişleri Bakanlığı Arşivleri (Udenrigsministeriet), Danimarka Büyükelçiliği ve Konsoloslugu gibi mercilerle internet üzerinden iletişime geçilmiştir.

Danimarka Ulusal Arşivleri Baş Araştırmacısı Steen Andersen, Danimarka Ulusal Arşivcisi Jørgen Mikkelsen ile elektronik posta yoluyla görüşülmüştür. Ayrıca Danimarka Büyükelçiliği ve Konsolosluguna çalışma ile ilgili taleplerimiz tarafımızca iletilmiş olup maalesef geri dönüş sağlanmamıştır. Çalışmamızla bağlantılı olması sebebiyle İran ve Danimarka ilişkileri ile ilgilenen bağımsız araştırmacılarla irtibat kurulmuş ve kaynak paylaşımında bulunulmuştur. Bu vesileyle Danimarka yapımı İran Demiryolları hakkında araştırmalar yürüten Araştırmacı Mohammed Mohsenian ile görüşülerek Kampsax Şirketi'nin Türkiye ve İran üzerindeki faaliyetleri hakkında bilgiler sağlanmıştır.¹³

Türkiye Cumhuriyeti Danimarka ilişkilerini doğrudan ele alan çalışmalar, ulusal kaynaklarda olduğu gibi uluslararası kaynaklarda da sınırlı sayıda fakat daha kapsamlıdır. Danca dilinde Türkiye (Tyrkiet) ve Danimarka (Danmark) kelimelerinin birlikte aratılarak yakın tarihli ilk elli çalışma arasında yapılan yazın taramasında, doğrudan Danimarka ve Türkiye'yi ilgilendiren 13 çalışmayla karşılaşmıştır. İlk elli çalışmanın hemen hemen tamamı yakın dönem göç ve azınlık konularını işlemekle beraber, bahsi geçen on üç çalışmanın içinde sadece iki tanesi Danimarka ve Türkiye'nin tarihine yönelik araştırmaları ilgilendirmektedir. Bunlardan ilki olan Fischer, E., & Lorichs, M.¹⁴ ortak çalışması olan araştırma kitabı, ikincisi ve daha

¹³ Kampsax Şirketi ve Kampsax Arşivleri, günümüzde Danimarka menşeli COWI Group adlı şirketin bünyesinde bulunmaktadır. Ancak internet üzerinde şirket arşivlerine yönelik herhangi bir veri tabanı oluşturulmamış olduğundan dolayı arşivlere ulaşamamıştır. Bkz: F. Østrup, (2006), *De gjorde Danmark større. En kommentar*, Historisk Tidsskrift. Kopenhag, s.514

¹⁴ Erick Fischer, Melchior Lorck. *M. Melchior Lorck i Tyrkiet*, 1990, Statens Museum for Kunst, den Kongelige Kobberstiksamlng

kapsamlısı olan Ingolf Boisen'in eseri ise *Asırlar Boyunca Türkiye ve Danimarka* olarak Türkçe'ye çevrilip yayınlanmıştır.¹⁵

Kanuni Sultan Süleyman devrinde Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden Danimarkalı ressam Melchior Lorck'u ele alan Fischer ve Lorichs'ın çalışması, Osmanlı Danimarka ilişkileri açısından mikro ölçekli bir araştırma olmuştur. Ingolf Boisen'in eseri ise Danimarka çalışmalarında esas başvuru kaynaklarından birini temsil etmiştir. Türkiye Danimarka ilişkilerini ele alan hemen hemen her çalışmada atıf yapılan *Asırlar Boyunca Türkiye ve Danimarka* kitabında Boisen, Osmanlı Devleti dönemiyle başlatılan ilişkileri Cumhuriyet'in ilerleyen yıllarında çok partili döneme kadar genişletmiştir.

Ingolf Boisen, Kampsax Şirketi'nin Türkiye'de 1927-1935 yılları arasında gerçekleştirdiği faaliyetleri ilk kez ve detaylı bir şekilde çalışmasında değerlendirmiştir. 1923 yılından itibaren, Samsun-Salıpazarı, İzmir, İstanbul-Haydarpaşa ve ilerleyen süreçlerde Hatay-İskenderun gibi bölgelerdeki "modernizasyon" ihtiyacına değinilmiştir.

Türkiye Danimarka ilişkileri üzerine yazılan eserler bu derece sınırlı olmakla birlikte Danimarka'nın da içinde bulunduğu 1914-1940 yılları arasındaki Avrupa bloğunun panoramasını çizen kaynaklar, Türkiye'yi de ilgilendirmesi bakımından bir hayli fazla ve araştırmalar açısından elverişli olmuştur. Bu kaynaklar genellikle gazete ya da süreli yayın olarak neşredilmiş ve içinde Danimarka'nın ticaretinden kültürel faaliyetlerine kadar pek çok bilgiyi barındırmıştır.

Danimarka'nın en bilinen yayın organları ve diğer İskandinav ülkelerinde de örneği görülebilecek olan dergiler (tidsskrift) sanayi, ticaret ya da kültürel alanlarda faaliyet göstermiş ve sosyal bilimler araştırmalarına ışık tutmuştur. Uluslararası yazında çalışmamız açısından verilebilecek en önemli kaynak Sanayi Dergisi (Tidsskrift for Industri) olmuştur.¹⁶ Yıllık olarak yayınlanan *Tidsskrift for Industri* dergisi uluslararası yayınlar yapan önemli bir dönem kaynağı olması nedeniyle, Amerikan *Current History* ismiyle bilinen politik gazeteyle karşılaştırılabilir. 1860'lı yıllar da dâhil olmak üzere 1960'lı yıllara kadar devam eden ve Danimarka'nın ulusal

¹⁵ Ingolf Boisen, *Tyrkiet Og Danmark Gennem Tiderne*, Kampsax, Kopenhag 1962.

¹⁶ Koch Drachmann, "Tidsskrift for Industri", Kopenhag 1920.

ve uluslararası sanayi atılımlarını inceleyen dergi, aynı zamanda diğer devletlerin sanayi yapılarını, ticaret yönelimlerini göz önüne sermiştir.

Yakın dönemlerde, Danimarka ve Türkiye ilişkilerine örnek teşkil edebilecek çalışmalardan biri, Jonas Kauffeldt tarafından ele alınmıştır.¹⁷ Çalışmasında, Danimarka'nın 19. Yüzyıl sonuna doğru Ortadoğu'daki varlığını irdelemiş olan Kauffeldt, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilere de yer ayırmıştır. Kauffeldt'in Doktora Tezi olarak yayımlanan çalışmasında, temel savı teşkil eden Ortadoğu bölgesindeki İngiliz ve Alman hegemonyasıyla Danimarka çıkarlarının çatıştığı noktalar incelenirken, Doğu'da "modernleşme sürecindeki" olan iki ülke; Türkiye ve İran üzerinde Danimarka'nın güttüğü siyaset hakkında detaylar verilmiştir.

BOA ve DİAD'da da izlerine rastlanan bazı Danimarka menşeli mühendislik şirketlerinin tarihlerini uluslararası bir perspektifte ele alan Steen Andersen, bu şirketlerle birlikte Kampsax Şirketi'nin Türkiye ve Ortadoğu üzerindeki faaliyetleri üzerine çalışmalar yapmıştır.¹⁸ Halen Danimarka Arşivleri'nde (Rigsarkivet) Baş Araştırmacı olarak görevini sürdüren Andersen'in çalışmasında, Danimarka Arşivlerinin yanı sıra İngiltere, Amerika, Rusya, Almanya gibi ülkelerin arşivlerinden de faydalanılmıştır.¹⁹

Türkçe'ye "Danimarka'yı Nasıl Büyüttüler" olarak çevrilebilecek Steen Andersen çalışmasında Türkiye Danimarka ilişkileri açısından da başvuru kaynağı olacak Kampsax Şirketine önemli bir yer ayrılmıştır. Çalışma, Danimarka Kurumsal Tarih Merkezi'nin (Center for Virksomhedshistorie) destekleriyle kitap haline getirilmiştir. Çalışmamızda temel araştırma kaynaklarından biri olan Danimarkalı Kampsax&Nielsen Mühendislik Şirketi, çağdaş yazarlar tarafından bir Alman şirketi olarak değerlendirilmiştir.²⁰ Ancak şirketin, başta İngiltere olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinde köprü, demiryolu yapan ve liman projeleri üreten bir Danimarka şirketi olduğu anlaşılmıştır. Andersen'in ele aldığı çalışma ve çalışma üzerine yapılan kritiklerle birlikte Türkiye Danimarka ilişkilerini en çok ilgilendiren konuların

¹⁷ Jonas Kauffeldt, "Danes, Orientalism and the Modern Middle East Perspectives from the Nordic Periphery", Florida State University Doctoral Dissertation, Florida 2006.

¹⁸ Steen, Andersen, *De gjorde Danmark større: de multinationale danske entreprenørfirmaer i krise og krig 1919-1947*, Lindhardt & Ringhof 2005.

¹⁹ Knud Knudsen, *De Gjorde Danmark Større, De Multinationale Danske Entreprenørfirmaer i Krise og Krig 1919-1947*, *Business History Review*, 81(03), Copenhagen 2007, s. 640

²⁰ Knud Knudsen, agm. s.379

başında, özellikle Kampsax şirketi ve onun baş mühendislerinden Jørgen Saxild'in Türkiye'deki demiryolu faaliyetleri önem arz etmiştir.²¹

Steen Andersen'in doktora tezi, Danimarka'nın sanayi ve mühendislik atılımını ortaya koymasının yanında tarih araştırmalarında önemli bir ayırımı göstergesi olarak ulusal ve uluslararası bakış açılarının ve farklı geleneklerin çatışmasını ortaya çıkarması bakımından akademik bir tartışmaya da zemin oluşturmuştur. Özellikle Kampsax şirketiyle bağlantılı bölümlerindeki çıkarımlar, çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Finn Østrup'un, Andersen'in çalışmasına karşıt bir görüşle sunduğu eleştiri makalesi, şirketlerin tarihine ulusal çıkarlar üzerinden bakmanın gerekliliğinden yola çıkarak Andersen'in çalışmasında kullandığı kaynakların güvenilirliğinin tartışılmasına kadar genişlemiştir.²² Bu bağlamda çalışma hakkındaki kritikler, içerik olarak konuyu daha cazip bir hale getirirken tarihçilik açısından renkli bir görünüm sergilemiştir.

Kampsax Şirketi'nin kurucu ortaklarından Per Kampmann ve Jørgen Saxild'in de yazarlarından olduğu Suedo-Danois, G., 1925 ve 1935 yılları içerisinde inşa edilen Fevzi Paşa-Diyarbakır Demiryolları hakkında döneminde yazılmış tek kaynak olma özelliğine sahiptir.²³ Her sayfasının iki yüzüne Fransızca ve Danca olarak yazılan eserin giriş bölümünün başında 1927-1935 yılları arasında görev yapan; Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Başbakan İsmet İnönü ve Bakanların fotoğraflarının koyulması sebebiyle, gerçekleştirilen çalışmaların dünyaya tanıtılması amacıyla hazırlandığı anlaşılabilir. Kopenhag basımlı olan kitap 209 sayfa ve 46 plan içermiştir.

Türkiye Danimarka ilişkilerini direkt olarak ele almayan fakat dolaylı anlamda Danimarka'nın Türkiye Cumhuriyeti ve son dönem Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerini ele alan ve 1929 Ekonomik Buhranı ile sınırlandırılabilir döneme değin ekonomik, siyasi ve içtimai açıdan ilişkilerine yer veren kaynaklar incelenmiştir. Bu doğrultuda geçmişten günümüze bir Danimarka panoraması çizen John T. Foor'un özgün çalışması, Danimarka Krallığı'nın modernleşme sürecinde geçirdiği evrelere ve

²¹ Steen, Andersen, *De Gjorde Danmark Større: De Multinationale Danske Entreprenørfirmaer I Krise Og Krig 1919-1947*, Lindhardt & Ringhof 2005, s. 185

²² Finn Østrup, "De Gjorde Danmark Større. Hvad Siger Kilderne?", *Historisk tidsskrift*, Copenhagen 2009.

²³ Suedo-Danois, G. *Construction Des Lignes De Chemin De Fer: Irmak-Filyos: Fevzipaşa-Diyarbakır*, Copenhagen 1937.

krallığın içindeki farklı sınıfların birbirleriyle olan mücadelesine ve ittifaklara ışık tutmuştur.²⁴

Türkiye Cumhuriyeti ve Danimarka Krallığı'nın 21. Yüzyıl siyasi tarihinin kronolojik seyrini inceleme açısından yardımcı olacak, alanının en kapsamlı çalışmalarından biri Potyempkin'in genel direktörlüğünde kolektif olarak hazırlanmış ve Atilla Tokatlı tarafından Türkçe'ye çevrilen 4 ciltlik çalışmasıdır.²⁵ *Uluslararası İlişkiler Tarihi* başlığıyla yayınlanan eserin 3. ve 4. Ciltleri, çalışma konumuzun tarihsel dönemini kapsamakla birlikte hem Danimarka'nın İskandinav coğrafyasındaki konumunu hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğu'da, Batı'da ve SSCB Rusya'sı nazarındaki siyasi konumu hakkında önemli analizler sunmaktadır.

The New York Times tarafından yayınlanan ve aylık dergi şeklinde basılan *Current History*, 1923 ve 1935 yılları arasındaki dünya dengelerini ve Türkiye ile Danimarka'nın konumunu anlayabilmek için çalışmamız açısından önemli bir diğer kaynak olmuş ve günümüzde California Üniversitesi tarafından yeniden ele alınıp dijital hale getirilen eserler yıllık şekilde basılmıştır.²⁶

Şevket Pamuk ve Roger Owen'ın çalışması, Türkiye ve Danimarka'nın iktisadi ilişkilerine yön veren yirminci yüzyıl uluslararası ekonomik temelleri ve dinamiklerinin bir önceki yüzyıl ile farklarını ve benzerliklerini ortaya koymuştur.²⁷ Ayrıca iktisadi vaziyetin kısmen yer aldığı çeşitli kaynakların esas referans unsuru olan kitap, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu ham madde veya işlenmiş malzemelerin mevcudiyetine yer vermiştir.

Danimarka'nın iktisadî ve daha çok sosyal ve politik tarihinin birçok kesitine ulaşılabilecek önemli bir kaynak, Aarhus Üniversitesi'nin dijital alanda oluşturduğu arşivlere dayalı makalelere sahip internet sitesidir.²⁸ Danimarka tarihini M.S 800'lü yıllar (Viking Çağı) itibariyle başlatan platform, günümüze kadar gelen dönemlere ve

²⁴ John Terry Foor, "State of Memory: National History and Exclusive Identity in Contemporary Denmark", Doctoral dissertation, Western Michigan University, Michigan 2015.

²⁵ Atilla Tokatlı, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi)*, (2009) Birinci Basım, İstanbul: Doğa Basın Yayın. C.2-3.

²⁶ The New York Times Company, *Current History*, Digit. University of California, 1914-1926. <https://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/serial?id=currenthistory>. (26.01.2022)

²⁷ Roger Owen & Şevket Pamuk, *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*, Sabancı Üniversitesi. İstanbul 2002.

²⁸ Aarhus Universitet, Danimarka Tarihi, <https://danmarkshistorien.dk/oversigter/interaktivt-danmarkskort/interaktivt-danmarkskort/> (22.03.2022).

temalara ayırarak, Aarhus Üniversitesi Tarih Bölümüne bağlı akademisyenlerce yapılan çok yönlü araştırmaları okuyucuya sunmuştur. Öte yandan Danmark Historian başlıklı veri tabanı, National Archive (UK) veri tabanında kullanılan metoda benzer olarak Rigsarkivet'ten doğrudan alıntılar yapılarak herhangi bir tarihte yaşanan spesifik fakat geniş ölçekli sonuçları olan vakalar da araştırmacılara sunulmuştur.

Türkiye Danimarka ilişkilerine yönelik çalışmalarda, Türkiye açısından Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Dönemleri olarak iki safhalı bir sürecin incelenmesi sebebiyle ilişkilerin köklerine inerken, iki devlet değil, iki coğrafya ya da ulus arasındaki ilişkiler üzerinden girizgâh yapma zorunluluğu doğmuştur. Zira Danimarka ulusu, Türkler gibi çağlar öncesine dayanan bir tarihe sahip olmasına karşın, bir takım yapısal reformlar dışında hemen hemen aynı yönetim sistemi ve aynı isim ile yaşamaya devam etmektedir.

Danimarka ve Türkiye ve coğrafyasının jeopolitik ve stratejik konumunu birbiriyle ilişkilendiren çalışmalar mevcuttur. Baltık denizi önünde Avrupa devletleri açısından bir set durumda olan Danimarka'nın tek bir gücün elinde olmaması İskandinavya dışındaki devletlerin tarih boyunca işine gelmiştir. Aynı şekilde mevcut coğrafi avantaj Türkiye'nin boğazlara sahip oluşu ile karşılaştırılmış ve benzer görülmüştür.²⁹

Türklerin Anadolu'ya yerleşmelerini sağlayan 1071 tarihinden bu yana, dünya tarihine damga vurmuş üç büyük devletin, üç farklı yönetim biçimi ve üç farklı idare anlayışında görüldüğü ve bu üç dönemin kendine özgü tarihsel perspektiflerle incelenmesi gerektiği açıktır. Bu nedenle 1923-1930 yılları arası dönemin tamamen Türkiye Cumhuriyeti tarihine özgü olay ve dinamikler ışığında incelenmesi mümkünken, çalışmamızın bu bölümüne konu olan Osmanlı Tarihi inceleme alanı içindeki 1. Dünya Savaşı Danimarka ilişkilerini ve hatta Tanzimat Dönemi öncesi ve sonrasındaki Danimarka ilişkilerini aynı pencereden incelemek olası görünmemiştir. Diğer yandan Osmanlı Devleti tarihine özgü olay ve dinamikleri, başka bir ülke ile ilişkileri incelerken bir sınır olarak belirlemek, iki ülkenin değişen stratejik, jeopolitik ya da coğrafi konumlarını ve tarihten bu yana değişmesi doğal olan politikalarını yeknesak bir anlatım içinde incelemeye tabi tutmaktan öteye gidemeyecektir.

²⁹ Peacemaker, Danmarks Neutralitet og Folketingets Dagsorden af 3. December 1896: nogle politisk-strategiske Betragtninger 1897, Gad, 1897 Kopenhag, s. 3

Danimarka çalışmalarında bir başlangıç noktası olarak sıkça ele alınan 1756 yılı Ticaret Antlaşması, öncesi ve sonrasıyla ticari, siyasi ve kültürel anlamda önemli değişimlere sebep olmuşken, Tanzimat Fermanı ve Tanzimat Dönemi, Meşrutiyet ve hatta I. Dünya Savaşı Osmanlı Danimarka ilişkilerinde bir kopuşa değil sürekliliğe sahne olmuştur. Bahsi geçen sürekliliğin en temel göstergesi, 18. Yüzyıl'dan itibaren başlayan Danimarka kültür seferlerinin Tanzimat'ta başlayıp Meşrutiyet'te artarak azınlıklar üzerinde yoğunlaşması ve Cumhuriyet döneminde ise azınlık ve tehcir sorununu Danimarka'nın uluslararası bir boyuta taşınması olmuştur. Öte yandan Osmanlı döneminde yapılmış olan uluslararası antlaşmaların Türkiye Cumhuriyeti'ni bağlayıcılığı meselesi ise devamlılıkta bir diğer somut gösterge olmuştur. Nitekim Türkiye'nin Osmanlı borçlarıyla alakalı uluslararası hakem başvurusuna verilen 18.04.1925 tarihli cevap, Osmanlı yönetimi ve idaresi ihtilalle değiştirilmiş olsa dahi *Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun kişiliğini* devam ettirdiği yönünde olmuştur.³⁰

Tanzimat Fermanı (1839) ile başlayan Tanzimat Dönemi Danimarka ile ilişkiler açısından da oldukça önemli bir dönem olmuştur. Örneğin Rusya'nın, Mısır'daki Kavalalı Mehmet Ali Paşa sorunu, Osmanlı Devleti'nin Eflak ve Boğdan'dan çekilme sorunu ve diğer önemli konularda Danimarka elçisi üzerinden Bâb-ı Âlî ile temasa geçmesi bunun önemli bir göstergesidir.³¹ Fakat Tanzimat Döneminde Danimarka'nın uluslararası arenadaki bu ağırlığı yalnızca bahsi geçen dönemde oluşmamıştır. Devlet arşivleri incelendiğinde, 1756 yılı Dostluk, Ticaret ve Gemicilik Antlaşması öncesindeki ilişkilerde hemen hemen yüz yıllık bir boşluk vaki olmuş ve Danimarka & Norveç Krallığı, 1700 ile 1750 yılları arasında İskandinavya ve Baltık'taki siyasi gelişmeler içinde bir detay olarak yerini almıştır.³² Osmanlı Danimarka ilişkileri hakkında belirtilen bu metot, çalışmamızın omurgasını teşkil eden Türkiye Cumhuriyeti Danimarka Krallığı ilişkileri için de geçerlidir. Örneğin Danimarka Osmanlı ilişkilerinde ticaret antlaşmaları yoluyla dostluk kurma politikası uluslararası hukuk açısından kabul edilebilir bir gösterge olsa da 20. Yüzyıl'da ilişkiler aynı şekilde gelişmemiştir. Danimarka'nın gelişmiş sanayisi, tarımsal gücü,

³⁰ İrem Karakoç. "Türk Hukuk Tarihi'nde Uluslararası Andlaşmaların Uluslararası Hukukun Gelişim Sürecindeki Yeri." C.6, S.2. s.158.; Verdross, Alfred (2004); "Uluslararası Hukukun Temeli", (Çev. O. ARSAL), Journal of Istanbul University Law Faculty, C.IV, 1938, S.1-3.

³¹ BOA, Fon: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi / Yer: 551.86.

³² BOA, Fon: AE.SAMD.III / Yer: 102.10062.

eğitimdeki öncülüğü ve Birleşmiş Milletler nezdindeki “tarafsız” konumu gibi avantajları, Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerinin geniş bir yelpazeye yayılmasına sebep olmuştur. Bu nedenle imparatorlukların tasfiye sürecinin bitimiyle birlikte ulus devletlerin doğuşuna şahit olunan 20. Yüzyıl’ın ilk çeyreğinde devletlerin bir nevi öncü gücü haline gelen özerk ya da tam bağımsız çok uluslu şirketler, ülkelerin birbirleriyle ilişkiler kurmasında da öncü roller üstlenmişlerdir. Bu noktada Osmanlı İmparatorluğu’nun tasfiyesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu sürecinde verilen olağanüstü mücadele sonucunda siyasi bağımsızlık kazanılmış fakat kurulan yeni ülkenin iktisadi bağımsızlığına “şerh” düşülmüştür.

Osmanlı Devleti döneminde akdolunan ticari antlaşmalar çerçevesinde oluşturulan ilişkilerin ötesinde, Danimarka ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ilişkilerinde 20. Yüzyıl’ın siyasi ve hukuki gelişmeleriyle şekillenen uluslararası örgütlerin ve hatta uluslararası konsorsiyumların aktif ve öncü olduğu görülmüştür. Bu bağlamda ülkemiz yazınında Danimarka çalışmalarının yeterli seviyede olmadığı göz önünde bulundurulursa, Danimarka çalışmalarına özgü paradigmanın da henüz şekillenmediğini söylemek abartılı olmayacaktır. Türkiye Cumhuriyeti Danimarka ilişkilerini yalnızca vaka odaklı ve belirli bir tarihsel kalıbın sınırları içinde ele almak yerine, Danimarka ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kendilerine has ya da benzer noktalarının 1923-1930 yılları arasındaki uluslararası konjonktürle ayrıştıkları veya birleştikleri noktaları göz önünde bulundurarak Danimarka çalışmalarına farklı bir bakış açısı sağlamak, bu çalışmanın temel hedeflerinden biri olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

BAŞLANGICINDAN 1. DÜNYA SAVAŞI'NA OSMANLI DANİMARKA İLİŞKİLERİ

1.1. 1756 Osmanlı Danimarka Ticaret ve Dostluk Antlaşması

Osmanlı Devleti ve Danimarka Krallığı arasındaki ilişkilerin 18. Yüzyıl ortalarında şekillendiği ve resmîyete döküldüğü daha önce Tuncer (1991), Kuzucu (2016), Uçar (2018) tarafından yapılan çalışmalarda ve Devlet Arşivleri ile Danimarka kaynaklarında sabit olan belgelerle netleşmiştir. İki devlet arasındaki ilk temasın ne zaman olduğu müphem ve çok daha eskilere dayanacak bir husus olması muhtemel görünmesiyle birlikte, resmi bir antlaşma ile ilişkiler kurulması 1756 yılında imzalanan bir ticaret antlaşması (muahede) münasebetiyle gerçekleşmiştir. 1756 yılı öncesinde de dolaylı ilişkileri gözlemek mümkündür. Ancak bahsi geçen tarih öncesinde ilişkilerin resmîyetten çok uzak olmadığı yine kaynaklardan elde edilen veriler sayesinde anlaşılmıştır.

Değişen yıllar içinde, Orta Afrika'da şimdiki Gana Sahili (Dansk koloni på Guldkysten); Güney Amerika'daki Karayipler (Dansk Vestindien) ve Hindistan'da (Frederiksnagore ve Trankebar) olmak üzere pek çok kolonisi bulunan Danimarka Krallığı için emperyalist bir devlet nitelmesi uygun görünmektedir.³³ Bahsedilen uluslararası sınırların elde edilme sürecinde diplomasinin etkili olmasının yanında sömürgeci yaklaşımın payı da göz ardı edilemez. Nitekim emperyalizme hiç de yabancı olmadığı görülen 18. Yüzyıl ve 19. Yüzyıl Danimarka Krallığı, "Zengin Doğu" imgesi üzerinde daha 16. Yüzyıl'dan itibaren yoğunlaşmıştır.

1756 yılı Dostluk ve Ticaret Antlaşması'ndan tam iki yüz yıl önce 1555-56 yılında Danimarkalı sanatçı Melchior Lorichs (Lorck), Osmanlı Devleti'ne bir seyahatte bulunmuş ve bir süre kaldığı İstanbul'da, başta Kanuni'ye ait olmak üzere pek çok portre, İstanbul yaşamına ve mimari eserlerine birçok eser ortaya çıkarmıştır.³⁴ Ingolf Boisen, Lorichs'un hangi sebep ve referansla İstanbul'a geldiğini çalışmasında

³³ Aarhus Üniversitesi, Danimarka Tarihi, <https://danmarkshistorien.dk/oversigter/interaktivt-danmarkskort/interaktivt-danmarkskort/> 10.11.2021

³⁴ I. Boisen, age. s.22.

belirtmemiştir. Ancak Melchior Lorichs'un (Lorich) Kutsal Roma Germen İmparatorluğu elçisi olarak İstanbul'a seyahat eden Ghiselin (Baron) de Busbecq'in (1522-1591) heyeti içinde Danimarka adına seyahate dâhil olduğu ve 4 yıl boyunca İstanbul'da kaldığı anlaşılmıştır.³⁵ Öte yandan Danimarka arşivlerinin esas alındığı Boisen'in eserinde kayda geçirilen ticaret antlaşması akdedilme isteğinin Danimarka'dan gelmiş olması ve 1756 yılından daha da öncesine dayanan bir planın parçası olduğunu bize göstermiştir.³⁶

Sıradan sayılmayacak böyle bir seyahatin ardından Lorichs'un Danimarka'ya dönüşünde sonra Kral II. Frederik'in himayesinde baş ressam olarak atanması, Boisen tarafından şaşırtıcı bulunmamıştır.³⁷ Başta Sultan Süleyman olmak üzere dönemin en ünlü mimarlarının başında gelen Mimar Sinan ile tanışan Lorichs'un (1526/27-1583) Danimarka sarayına Osmanlı mimarisi ile ilgili aktardıkları tahmin edilebilir. Nitekim önce Lorichs'un ve yakın zamanda Mimar Sinan'ın ölümünden hemen sonra Danimarka & Norveç Krallığı tahtına henüz 11 yaşındayken oturan IV. Christian Dönemi'nin (1588-1648) Danimarka mimarisinde önemli bir kilometre taşı olması, iki ülke arasındaki ilişkilerin tesirini açıklamaktadır.³⁸

18. Yüzyıl'a girildiğinde Danimarka & Norveç Krallığı, bünyesinde çeşitli kolonileri barındıran, Hint Okyanusu ve Afrika'nın bazı bölümlerine ticari seferler düzenleyen fakat aynı zamanda kendi coğrafyası olan İskandinavya'da da birçok savaşlarla meşgul bir ülke konumunda olmuştur. 16. Yüzyıl sonlarından 17. Yüzyıl ortalarına kadar hüküm süren IV. Christian Devri ve sonrasında Danimarka'nın; Latin Amerika'daki Batı Hint Adaları ve Asya'da olmak üzere pek çok coğrafyaya ticari seferler düzenlediği bilinmektedir.³⁹ 1700'lü yılların başlarına kadar devam eden bu deniz aşırı faaliyetler hemen hemen 25 yıl süren İskandinavya savaşları sebebiyle

³⁵ Mehmet Arman Güran, Ayşe Zekiye Abalı, "Melchior Lorichs' in İstanbul Panoramasındaki Osmanlı Kimdir?", *Bellekten*, 2011, 75(273), s. 361.

³⁶ I. Boisen, age. s.22.

³⁷ Kutsal Roma Germen İmparatorluğu tarafından düzenlenen bu önemli seyahatin Osmanlı Devleti ile hemen hemen en kapsamlı tanışma seremonisi olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır. Seyahat neticesinde M. Lorichs dışında Baron Busbecq de Osmanlı ile ilgili çalışma hazırlamış ve yayınlamıştır. Busbecq'in Türkiye hakkında izlenimlerini yazdığı 4 adet mektuptan oluşan Türkçe'ye çevrilmiş eser için bkz. DE. O. G. Busbecq, (1974) Türkiye'yi Böyle Gördüm. Tercüman Yay. Çev. Aysel Kurtoğlu. Ayrıca Alman seyyah Hans Dernschwam'ın da aynı tarihlerde seyahate katılması ve yine Osmanlı tarihçiliği açısından önemli bir eser ortaya çıkarması seyahatin önemini ortaya koymaktadır. Çalışma için bkz. Dernschwam, Hans. (1987). İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü. C. 62. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

³⁸ I. Boisen, age. s.22

³⁹ I. Boisen, age. s.21

sekteye uğramıştır. Kral V. Frederik yönetimindeki Danimarka & Norveç, Büyük Kuzey Savaşı'ndan (1700-1724) sonra kaybedilen çeşitli toprakları geri alma hırsını ertelemiş ve 19. Yüzyıl başlarına kadar devam edecek olan sömürgeleşmeye hız kazandırmıştır.

Büyük Kuzey Savaşları'ndan (1700-1725) hem ana toprak parçası bakımından hem de ticaret yolları ve koloniler bakımından kayıplarla ayrılan Danimarka & Norveç Krallığı, çağın bir gerçeği olan ve 18. Yüzyılın ikinci yarısı itibariyle yerini Kameralizm'e⁴⁰ bırakan Merkantilizmi durakladığı yerden devam ettirmek istemiştir. Öte yandan yaşanan savaşlar neticesinde Kopenhag işgal ve istila tehditleriyle karşı karşıya kalmıştı. Bir önceki Kuzey Savaşındaki (1660) fiili işgalin tekrar yaşanmaması, bu son savaşta Norveç sınırları ve Sond boğazı tahkimatının oldukça güçlü kurulmasından kaynaklanmıştır.⁴¹

Danimarka, İsveç karşısında Skåne, Halland ve Blekinge gibi sınır vilayetlerini kaybetmiş ve IV. Frederik yönetiminde Skåne geri alınmaya çalışılmışsa da başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁴² Britanya İmparatorluğu'nun müdâhil olmasıyla sonuçlanan savaş, İngilizlerin bölge üzerindeki gücünü de ortaya koymuştur. Üstelik bu güç, sadece İskandinavya bölgesiyle sınırlı kalmamış olup Danimarka & Norveç İmparatorluğunun koloni güçleri üzerinde de 18. Yüzyıl boyunca devam etmiştir. Nitekim St. Thomas John adası sömürge valisi Erik Bredal'ın İngilizler için, "(...) hayatımızı ellerinde tutuyorlar." sözleri, hem Danimarka'nın bölgedeki hâkimiyetinin zayıfladığını hem de Britanya'nın koloniler üzerindeki tesirinin arttığını açıklamaktadır.⁴³

⁴⁰ Kameralizm, 20. Yüzyılın son çeyreğinde sosyal bilimler çerçevesinde bilinen ve sık sık kullanılan bir terim olmakla beraber, akademik yazına geçişi, bir politika olarak kullanıldığı 18. Yüzyıl dönemleri kadar eskidir. Temelde, gelişmesini altın ve değerli madenlere borçlu olan kıta Avrupa'sının, daha az gelişmiş toplumlar üzerindeki egemenliğini, bitki örtüsü ve plantasyon yardımıyla genişletmesi ve bir plantasyon değişimini öngören Kameralist politika, sonraları jeolojik ve demografik faaliyetlere de zemin hazırlamıştır. Kameralizm'in 17. ve 18. Yüzyıl'da İsveç ve Danimarka olmak üzere Kuzey Avrupa'daki uygulandığını incelemek için; bkz. Backhaus, J. (Ed.). (2011). *Physiocracy, Antiphrisocracy and Pfeiffer* (Vol. 10). Springer Science & Business Media.

⁴¹ Ole Feldbæk, "Denmark and the treaty of Kiel 1814". 1990, *Scandinavian Journal of History*, 15:3-4, 262

⁴² Michael Bregnsbo, "Frederik IV, 1671-1730." <https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/frederik-4-1671-1730/>. (8.01.2022).

⁴³ Jürgen Backhaus, *Physiocracy, Antiphrisocracy and Pfeiffer*, 2011, Springer Science & Business Media. S. A. Reinert. Cameralism, Antiphrisocracy in Baden, Tuscany and Denmark-Norway, s.50.

Sömürgeleşme faaliyetlerinde gerek Hint okyanusuna giden kilit konumuyla, gerek “Bereketli Doğu’nun” pek çok bölgesini sınırları içinde deruhte eden Osmanlı Devleti, Danimarka için bir düşman değil stratejik bir ortak haline gelmesi zorunlu hal almıştır. Ancak bu stratejik ve bir o kadar da önemli imparatorluk ile ilişki kurmanın ve hatta dostluk inşa etmenin yolları 16. Yüzyıl’da olduğu gibi 18. Yüzyıl için de çetrefilli olmuştur. Hatırlanacağı üzere Danimarka & Norveç Krallığı, görevlendirdiği Melchior Lorichs vasıtasıyla Osmanlı Devleti ile direkt ilişki kurmak yerine, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu’nun ön ayak olduğu Baron Von Busbeque’in kafilesi içinde İstanbul’a seyahat etmiştir.⁴⁴

Lorichs seyahatinin üzerinden hemen hemen 150 yıl geçmiş ve Sultan III. Ahmet’in (1703-1730) İstanbul’unda Osmanlı Rus savaşlarının yorgunluğu hissedilmekteydi. Savaşların ilki olan Prut Savaşı’nın (1711) yaşandığı sıralarda henüz devam eden Kuzey Savaşları’nın bir parçası olarak Danimarka İsveç’e karşı savaşmıştır.⁴⁵ Osmanlı’nın verdiği ikinci savaş ise 1735-1739 yılları arasında Rusya ve Avusturya ittifakına karşı gerçekleşmiştir.

Danimarka ve İsveç hudutlarında her an önemli bir tehdit oluşturabilecek Rus akınları veraset savaşı sonunda Rusya’da gelişen Prusya yanlısı taht değişikliği ile dinmiş fakat bu sefer de İsveç Pomeranyası aleyhine gelişebilecek Prusya saldırılarına karşı açık tehdit haline gelmiştir.⁴⁶ Prusya lehine değişen dengeler neticesinde Britanya ve Prusya arasında gelişecek denge oyunu, kısa süreliğine de olsa Danimarka’ya rahat bir nefes aldırabilmiştir. Danimarka & Norveç, Temmuz 1756’da İsveç ile Kuzey denizinde ticaretin güvenliği için tarafsızlık antlaşması imzalamıştır.⁴⁷ Sıcak savaş öncesi gelişen bu denge politikalarının İsveç ve Danimarka açısından en önemli kaygı noktalarından biri, Batı Hindistan’da bulunan kolonilerle bağlantıların kopmaması adına olmuştur.

Batı Afrika’daki Danimarka varlığı 1658 ve 1787 yılları arasında İsveç ile el değiştirerek sürüp gitmiştir, Frederiksborg, Christianborg, Kongenstenborg Danimarka’nın bölgedeki yerleşimlerden birkaçı olmuştur. Danimarka & Norveç

⁴⁴ M. Arman, A. Z. Abalı, s.361.

⁴⁵ BOA, Fon: AE.SAMD.III / Yer: 102.10062.

⁴⁶ Kemal Beydilli, "PRUSYA", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2007, 34. Cilt, s. 354, (05.01.2022).

⁴⁷ Patrick Winton, “Sweden and the Seven Years War: War, Debt, and Politics, War in History 1757-1762”, *Sage Journal*, 2012, Vol. 19, No. 1 s. 5-31.

Krallığı, İzlanda, Faroe adaları ve Grönland'a ek olarak, 1620'de Batı Hint Adalarında Tranquebar adı verilen koloni merkezini ve 1733'te Karayipler'de bulunan St. Thomas John Adasını Fransızlardan satın almış ve daha sonra Danimarka Doğu Hindistan Şirketi'nin merkezi konumundaki St. Croix'yi yönetmiştir.⁴⁸

1755-56 yılları arasında Osmanlı Devleti ile imzalanan Danimarka Dostluk, Ticaret ve Gemicilik antlaşması ve antlaşma öncesinde sağlanan görüşmelerin detaylarına pek çok kaynakta ulaşmak mümkün olmuştur. BOA'da yapılan incelemede antlaşmanın detayları ve iki ülke hükümdarlarının antlaşma sonrasında birbirlerine gönderdikleri hediye ve mektupların tafsilatı yer almıştır.⁴⁹

Danimarka kaynaklarında ise 1756 antlaşması ve çerçevesi, Danimarka Devleti tarafından planlanan ve antlaşma tarihiyle sınırlı olmayan bir strateji olarak belirtilmiştir. Kaynakların önemli bir kısmında, 1752 yılında Danimarka Kralı V. Frederik'in antlaşmanın imzalanması amacıyla Danimarkalı bir "seyyah" olan Sigurd de Gähler'i görevlendirdiği belirtilmiştir. İstanbul'a geliş yolunda geçeceği güzergâhtan kullanacağı vasıtalara kadar bütün yol haritası Danimarka Krallığına belirlenmiş olan Gähler, Viyana ve Macaristan üzerinden kendisine verilen çeşitli pasaportlarla yola çıkarak İstanbul'a ulaşmıştır.⁵⁰

1756 yılı Ticaret Antlaşmasının Danimarka ve Türkiye tarihindeki önemi ve Boisen'in anlatımında böyle bir antlaşma için Danimarka tarafından "seyyah" sıfatıyla bir kişinin görevlendirilmesi, araştırmamız açısından doyurucu bir bilgi olmamıştır. Bahsi geçen dönemlerde Danimarka & Norveç'in İstanbul'da mukim bir elçisi, orta elçisi ya da bir misyon görevlisi olmadığı için kraliyet merkezinden görevlendirme yapılmış olması ilk akla gelen sebeplerdendir. Fakat yine de yapılacak uluslararası bir antlaşma için en azından Dışişleri Bakanlığı bünyesinde bir yetkilinin görevlendirilmesi beklenecektir. "Seyyah" Gähler'in elçi tayin edilme sebebi içinde en makul ipucu, yine Boisen'den referansla antlaşma sürecinin gizli bir biçimde yürütülmesinin hedeflenmesi olmalıdır. Nitekim çalışmamız kapsamında ulaşılan diğer Danca kaynaklardan da anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti ile Ticaret

⁴⁸ J. Backhaus, age. s.50.

⁴⁹ BOA, Fon: A.DVNS.NMH.d / Yer: 17. 50.

⁵⁰ I. Boisen, age. s.20.

Antlaşması yapılmasında bu kadar büyük bir gizliliğin tertip edilmesi ve bu konuda Sigurd Gähler'in görev almış olması tesadüf eseri olmamıştır.

İsminin Sigurd Wilhelm de Gähler olduğunu öğrendiğimiz delege, alelade bir seyyah değil, Danimarka & Norveç'e bağlı Schleswig ve Hollstein bölgesinde Savaş Komiseri unvanına sahip ve dönemin Dışişleri Bakanı Bernstorff tarafından özel seçilmiş bir misyon görevlisidir.⁵¹ Dışişleri Bakanlığı'nın (Udenrigsministeriet) özel eğitilmiş bir asker seçmesinin en önemli sebebi, yine Wandel'in çalışmasında belirtildiği üzere gizli antlaşma planını; İngilizler, Fransızlar, Hollandalılar ve bilhassa "geçmişte her şeye cüret eden" İsveçlilerden gizli tutmak olmuştur.⁵²

Boisen, Tuncer ve dolayısıyla Kuzucu tarafından kayda geçirilmiş olan "seyyah" Gähler'in müphem gezisinde antlaşma sağlama amacına ulaşamadığına, kimliğinin açığa çıktığına ve nihayetinde antlaşma sağlamak için bizzat Danimarka Kralı V. Frederik tarafından III. Osman'a mektup yazıldığına dikkat çekilmiştir. Ancak Carl Frederik Wandel'in (1843-1930) eserinde Gähler henüz Danimarka'dan yola çıkarken Dışişleri Bakanı tarafından Kraliyet mektuplarını Bâb-ı Âlî'ye teslim etmek üzere, maiyetine aldığı belirtilmiştir.⁵³

16 Ekim 1756 yılında Bâb-ı Âlî nezdinde Danimarka Krallığını temsilen Sigurd Wilhelm de Gähler maiyetinde; sekreteri Hr. Horn ve dört adet tanınmış Danimarkalı tüccar ile hazır bulunmuştur. Osmanlı Devleti'ni temsilen Sadrazam Çorlulu Bahir Mustafa Paşa ve teşrifat heyeti nezdinde karşılama töreni düzenlendikten sonra antlaşma metni kabul edilmiş ve metnin Türkçe ve Latince suretleri Danimarka heyetine teslim edilmiştir.

Antlaşma, 16 madde ve 1 adet zeyl ihtiva etmekle birlikte 17 madde olarak imzalanmıştır.⁵⁴ Antlaşmaya konu ilk yedi madde tamamen Danimarka ticaretiyle meşgul olacak gemilerin seyrüsefer güvenliğini içerirken; 8, 9 ve 10. Maddeler, elçi ve konsolosların durumunu ve yetkilerini; 11, 12 ve 13. maddeler, Osmanlı topraklarında yaşayan Danimarka vatandaşlarının güvenliği konularını; 14. ve 15.

⁵¹ Carl Friedrich Wandel, *Danske handelsforsøg paa Levanten i det attende aarhundrede*, 1927, CA Reitzel, s.7

⁵² C.F. Wandel, age. s.8.

⁵³ C.F. Wandel, Danimarka Deniz Kuvvetlerine mensup ve Grönland'ın kâşiflerinden olması sebebiyle Danimarka tarafından pek çok kere onurlandırılmış bir asker ve araştırmacıdır.

⁵⁴ C.F. Wandel. age. s.38.

Maddeler ise Osmanlı topraklarındaki Danimarka vatandaşlarının dini inançlarını serbestçe yaşamasını teyit ve temin etmiştir. Antlaşma'nın 16. maddesinin, ilk yedi madde ile bağlantılı olmakla birlikte, Kuzey Afrika Osmanlı topraklarında bulunan Garp Ocakları (Cezayir, Tunus gibi vilayetler) özerkliğinin, Danimarka ticaretine bir zarar vermemesi amacıyla ayrı bir madde olarak belirtilecek seviyede üzerinde durulması dikkat çekicidir. Nitekim Kont Bernstorff'un Bakanlığı ve Danimarka & Norveç Dışişleri Bakanlığı dönemlerinde Fas ile 1753 yılında bir ticaret antlaşması imzalanmış ve hatta Levant bölgelerini oluşturan Doğu Akdeniz ile ilişkiler yürütmek üzere Paris merkezli "Coutier&Comp." isimli bir şirket kurulmuştur.⁵⁵

Danimarka ticari ürünlerinin Akdeniz'den Kuzey Denizi'ne sorunsuz ulaşabilmesi için Cezayir'den Marsilya'ya diplomatik ve siyasi temaslar oluşturulmuş ve nihayetinde geriye sadece payitaht ile masaya oturmak kalmıştır. Bu anlamda Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Kuzey Afrika vilayetlerinin, kimi zaman de facto olabilen konumu, Danimarka için 1756 Ticaret Antlaşmasında bile bir ihtiyat konusu olmuştur.

Danimarka, 1756 yılı Dostluk, Ticaret ve Gemicilik Antlaşması ile açık denizlerdeki kolonileri için İstanbul ve İzmir limanlarını bir üs olarak kullanabilme avantajını elde etmiştir. Antlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra Mısır, Arap Yarımadası, Suriye, Beyrut gibi Osmanlı'nın ve doğunun önemli vilayetlerinde ticarete başlayan Danimarka gerek antlaşma sürecinde gerekse ticaretin başlaması itibariyle uluslararası siyasette Fransa ile yakın temasta olacağı bir döneme girmiştir. Marsilya gibi, ticaret rotasının en önemli duraklarından birine ev sahipliği yaparken, aynı zamanda Danimarka'nın ticaret antlaşması için yapacağı görüşmelerde de Fransız tüccarlar ve yetkililer ön ayak olmuştur. Bu yakınlık ve ilişkiler kısa vadede Danimarka ticaretinde olumlu etkisini göstermiş fakat yüzyılın sonunda yaşanmış olan Napolyon Savaşları'nda Britanya ve Fransa'nın karşı karşıya gelmesi, Danimarka ve Osmanlı ilişkileri için de dönüm noktası olmuştur.

1761 yılında Danimarka Dışişleri Bakanlığı, Count Bernstorff'un teşebbüsleriyle Türkiye ve Ortadoğu'ya geniş çapta bir seyahat düzenlemiş ve seyahat için astronom ve doğa tarihçisi olan Carsten Niebuhr özel olarak davet edilmiştir.⁵⁶

⁵⁵ C.F. Wandel. age. s.8.

⁵⁶ I. Boisen, age. s.25.

Niebuhr, Ingolf Boisen'in belirttiği gibi bir astronom ve doğa tarihçisi olmaktan çok, diğer kaynaklarda bir kâşif ve Jeodezi uzmanı olarak belirtilmiştir.⁵⁷ Boisen'in çalışmasında çok kısa bir biçimde yer verilen seyahat, doğa tarihi ve astronominin ele alındığı bir gezi olmanın ötesinde, yer altı ve yerüstü kaynakların fizibilitesi için Kameralist hedefli bir sefer mahiyeti taşımıştır. Ayrıca, düzenlenmiş olan Arabistan seferinde bulunan uzmanların hepsi Danimarkalı değildir. Seferin düzenlenmesi için ön ayak olan J. D. Michaelis, Alman kökenli bir Teolog iken, bir diğer katılımcı Danimarkalı G.W. Baurenfeind; bakır oyma sanatı üzerine çalışan bir araştırmacıdır. Bakır oyma üzerinden çeşitli eserler ortaya çıkarma sanatı, yalnızca Baurenfeind'e özgü olmayacak, 20 yıl içinde oldukça yaygın bir biçimde kullanılacaktır.

Ana hat olarak deniz yolu üzerinden uzun bir yolculuğa çıkan kabile; Kopenhag, Çanakkale, İstanbul ve son olarak İskenderiye'de durakladıktan sonra, Süveyş Kanalı üzerinden Cidde ve Yemen'e ve oradan da Yemen'de daha çok kahve ihraç edilen bir liman kenti olan Mocha'ya seyahat etmiştir.⁵⁸ Dönemin kısıtlı şartları sebebiyle zorlu geçen seyahatten geriye dönebilen sadece Carsten Niebuhr olmuş ve 6 yıl süren seyahat neticesinde, içerisinde vilayetler, kasabalar, çeşitli limanlarla beraber toplam 30 durak geçilmiştir.⁵⁹ Sefer kapsamına Arap yarımadası içindeki vilayetler dışında Hindistan'ın Bombay kenti de dâhil edilmiştir. Ayrıca Buşehr ve Kharg (Harg) Adası gibi İran vilayetlerinin de ziyaret edilmiş olması, Danimarka'nın İran ile ilişkileri açısından dikkat çekici olmuştur.

Arabistan Seferi'nin nihayete erdiği 1769 yılından Napolyon Savaşları'nın tahmini başlangıç tarihi olan 1803 yılına kadar geçen 34 yıl, Danimarka & Norveç Krallığı'nın uluslararası siyasetteki yönünü kimi zaman kendi iradesi kimi zaman da dış baskı ve hatta işgal tehdidiyle tayin etme çabalarına sahne olmuştur. 17 Ocak 1772'de Danimarka, siyasi tarihinde acımasız bir süreci başlatacak olan bir darbeye şahit olmuştur. Danimarka'nın illegal Başbakanı Johann Friderich Struensee, genç

⁵⁷ T. Wolff, & M. Fontenay, "Carsten Niebuhr", Biografisk Leksikon. 2011, https://biografiskleksikon.lex.dk/Carsten_Niebuhr. (12.01.2022).

⁵⁸ Michael Langkjaer, "Carsten Niebuhr" 2020, https://denstoredanske.lex.dk/Carsten_Niebuhr, (12.01.2022).

⁵⁹ Michael Langkjaer, agm.

subaylar tarafından tutuklanarak hapsedilmiş ve kraliyetin yetkilerini gasp etme suçuyla yargılanmasına başlanmıştır.⁶⁰

1789 yılında Fransa’da yaşanan halk hareketleri kısa sürede bir devrim haline gelmiş ve Fransa sınırlarını aşarak pek çok ülkeyi etkilemiştir. Kabaca, Fransız Devrimi kraliyet ve imparatorluk düzenine karşı bir temelde ortaya çıktığı için, etkileri öncelikle yazılı basında hissedilmiş ve çevre ülkelerde ise yazılı bir basının doğmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim Devrim’in sembollerinden olan Bastil Hapishanesi’nin basılışından (1789) hemen 3 yıl önce Danimarka’da yayın hayatına başlayan Minerva Dergisi, aylık siyasi ve iktisadi makaleleriyle alanında bir ilki oluşturmuştur.⁶¹ Minerva, siyasi bir yayın politikasına sahip olmasından dolayı devrim yıllarında ve Napolyon Savaşları’nın ilk dönemlerinde Danimarka idaresiyle anlaşmazlıklar yaşasa da kendi döneminde Danimarka’da en çok okunan yayınlar arasına girmeyi başarmıştır.⁶²

1803 yılında başlayan Napolyon Savaşları Osmanlı-Danimarka ilişkileri açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. 1797 Ekim’inde bütün Avrupa’da olduğu gibi, Bâb-ı Âli’de de Napolyon idaresindeki Fransa ordusunun tehditkâr girişimleri endişe uyandırmıştır. Öncelikle İtalyan bir tüccar tarafından Osmanlı’nın Budin Sefirine, Napolyon’un Osmanlı hakkında “fena niyet” beslediğine yönelik istihbaratı ve üzerinden iki ayı henüz geçmişken Mısır’a asker çıkartacağına yönelik Toulon’da askeri hazırlıklara başladığı anlaşılmıştır.⁶³

Toulon’dan yaklaşık 38000 asker ve hemen hemen irili ufaklı 500 gemi ile yola çıkan Napolyon, Mısır’ın İskenderiye şehrine Malta kıyılarını geçerek varmıştır.⁶⁴ Sardinya adalarını geçen Napolyon, Malta’yı kuşatmış ve Haziran 1798’de kapitülasyon karşılığında teslim almıştır.⁶⁵ Devam eden yıllarda Napolyon’un yaptığı

⁶⁰ Ole, Feldbæk, “Struensee og Guldberg”, 2002, https://danmarkshistorien.lex.dk/Struensee_og_Guldberg (13.01.2022).

⁶¹ Lars Peter Rømhild. & Jette Drachmann Søllinge. “Tidsskrift”, <https://denstoredanske.lex.dk/tidsskrift>, 2009, 24.04.2022.

⁶² A. Albjerg, *Den brændende Fakkell: om dobbeltgrebet i Knud Lyne Rahbeks liv og revolutionsroman*, 2008, s.61.

⁶³ BOA, Fon: TS.MA.e / Yer: 426. 42.

⁶⁴ Kamil Çolak, *Mısır’ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)*, Sakarya 2008, SAÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, s.149.

⁶⁵ John Furneaux, *An abridged history of the principal treaties of peace: commencing generally after the Peace of Westphalia, and at an earlier period, with reference to the question of the neutral flag protecting the property of an enemy*, London 1837, John Rodwell. New Bond Street.

ilk iş, Akdeniz üzerinde işgal ettiği Avrupa limanlarındaki ticaret gemilerine blokaj emri vermek olmuştur.⁶⁶

Yaşanan gerilimin öncesinde İzmir ve İstanbul üzerinden Hollanda'ya ve oradan Kopenhag'a ulaşacak olan Danimarka bandıralı gemiler üzerindeki siyasi kontrol o derece artmıştır ki Danimarka Maslahatgüzarı ve Boğazhisar Konsolosu tarafından 19 Eylül 1798 tarihinde Bâb-ı Âli'ye konu ile ilgili tahrirat verilmiştir.⁶⁷ 24 Ocak 1820'de Danimarka bandıralı gemilerin Karadeniz'e geçişleri hususunda Danimarka Krallığı İstanbul Maslahatgüzarı Baron De Hiş, Rus elçisi Istragönof'u referans kılarak Bâb-ı Âli'ye başvurmuştur.⁶⁸ Bâb-ı Âli'nin Karadeniz'in tarafsızlığını göz önünde bulundurarak bir buçuk yılı aşkın bir süre boyunca sürüncemeye bıraktığı geçiş konusu, ancak Eylül 1821 yılında sonuçlanmış ve "diğer devletleri gücendirmemek" sebebiyle nazikçe reddedilmiştir.

Osmanlı ve Danimarka arasındaki bu diplomatik gerilim bu konuyla sınırlı kalmamış ve bahsi geçen konunun üzerinden 9 ay sonra Haziran 1822'de Danimarka Selanik Konsolos Vekili'nin Osmanlı Devleti tarafından yargılanıp idam edilmesi, sadece Selanik'te değil, Osmanlı'nın Balkanlardaki birçok topraklarını ve dolayısıyla Avrupa'yı etkileyecek bir krize sebep olmuştur. Osmanlı tebaasından olup Selanik yerlilerinden olan ve Danimarka ile Flemenk Konsolosluklarında görev alan Canoğlu Manolakis'nin⁶⁹ Selanik içinde çeşitli ülkelerin konsolosluk yetkilerini kullanarak isyan tertibatına dâhil olduğu tespit edilmesi, bölgedeki Müslüman ahali arasında infial uyandırmış ve yerel mahkeme tarafından idam edilmiştir.⁷⁰ Nihayetinde Danimarka gemilerinin Karadeniz'de dolaşımının serbest hale gelmesi için hâlihazırda devam eden görüşmeler ancak 1825 yılında, Stratford Canning'in takrirıyla sonuç vermiş ve konunun görüşülmesi için müzakerelere başlanmıştır.⁷¹ İki yıl sonra 1827'de İspanya, Sicilya, Sardunya ve İsveç'in de dâhil olduğu Danimarka ticaret gemilerine Karadeniz'de dolaşım izni verilmiştir.⁷²

⁶⁶ Ole Feldbæk, "Denmark in the Napoleonic Wars, 1807–14", In E. Kouri & J. Olesen (Eds.), *The Cambridge History of Scandinavia*. Cambridge 2016, Cambridge University Press. s.674.

⁶⁷ BOA, Fon: HAT / Yer: 241.13526.

⁶⁸ BOA, Fon: A.{DVNSNMH.d. / Yer: 10.327.

⁶⁹ H. Veli Aydın, "1821 Yunan İsyanı Sırasında Selanik Sancağı ve İsyana Karşı Alınan Önlemler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, İzmir 2018, 33(2), s.323.

⁷⁰ BOA, Fon: HAT, Yer: 494.24249.

⁷¹ BOA, Fon: 1212 / Yer: 47481.

⁷² BOA, Fon: HAT / Yer: 1169.46245.

1.2. Tanzimat Fermanı

Danimarka'da 1660 yılına kadar seçimle başa geçen soylu-krallık, 1660 yılından itibaren halk ve daha çok din adamlarının soylulara olan nefretinden dolayı çıkan bir isyan sonucu değişmiş yerini katı bir monarşiye denk olan veraset sistemine bırakmıştı. Frederik devrinde, 1660 yılında kabul edilen otokratik rejim ortadan kaldırılarak anayasal bir düzen sağlayan meşruti monarşinin yolunu açılmıştır. Danimarka Krallığı idaresi, dikey bir aydınlanmanın aksine yatay olarak, yer yer de inişli çıkışlı bir süreç içinde 18. Yüzyıl sonuna kadar mutlak monarşiden aydınlanmış despotizme dönüşmüştür.⁷³

Tanzimat Fermanı'nın ya da bilinen resmi adıyla Gülhane Hattı Hümayunu'nun 3 Kasım 1839 (H. 25 Şaban 1255) yılında Osmanlı Devleti tarafından ilan edilmesini takiben 4 gün sonra Danimarka İstanbul Sefiri Baron de Hubsch tarafından Dersaadet'e tahrir sunulmuştur.⁷⁴ Nitekim ertesi yıl iki ülke arasındaki ticaret ve dostluk ilişkilerinin yenilenmesine yönelik antlaşmalar imzalanmıştır.⁷⁵

1841 yılında imzalanan 9 madde ve bir zeylden oluşan 10 maddelik ticaret muahedesi imzalanmıştır.⁷⁶ Sözleşme metninin içerisindeki pek çok yerde belirtilen tarım ve sanayi ürünlerinin Danimarkalı müteşebbisler tarafından Osmanlı topraklarında üretimi ve taşınması (md.7,8) maddeleri yer almıştır. Ayrıca, Danimarkalı tüccarların Osmanlı Devletine ihracatı ya da Danimarkalılar tarafından Osmanlı Devleti'ne bağlı topraklardan ticaretin vergilendirilmesi (md.3,4,5,9) hususları "üçüncü ülkelere sağlanan kolaylıklar" çerçevesinde garanti altına alınmıştır.⁷⁷

Antlaşma bağlamından çok uzak olmamakla birlikte ikili ilişkilerin daha da genişlemesi amacıyla Danimarka Kralı VIII. Christian'ın kız kardeşi İstanbul'a ziyarette bulunmuştur.⁷⁸ Danimarka Kralı'nın "Hemşirezadesi" maiyetinde getirdiği

⁷³ Kristjan Jespersen, "Absolute monarchy in Denmark: Change and continuity". *Scandinavian Journal of History*, 12(4), 1987, s. 316.

⁷⁴ BOA, Fon: TS.MA.e / Yer: 668.26.

⁷⁵ BOA, Fon: İ.HR. / Yer: 4.169.

⁷⁶ BOA, Fon: A.{DVNSNMH.d. / Yer: 11.367.

⁷⁷ Fethullah Uçar, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı-Danimarka İlişkileri (1839-1918)", (Basılmamış Doktora Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş 2018, s. 93.

⁷⁸ BOA, Fon: İ.HR.. / Yer: 17.851.

hediyelerle birlikte gerçekleştirdiği ziyaretin akabinde Osmanlı Devleti'nin Beyrut'a Konsolos Vekili tayin edilmiştir.⁷⁹

1660 yılından tam 155 yıl sonra 1831 yılında başlayan bir takım anayasal hareketler ise Danimarka'daki köklü değişimin habercisi olmuştur. Jespersen, 18. Yüzyıl Danimarka'sındaki aydınlanmış despotizminin felsefi altyapısını Jean-Jacques Rousseau tarafından yayılan fikirlere mâl etmiş fakat Rousseau'nun Emile adlı eseri, Osmanlı Devleti'nde Ziya Paşa tarafından ancak 1871 yılında tercüme edilmiş ve Geç Tanzimat Dönemi aydınları tarafından Meşrutî fikirleri beslemiştir.

Tanzimat Fermanı (1839) ile Avrupa ve Danimarka Krallığı için önem arz eden ihtilaller dönemi 1848 yılı arasında Osmanlı Devleti ve Danimarka arasında dostluk çerçevesinde gelişen ticari ve diplomatik ilişkiler dışında kayda değer bir husus vuku bulmadığı arşivler incelenerek görülmüştür. 1848 yılı ise genel olarak İtalya, Avusturya, Belçika, Hollanda ve Büyük Britanya devletlerinde tesiri görülen ihtilallere sahne olması açısından Avrupa'yı önemli derecede etkilemiştir. 1848 yılında Danimarka'yı etkileyen 1. Schleswig ve Holstein Muharebesi patlak vermiş ve Danimarka Krallığına bağlı bulunan Schleswig ve Holstein'in korunması mücadelesi, Kral VII. Frederik'i, yalnızca Prusya'ya karşı değil aynı zamanda savaşa sonradan dâhil olan İsveç'e karşı da oldukça uğraştırmıştır.

Norveç'in Danimarka anakarasından ayrılışından sonra, ulus devlet formuna bürünmeye daha çok ihtiyaç duyan Danimarka toplumunda ilgilenilen başlıca konular; kilise ve okulların yenilenmesi ve tarımda girişilen reformlar olmuştur. Daha önce bahsedildiği üzere Grundtvig'in yaydığı fikirlere aşina olunan Danimarka toplumsal hayatında, özellikle doğal hukuk çerçevesinde gelişen felsefi akımlar ve tarımda girişilen reformlar geliştirilerek, ülke içi sınıfların dengelerinin değişmesi ivmelenmiş ve nihayetinde bugünün refah toplumu Danimarka'nın kökleri oluşturulmuştur. 1788 yılında düzenlenmiş olan bir yasa ile toprak sahipliğinin belli başlı kişilere değil, ailelere dağıtılmış ve çeşitli bankalarla desteklenmiş olması Danimarka'nın tarımda modernleşme yolunda önemli bir adım atmış olmasını desteklemiştir.⁸⁰

⁷⁹ BOA, Fon: A.}DVN.DVE. / Yer: 8.98.

⁸⁰ Kim Abildgren, *Quantitative Studies on the Monetary and Financial History of Denmark*, 2010, Doctoral dissertation, University of Copenhagen, s. 288.

1858 yılında Osmanlı Devleti ve Danimarka Krallığı arasında gemilerin geçiş hakkı ve vergilerin kaldırılması hususunda antlaşma sağlanmıştır. Sund ve Belt boğazlarından geçecek olan Osmanlı gemilerinin vergiye tabi olmaması adına yapılmış olan antlaşma için Hariciye Nazırı Mehmet Fuad Paşa murahhas olarak tayin edilmiştir.⁸¹

1861 yılında 21 maddeden oluşan Osmanlı Danimarka Ticaret Muahedesi imzalanmıştır.⁸² Antlaşma sonrasında Danimarka gemilerinin Karadeniz'e giriş yapabilmeleri sorun olmaktan çıkmıştır. Arşivler doğrultusunda Danimarka ve Osmanlı Devleti arasında 19. Yüzyıl'ın sonuna kadar ticaret antlaşmaları, konsolos atamaları ve seyahatler dışında önemli bir gelişme vuku bulmamıştır. 1861 yılından sonra 1882 yılında iki ülke arasında bir ticaret muahedesi imzalanmıştır.⁸³ 1900 yılına kadar ise Danimarka'nın diğer ülkelerle imzaladığı ticaret antlaşmaları ile ilgili BOA'da bilgi verilmiştir.

1.3. Meşrutiyet Dönemi

19. Yüzyıl'a girmek üzereyken Arabistan Kültür Seferini tamamlayan Danimarka, yüzyılın sonlarına doğru Mezopotamya ve Arap yarımadasına olan ilgisini Doğu Toprakları Misyonu olarak şekillendirmeye başlamıştır. Dünya ticaretinde ve uluslararası kültürde egemen güçlerin tahakkümünden ticaret yoluyla sıyrılmış ve ilk geniş kapsamlı “oryantalist” girişiminde başarılı olabilmıştır. Fakat bahsi geçen egemen güçlerin geçmiş yüzyıllarda yaptığı kültür seferlerinden farklı olarak, başka kültürleri tanımak ve “Pan-Avrupa” yüksek medeniyetini aşılama amacından çok Danimarka'nın jeopolitik ve kültürel çıkmazından dini bir hüviyetle kurtulup ticaretini geliştirme amacı gütmüştür.⁸⁴ Daha açık olarak geçen yüzyılda hem seyyah Gähler'in hem de dönemin Dışişleri Bakanı Bernstorff'un söyleminde hissedilen İsveç düşmanlığı ve Britanya hoşnutsuzluğu ve “politik gizlilik” bize, Danimarkalıların “Doğu” topraklarında kendilerini yeniden bulmaya yöneldiğini anlatmıştır.

Doğu, her ne kadar Hans Christian Andersen'in (1805-1875) ya da Adam Oehlenschläger'in (1779-1850) masallarında romantize edilen bir görünüm arz etse de

⁸¹ BOA, Fon: A.{DVNSNMH.d... / Yer: 12.209.

⁸² BOA, Fon: A.{DVNSNMH.d... / Yer: 12.264.

⁸³ BOA, Fon: HR.İD. / Yer: 1310.5.

⁸⁴ Immanuel Wallerstein, *Dünya Sistemleri Analizi*, İstanbul 2011, BGST Yayınları. s. 27.

Danimarkalı, Severin Grundtvig'in vaaz ve söylevlerinden aldığı ilhamla doğunun Hristiyanlık çıkarlarının bir parçası olarak betimlendiğinin farkına varmıştır.

1895 yılında Elazığ, Harput, Arapkir gibi bölgelerde yoğunlaşan Ermeni isyanlarından önce II. Abdülhamid'in Avrupa ülkelerine mensup konsolosluklardan yazarlara ve sıradan vatandaşların dahi Osmanlı sınırları içindeki faaliyetleri yakın takibe alınmıştır. 1893 yılında Kopenhag'dan yola çıkan ticaret gemisi "Omsk" bir yandan Karadeniz'e geçiş izni kazanıp Rusya'ya silah ve mühimmat taşırken⁸⁵ diğer taraftan yine aynı yol üzerinden "Tomson" isimli Danimarka gemisi Batum'da Ermenilere teçhizat sağlıyordu.⁸⁶

Danimarka faaliyetlerine karşılık Dersaadet, Fransa'da yayınlanan ve Osmanlı hakkında olumsuz içerikler barındıran "La Turquie Libre" isimli derginin yasaklanması için temaslar sağlamış ve yayın ekibinde bulunan Danimarkalı Osmanlı vatandaşı Alfred Marengo'nun ülkeye getirilmesi için mücadele etmiştir.⁸⁷

Peter Culyos Bobtsoved (Peter Julius Løytved) ismiyle BOA'da geçen Danimarka'nın Beyrut Konsolos Vekili'nin hakkında 1883'te bir hanenin içine girip kız kaçırmaya suçundan dolayı soruşturma açılmıştır.⁸⁸ P. J. Løytved (1875-1898) II. Abdülhamid için yabancı bir isim değildir. Beyrut'tayken padişah için Beyrut haritası hazırlayan Konsolos, aynı zamanda görevi döneminde pek çok tarihi eseri yurtdışına taşımış olan bir koloeksiyonerdir.⁸⁹ Konsolos'un Suriye'de bulunduğu Roma dönemine ait sikkeler halen Berlin Müzesi'nde sergilenmektedir.⁹⁰ Danimarka'nın arkeolojik faaliyetleri yalnızca Arap yarımadasıyla sınırlı kalmamıştır. Burdur-Bucak-Göhlisar, Fethiye-Kadyan (Üzümlü) gibi vilayet, belde ve köylerde Danimarkalı arkeologlar tarafından yapılmış olan kazılar gerçekleştirilmiş ve çoğunlukla para karşılığı bölge halkının yardımı sonucunda çıkarılan eserler Danimarka'ya kaçırılmıştır.⁹¹

Dış ülkelerin mümessillikleri ve konsoloslukları İzmir Limanı ve İskenderiye'ye ticaret seferleri düzenlemiştir. Diğer taraftan Suriye, Mısır, Kuzey Afrika başta olmak üzere Anadolu'da yeni bir misyonun ilk adımlarını atıyordu. I.

⁸⁵ BOA, Fon: Y..A...HUS. / Yer: 264.122.

⁸⁶ BOA, Fon: Y..PRK.SRN. / Yer: 3.55.

⁸⁷ BOA, Fon: Y..PRK.HR.. / Yer: 16.68.

⁸⁸ BOA, Fon: BEA / Yer: 101.7561.

⁸⁹ Harald Nilsson, "Diplomaten och myntsamlaren Julius Løytved (1836–1911) och hans verksamhet som (vice-) konsul i Beirut", s.230. Harita için bkz. Ek- 2 Harita

⁹⁰ Staatliche Museen zu Berlin, Münzkabinet, Peter Julius Løytved (1836-1911) kolloktion. Ek- 6 Fotoğraf

⁹¹ İsmet Ebcioğlu, "Türkiye'den Batı Ülkelerine Götürülen Arkeolojik Eserler", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul 1983. s. 80

Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet arası dönemde Danimarka, Osmanlı yönetiminden yana hoşnutsuzluğu gittikçe artan heterodoks bedevi toplulukları ve İttihat ve Terakki yönetimi döneminde iş gücünü yerlileşme politikasına kaptırmaya başlayan azınlık gruplarla ilişki kurmuştur. Sağlık görevlisi, müstahdem, papaz gibi meslek gruplarına sahip Danimarkalı misyon görevlileri bilerek ya da bilmeyerek, bir anlamda Hristiyanlığın da ötesinde bölgenin antik milletlerini doğuda bir araya getirme amacı taşıyan Avrupa projesinin öncü kuvvetleri olmuştur.

1900 yılı ile 1908 yılları arasında Osmanlı Danimarka ilişkileri konsoloslukların ve Danimarkalı akademisyenlerin Rodos, Aydın, Afyon, Bingazi gibi bölgelerde arkeolojik kazıları takip etmelerine ve “Asar-ı Atıkayı temaşa” adı altında tarihi eserleri Kopenhag müzesine götürme çalışmalarına sahne olmuştur.⁹² Tarih aralığı açısından arşiv belgelerinde sıkça rastlanan faaliyetler, gerek Danimarka’daki arkeologların gerekse arkeolojiye meraklı diğer meslek gruplarından Danimarkalıların ilgisini çekmiştir.⁹³ Öte yandan 1908 yılları ve 1. Dünya Savaşının sonlarına doğru 1918 yılına kadar BOA’da herhangi bir arşiv belgesinin olmaması, Danimarka’nın tarafsızlık politikasıyla birlikte Osmanlı topraklarında yaşayan ayrılıkçı Ermeni grupların faaliyetlerindeki Danimarka etkisi sebebiyle siyasi ilişkilerin azalışı olarak nitelendirilebilir.

1.4. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı-Danimarka Dış Ticareti

19. Yüzyıl’ın sonları, geçmiş yüzyılların merkantilist ticaret politikasının yavaş yavaş geride bırakılarak ticaretin devletin kontrolü altına alındığı bir döneme doğru evrilmiştir. Ülkeler arasında yapılan ticaret antlaşmaları ve bunların uluslararası hukuk tarafından teminat altına alınması, 20. Yüzyıl’a girilirken kıtalar dolaşan ticaret gemileri üzerindeki devlet-hükümet kontrolünü arttırmıştır. Osmanlı Devleti’nin uluslararası ticareti ve Danimarka ile olan ticareti kapsamında uygulanan gümrük tarifeleri hem Osmanlı ticaretinde hem de meşrutiyet dönemi müteşebbislerinde soru işaretleri oluşturmaktaydı. Nitekim *serbesti-i ticaret/usul-i himaye* tartışması bu soru işaretlerinde önemli bir kesitti. Meşrutiyet dönemi Osmanlı aydınları, Danimarka ve

⁹² BOA, Fon: HR.TH. / Yer: 239.46.

⁹³ BOA, Fon: BEO / Yer: 1170.87747.; Ek- 10 Fotoğraf

diğer ülkelerin ticaret serbestisini bir önceki yüzyılda bıraktığı ve usul-i himayeye ani milli bir devlet kontrolünü esas aldıkları hakkında görüşler çoğalmıştır.⁹⁴

Tablo 1. Danimarka-Osmanlı Dış Ticareti (1897-1904)⁹⁵

	Toplam İhracat (Milyon)	İthalat (Milyon)	Dış Ticaret Açığı (Milyon)
1897	323 Kron	404 Kron	81 Kron
1898	238,5 Kron	367,3 Kron	128,8 Kron
1899	270,1 Kron	399,8 Kron	129,7 Kron
1900	281,9 Kron	416,2 Kron	184,3 Kron
1901	292,1 Kron	396,9 Kron	104,8 Kron
1902	320,3 Kron	435,5 Kron	115,2 Kron
1903	352,2 Kron	443,8 Kron	91,6 Kron
1904	356,2 Kron	466,2 Kron	110,0 Kron

Danimarka'nın 1897-1905 yılı ticaret rakamları incelendiğinde, yıllık ithalat rakamlarının hemen hemen birbirine yakın olduğu görülmekle birlikte ihracatın ise 1898 yılındaki büyük düşüşten sonra 1905 yılına kadar kademe kademe artış gösterdiği Danimarka İstatistik Kurumu tarafından kayda geçirilmiştir. Ticaret istatistiklerinde dikkat çeken önemli bir ayrıntı da ihracat unsurlarında yerli ürünlerin ayrı bir başlık halinde verilmesi olmuştur. 1897-1902 yılları arasında Danimarka'nın en çok ithal edilen yerli ürünlerinin başında hububat ve bakliyat ile hayvansal gıda kalemleri öne çıkmıştır. Bunlar arasında, şeker pancarı, margarin, süt, yumurta, alkollü içecekler (bira) temel ticaret ürünleri olmuştur.⁹⁶ 1903-1904-1905 yıllarında ise sıvı yağ, yün ürünleri, buğday ve çavdarın tüketimi ve ithalatı artmıştır.

⁹⁴ Zafer Toprak, *Milli iktisat-milli burjuvazi: Türkiye'de ekonomi ve toplum; 1908-1950*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s.34

⁹⁵ Danmarks Statistik, Vareomsaeting Med Udlandet i 1905, Kopenhag 1906, UDGIVET AF STATENS STATISTISKE BUREAU
<https://www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/GetStatMed.aspx?id=20057> (14.01.2022)

⁹⁶ Danmarks Statistik, Vareomsaeting Med Udlandet i 1902, Kopenhag 1903, UDGIVET AF STATENS STATISTISKE BUREAU
<https://www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/GetStatMed.aspx?id=20008> (14.01.2022)

Danimarka'nın Osmanlı Devleti ve ona bağı olan eyaletlere yönelik ithalat ve ihracat maddeleri, 1904 yılı rakamları dışında Danimarka istatistik kaynaklarında yer almamıştır. 1904 yılında ise Akdeniz (Middelhavet) olarak yer alan Anadolu, Kuzey Afrika ve İskenderiye deniz kapılarını içeren bölge üzerinden ithal etmek maksadıyla 1.08 milyon Kronluk Buğday alımı yapılmıştır. Aynı sene içinde Danimarka'ın buğday ithal ettiği ülkeler arasında, 37,74 Milyon Kron ile Almanya haricinde Rusya (0,18 mil. Kron) mevcuttur.⁹⁷

Tablo 2. Osmanlı-Danimarka ticaretinde ihracat ürünleri (1898-1905)⁹⁸

CİNS-İ EMTİA	MİKYAS	MİKDAR	KIYMET
Arpa	Kıyye (Okka)	1577	47310 (Lira)
Halı Uşak	Kilo	1837	36620 (Lira)
Seccade Kula	Metro	14	1180 (Lira)
Kilim	Aded	25	2500 (Lira)
Cicim	Aded	103	5151 (Lira)
	YEKÜN		92761 (Lira)

Osmanlı Devleti'nin 1898 ve 1905 yılları arasında Danimarka ile yapılan ihracat ve ithalat miktarı ve maddelerine İzmir Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası'nın verileri incelenerek ulaşılmıştır. 1897 (H. 1315) yılı verilerine göre Danimarka'ya 92761 Liralık ihracat yapılmıştır. Bu rakam, İsveç ve Norveç (5780) gibi İskandinavya ülkelere olan ihracattan yüksek olsa da 153.497.441 Liralık toplam ihracata oranla düşük olmuştur.

Tabloda görüldüğü üzere Danimarka'ya yönelik temel ihracat ürünlerini Arpa, Halı, Seccade, Kilim, Cicim (Kilim türü) oluşturmuştur. Anadolu'nun 19. Yüzyıl'dan itibaren İzmir kapısından ihraç ettiği başlıca ürünler tütün, üzüm, incir, ham ipek, tiftik, afyon, fındık, zeytinyağı gibi zirai mamuller olmuştur.⁹⁹

⁹⁷ Danmarks Statistik, Vareomsaeting Med Udlandet i 1902, Kopenhag 1905, UDGIVET AF STATENS STATISTISKE BUREAU, s.7

<https://www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/GetStatMed.aspx?id=20037>. (06.03.2022).

⁹⁸ İzmir Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası, İhracat-İthalat İstatistik Cetveli, 1316, Ahenk Matbaası, I. Kısım.

⁹⁹ Filiz Çolak. II Meşrutiyetten Cumhuriyete Batı Anadolu'da üretim ve dış ticaret (1908-1923), (Basılmamış Doktora Tezi), DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2005. S.135.

Tablo 3. Osmanlı-Danimarka Ticaretinde İhracat ürünleri (1899-1906)¹⁰⁰

İHRACAT				
CİNS-İ EMTİA	MİKYAS	MİKTAR	KIYMET	SINIF
Çekirdeksiz Üzüm	Kilo	23 000	87 000	1
Rozaki Üzüm	“	6 380	14 700	1
Uşak Halısı	“	74	1 490	11
Palamut	“	13 500	10 400	6
Sisam akdarı	“	50 700	83 200	5
YEKÜN			196 790	

Tablo 4. Osmanlı-Danimarka Ticaretinde İthalat Ürünleri (1899-1906)¹⁰¹

İTHALAT				
CİNSİ EMTİA	MİKYAS	MİKTAR	KIYMET	SINIF
Kağıd	Kilo	614	15 130	19
Bakkaliye rubalığı?	“	5234	15 190	1
Mamulat-ı turabiye?	“	1282	16 300	10
YEKÜN			46 620	

1905 yılında Osmanlı'nın Danimarka'ya ihracatında halı ürünlerinin yanı sıra yeni kalemlerin eklendiği görülmüştür. Bunlar İzmir ve Manisa'da üretimi yoğunlaşan üzüm, palamut, Aydın Karabağ bölgesinde yetişen sisam ve akdarıdır.¹⁰² İthalatta ise Danimarka'dan kâğıt, bakkaliye rubalığı¹⁰³ ve mamulat-ı turabiye¹⁰⁴ satın alınmıştır.

İzmir ticaret odasının hazırlanan istatistiklerde 1898 yılından 1905 yılına kadar herhangi bir ticari veriye rastlanmamıştır. Bunun sebebinin bir önceki tabloda Almanya'nın ithalat rakamlarının yüksekliğinin ardında yatması muhtemeldir. Zira bahsi geçen dönemde Danimarka'nın ithalat yoğunluğunun genel olarak Almanya ve ona bağlı şehir ve eyaletlerden oluşu ve Osmanlı Devletinin de 1898 yılı başından 1899 yılı 30 Haziran'a kadar Almanya'ya 9.567.849 Lira'lık ihracata ulaşması buna örnek olarak verilebilir.¹⁰⁵ İthalat ve ihracat yapan Alman şirketlerinin, 19. Yüzyıl'ın sonlarında dünya piyasasındaki hâkimiyeti artmıştır. 20. Yüzyıl'da ise Hamburg,

¹⁰⁰ İzmir Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası İhracat-İthalat İstatistik Cetveli, İzmir 1322, I. Kısım, Ahenk Matbaası, İzmir 1325, s.25.

¹⁰¹ İzmir Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası İhracat-İthalat İstatistik Cetveli, agm. s.25

¹⁰² Cahit, Telci. "Muhassılın Serveti: Aydın Muhassılı Abdülbaki Paşa'nın 25 Temmuz 1697 (6 Muharrem 1109) Tarihli Muhallefatı." Tarih İncelemeleri Dergisi 26, no. 2 (2011): 551-576.

¹⁰³ Bakkaliye Rubalığı (Bakkaliye kumaşı, torbası)

¹⁰⁴ Mamulat-ı Turabiye (Zirai ürünler)

¹⁰⁵ İzmir Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası İhracat-İthalat İstatistik Cetveli, İzmir 1316, I. Kısım, s.33.

Bremen ve Lybæk gibi şehirler, Doğu'dan ithal edilen ya da doğuya ihraç edilen ürünleri Kuzey Avrupa'ya taşıma konusunda öncü konuma gelmiştir.¹⁰⁶

Tablo 5. Osmanlı Devleti-Dünya Ülkeleri İhracatı (1905)¹⁰⁷

	ESAMİ-İ MEMALİK	İHRACAT (Kuruş)	İTHALAT (Kuruş)	İHRACATIN TEGAVİNİ (Kuruş)	İTHALATIN TEGAVİNİ (Kuruş)
1	İngiltere	65852204	33346896	32505308	---
2	Avusturya ve Macaristan	22269688	20858797	1410891	---
3	Fransa	16875609	17965223	---	1089614
4	İtalya	10272262	8945992	1326270	---
5	Flemenk	11529309	2014751	9514558	---
6	Almanya	9567849	3977989	5589860	---
7	Belçika	2618346	7338384	---	4820038
8	Rusya	6717525	10450791	---	3733266
9	Müctemae-i Amerika (doğrudan)	3002009	593680	2408329	---
10	Romanya	1193147	3577037	---	2383890
16	Danimarka	92761	---	92761	---
17	İsveç ve Norveç	5780	191355	---	185575
	CEM'AN YEKÜN	153.497.441	114.161.833	55.556.938	16.221.330

1905 (H.1322) yılında Danimarka ve Osmanlı Devleti arasında gerçekleşmiş olan ithalat ve ihracat bilgisine göre: 1899-1906 yılları arasında İzmir limanında Danimarka'dan toplamda 46.620 Lira olan ithalat ile birlikte 196790 Lira'lık ihracat yapılmıştır. İzmir limanından yapılan 1905 yılının toplam ihracatı 561.995.368 kuruş iken toplam ithalat ise 404.585.470 Kuruş'tur.¹⁰⁸

Tablo 6. 1906 Yılı Osmanlı-Danimarka başlıca ihracat ürünleri¹⁰⁹

İHRACAT			
CİNSİ EMTİA	MİKYAS	MİKTAR	KIYMET
Zeytinyağı	Kilo	17 000	44 000 Kuruş
Uşak halısı	“	1 870	36 600 Kuruş
Gördes Halısı	“	743	59 440 Kuruş
YEKÜN			140 040 Kuruş

¹⁰⁶ Z. D. Lando, Jugoslaviyen som forsynirigsmarked, Ledelse og Erhvervsøkonomi/Handelsvidenskabeligt, Tidsskrift/Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, Bind 17 (1953), s.156

¹⁰⁷ İzmir Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası İhracat-İthalat İstatistik Cetveli,1316, I. Kısım, Ahenk Matbaası, s.33.

¹⁰⁸ İzmir Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası İhracat-İthalat İstatistik Cetveli,1322, I. Kısım, Ahenk Matbaası, İzmir 1325, s.26.

¹⁰⁹ İzmir Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası İhracat-İthalat İstatistik Cetveli,1323, I. Kısım, Ahenk Matbaası, İzmir 1326, s.28.

Tablo 7. Osmanlı-Danimarka Başlıca ithalat ürünleri (1906)¹¹⁰

İTHALAT			
CİNSİ EMTİA	MİKYAS	MİKTAR	KIYMET
Meşrubat	Roniye	324	
Meşrubat	Kilo	1525	13 380 Kron
Peçez mayası ?	“	195	3 750 Kron
Bakkaliye rubalığı ?	“	1137	3 410 Kron
YEKÜN			20 540 Kron

1906 yılının ihracat ürünlerini zeytinyağı ve halı oluştururken, ithalat ürünlerini ise meşrubat, peçez mayası (?), Bakkaliye Rubalığı oluşturmuştur. İzmir limanından yapılan bu yılın toplam ihracat miktarı 529982477 guruş, ithalat ise 359670974 kuruştur.¹¹¹

Tablo 8. Osmanlı-Danimarka Ticaretinde İhracat-İthalat ürünleri (1907)¹¹²

İHRACAT			
CİNSİ EMTİA	MİKYAS	MİKTAR	KIYMET
Çekirdeksiz Üzüm	Kilo	11.900	39.000 Kuruş
İşlenmemiş İncir	“	2.650	9.700 Kuruş
YEKÜN			48.700 Kuruş
İTHALAT			
CİNSİ EMTİA	MİKYAS	MİKTAR	KIYMET
Kereste	Aded	73.910	413.650
Kağıd muhtelif	Kilo	25.430	34.070
YEKÜN			447.720

İzmir limanından 1906 yılının toplam ihracat rakamı 503187363 kuruş, ithalat rakamı ise 332050770 kuruş olarak kayda geçirilmiştir.¹¹³

Osmanlı-Danimarka ilişkilerinde 1907 ve 1914 arasında diplomatik ve siyasi bir temasa devlet arşivlerinde rastlanmadığı gibi, İzmir ticaret odası yıllıklarında da herhangi bir veriye rastlanmamıştır.

¹¹⁰ İzmir Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası İhracat-İthalat İstatistik Cetveli,1323, I. Kısım, Ahenk Matbaası, İzmir 1326, s.28

¹¹¹ İzmir Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası İhracat-İthalat İstatistik Cetveli,1323, II. Kısım, Ahenk Matbaası, İzmir 1326, s.20.

¹¹² İzmir Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası İhracat-İthalat İstatistik Cetveli,1324, I. Kısım, Ahenk Matbaası, İzmir 1326, s.25.

¹¹³ İzmir Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası İhracat-İthalat İstatistik Cetveli,1324, I.Kısım, Ahenk Matbaası, İzmir 1326 s.26.

1.5. 1. Dünya Savaşı'nda Danimarka Diplomasisi ve Ticareti

Danimarka, 1. Dünya Savaşı boyunca tarafsız politikasını korumuştur. Savaşın siyasi boyutundan tamamen uzak bir görünümde olan Danimarka'nın bu tutumunun aksine sayıları hemen hemen 26.000'i bulan Danimarkalı askerin Alman saflarında I. Dünya Savaşı'na katılmış olması ilk bakışta ilginç bir görünüm oluşturmuştur.¹¹⁴ Bu durumun sebebi ise 1866 yılında Almanya'ya bağlanan Danimarka toprağı Schleswig'de yaşayan ve kendilerini Danimarkalı olarak tanımlayan Alman vatandaşlarının askere alınması olmuştur.

Danimarka'nın 1. Dünya savaşındaki tarafsız tutumu, beş büyüklerin ve daha çok Britanya ve Fransa'nın özgül ağırlığının 20. Yüzyıl'a girerken hala yoğun bir biçimde hissedildiğini gösterecek önemli bir kesit, Alman Sosyolog Max Weber'in savaş yıllarında yaptığı bir söylevden anlaşılmaktadır. Weber, söylevinde Alman idaresinin ve hatta toplumunun, gelecek Alman nesillerini düşünerek egemen güçlerin -Rus, Anglo-Saxon toplumları ve İtalyanlar- sultanı altında pırsık bir politika benimseyemeyeceğini ve bu sorumluluğu, hinterlandındaki diğer ülkelere nazaran doğal olarak sadece Alman İmparatorluğu'nun alabileceğini belirtmiştir. Dahası, Danimarka'nın nüfusu ve kendisine biçilen rolü sebebiyle dünya siyasetini yönlendirmede herhangi bir iddiada bulunmamasının gayet normal olduğunu beyan etmiştir.¹¹⁵ Weber'in Alman toplumu için cesaret verici bu söylemlerini dönemin koşulları itibarıyla değerlendirmek bir yana, Alman İmparatorluğu'nun 28 Haziran 1919'da imzalamak zorunda kaldığı Versay Antlaşması döneminde doğan ya da büyüyen gelecek Alman nesiller için savaşın ve mağlubiyetin ifade ettiği olumsuz anlamlar şüphe götürmeyecektir. Danimarka hakkında olumsuz nitelermelerde bulunma konusunda Max Weber yalnız değildir. Friedrich Engels, 1840'larda Karl Marx'a yazdığı bir mektupta en basit nitelikteki bir Alman'ın en mühim Danimarkalı'dan daha iyi olduğundan bahsederek Danimarka'yı ahlaki yönde eleştirmiştir.¹¹⁶

Danimarka, 1. Dünya Savaşı'ndaki tarafsız politikasını kullanarak Kızılhaç ve savaş hukuku ile ilgili organizasyonlarda önemli roller üstlenmiştir. Coğrafi olarak

¹¹⁴ Claus Bundgård Christensen, *Danskere på Vestfronten 1914-1918*, Kopenhag 2018, s.5

¹¹⁵ Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, İletişim Yayınları, Çev. Talha Parla, İstanbul 2005, 7. Baskı, s.78.

¹¹⁶ Edward Hallett Carr, *Karl Marx*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s.71.

Rusya'ya yakın konumu, geçmişten günümüze Rusya-Osmanlı ilişkilerinde diplomatik anlamda aracılık rolü üstlenmesi, yardım organizasyonları ve barış görüşmelerinde Danimarka'yı bir aktör olarak ortaya çıkarmıştır. Esirlere yardım konusunda Osmanlı murahhası olarak görev alan Yusuf Akçura'ya göre Rusya'daki Osmanlı esirlerine ulaşabilmek için en iyi yol kendisine komşu ülkelerden olan Danimarka ile temasa geçmek olmuştur.¹¹⁷ Bu sebeple Danimarka'nın da içinde bulunduğu Kızıl Haç (Sâlib-i Ahmer) Cemiyeti'nin faaliyetlerinde Osmanlı Devleti ile yakın temas içine girilmiş ve bilgi alışverişlerinde bulunulmuştur.¹¹⁸

26 Ekim 1917 yılında Hilal-i Ahmer delegesi olarak İsviçre¹¹⁹ ve Almanya'da¹²⁰ Kızılhaç konferansına katılan Akçura 1918 yılında Danimarka'ya görevli olarak gitmiştir.¹²¹ 1. Dünya Savaşı'nın ilerleyen yıllarında Almanya'ya destek için gönderilen Osmanlı askerlerinin Rusya'ya esir düşmesi ve savaşın ittifak devletleri aleyhine gelişmesi sonucunda temaslar bir üst seviyeye geçmiştir.

Akçura, 1918 yılı Ocak ayından itibaren Danimarka'da bulunmuş ve görevinin bittiği 1920 yılı Ocak ayına kadar geçen sürede Rusya sınırlarında ve Türklerin yoğun yaşadığı bölgelerle Danimarka arasında temaslarda bulunmuştur. Bu bölgeler, kendisinin yakından tanıdığı ve Türklerin yoğun olarak yaşadığı Kazan, Akçura'nın doğduğu yer olan Ulyavonsk (Simbirsk), Orenburg, Ufa ve Osmanlı esirlerinin bulundu Sibirya gibi birçok şehirlerdir.¹²² Akçura'nın murahhas olduğu heyete dönemin Bahriye Miralayı Rauf Bey (ORBAY), Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Seyfi Bey ve Hilal-i Ahmer Üsera Şubesi Müdürü İzzet Bey'ler de dâhil olmuştur.

Yusuf Akçura'nın katılmış olduğu bu organizasyonlar yalnızca Osmanlı Devleti dış politikası için değil aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti dönemindeki İskandinavya Hariciye teşkilatı için de önemli kazanımlar oluşturmuştur. Akçura, Kopenhag Sefareti tercümanı Mösyö Sarild denetiminde Danimarka Kızılhaç organizasyonu ve İsveç Kızılhaç organizasyonu ile olan ilişkilerin Yusuf Akçura

¹¹⁷ Yusuf Akçura, 1919, "Rusya üsera murahhası Yusuf Akçura Bey'in raporu", Matbaa-i Orhaniye, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/1698> (25.05.2022).

¹¹⁸ BOA, Fon: DH.EUM.5.Şb / Yer: 78.51.

¹¹⁹ BOA, Fon: HR.ID.. / Yer: 69.73.

¹²⁰ BOA, Fon: DH.EUM.SSM. / Yer: 6.26.

¹²¹ Yusuf Akçura & Mehmet Karataş, *Birinci Dünya Savaşı Sonrası Rusya'da Esaret Hayatı*, Altın Post Yayınları, 2012, Balıkesir, s.20.

¹²² Seçil Akgün Karal & Murat Uluğtekin, "Murat, İskandinavya'dan Sibirya'ya Hilâl-i Ahmer Hizmetinde", Türk Kızılayı, 2009, Ankara, s. 18.

tarafından birinci ağızdan yorumlanması Osmanlı Hariciye teşkilatının etki alanı hakkında çeşitli fikirler oluşturmuştur.

Müslüman esirlere gönderilmek üzere Danimarka Sâlib-i Ahmer Cemiyeti'ne verilen aynî ya da nakdî yardımlar; her biri 6'şar Kron'dan olmak üzere gıda (gevrek, çörek, elma) ve sigara, esirlerin moral ve inancının korunması amacıyla kitaplar (Kuran-ı Kerim ve dini kitaplar) için 5000 kron olarak Danimarka Hariciye temsilcilerine teslim edilmiştir. Meblağ ve yardımların zamanında ulaştırılmaması Akçura tarafından şikâyet konusu olmuştur. Akçura, bu sebeple esir Müslümanlara yardım konusunda çoğunlukla İsveç kurumlarını övmüş ve Danimarka'nın kayıtsızlığına hayret etmiştir.¹²³

1917 yılında Danimarka Dışişleri Bakanlığı nezdinde savaş esirlerine özel bir B Şubesi, "aceleyle" kurulduğu Danimarka kaynaklarında geçmiştir. Ardından – kaynaklarda daha çok Amerikan etkisiyle olduğu düşünülerek – bahsi geçen B Şubesi yine aynı yıl içinde St. Petersburg Danimarka Sefaretine taşınmıştır.¹²⁴ Danimarka St. Petersburg Sefiri Harald Scavenius'un başında bulunduğu St. Petersburg elçiliğine mektup gönderen Akçura, elçiliğe verilen yardımların gecikmesi konularında bildirmiştir.¹²⁵ Fakat o esnada H. Scavenius, Avusturya Macaristan tarafından Rusya'daki esirleri için ayrılan 1 milyon Kron'luk ödeneği yönetmekle meşgul olmuştur.¹²⁶

1919 ve 1920 yılları iktisadi veriler Danimarka kaynaklarında incelendiğinde olumlu göstergeler görülmüştür. 1918 yılı sonlarında Danimarka toplam bütçesi 368.582.082 Kron'dur.¹²⁷ Danimarka İstatistik Kurumu verilerinin (DST)'nin 1920 yılında yayınlanan ticari istatistikler çeşitli başlıklar altında sınıflandırılmış verilerinde, Danimarka'daki; şeker, alkol, alkollü içecekler, çikolata, kahve, bisküvi,

¹²³ (...) Sürat ve intizam-ı hareketlerine iman ettiğimiz Avrupa müessesat-ı resmiye ve gayri resmiyesinin Harb-i Umumi tesiri ile takip ve tekidsiz iş görmekte isticial (acele) eylemediğine birkaç haftalık tecrübemle kanaat getirmiş olduğumdan, işbu paketlerin irsalindeki tehhürü hissederek birkaç defa tekid-i maslahata da lüzum görmüştüm. Bununla beraber, Rusya'da iken paketlerin hiçbir karargâha vasıl olmadığı ittila (öğrenerek) ile mütehayyir kaldım. Bkz. Seçil Karal Akgün & Murat Uluğtekin, agm., s. 18.

¹²⁴ Preben-Hansen, Bernadette (2022): Danish prisoner of war aid in Russia and Siberia 1917-20 in The Great Dane on lex.dk. Retrieved June 25, 2022 from https://denstoredanske.lex.dk/Dansk_krigsfangehj%C3%A6lp_i_Rusland_og_Sibirien_1917-20

¹²⁵ S. A. Karal & M. Uluğtekin, agm., s. 48.

¹²⁶ Preben-Hansen, Bernadette (2022) a.g.m. Zikredilen Danimarka kaynağında St. Petersburg olarak geçen Danimarka elçiliği, S. A. Karal & M. Uluğtekin çalışmasında Petrograd olarak geçmiştir.

¹²⁷ BOA, Yer: HR.ID.. / Fon: 25.69.

tekstil ürünleri, deri imalatı, çimento ve daha birçok başlığı altında 34 alanda faaliyet gösteren fabrikalar listelenmiştir.¹²⁸ Bu fabrikaların kayıt altına alınmış olanlarının toplam sayısı 2749 adettir.¹²⁹ Fabrika sayısının hemen hemen yarısını oluşturan irili ufaklı tütün ve sigara fabrikaları üretim alanında en önde gelirken, ikinci sırada tuğla ocağı fabrikaları (teglværker), üçüncü sırada ise demir döküm haneleri ve makina fabrikaları yer almıştır.¹³⁰ Danimarka'nın ihracatta en çok gelir elde ettiği ticaret kalemleri dönemden döneme değişiklik gösterse de coğrafyasının ve Danimarka toplumunun uğraş alanının getirdiği bir sonuç olarak (18. Yüzyıl'ın sonlarından itibaren) tarım ürünleri ve hayvansal gıdalar çoğunlukla öncelikli olmuştur. Danimarka İstatistik Kurumu Başkanı Adolph Jensen'in 1920 yılı istatistiklerinde yazdığı önsözde, 1917 ve 1918 yılları 1. Dünya Savaşı'nın zorlaştırdığı şartlar altında geçemişken 1919 yılıyla birlikte üretim koşullarında normale dönüş başlamıştır.¹³¹

DST'nin 1914 ve 1918 yıllarını gösteren emtia ve ticaret değerleri listesinde Küçük Asya olarak başlık verilen ticari değerlere göre Danimarka'nın Osmanlı Devleti'nden ve ona bağlı Suriye'den toplam ithalat ve ihracat değerleri gösterilmiştir.¹³²

¹²⁸ Danmarks Statistik, Produktionsstatistik 1920, Udgivet af Det Statistiske Departement. Kopenhagen 1921. s.1-49 <https://www.dst.dk/da/Statistik/nyheder-analyser-publ/historisk-statistik/StatMed?page=11>. 26.02.2022.

¹²⁹ Fabrika sayısı listesinde faaliyette olmayan ya da geçici olarak faaliyetini durduran fabrikalar Danimarka İstatistik Kurumu tarafından ayrıca belirtilmiş ve sayıya dâhil edilmiştir.

¹³⁰ Danmarks Statistik, Produktionsstatistik, Udgivet Af Det Statistiske Departement, København 1921, s.1-49. <https://www.dst.dk/da/Statistik/nyheder-analyser-publ/historisk-statistik/StatMed?page=11>. (26.02.2022).

¹³¹ Danmarks Statistik, Produktionsstatistik, Udgivet Af Det Statistiske Departement, Kopenhagen 1919, s.5, <https://www.dst.dk/Site/Dst/Udgifter/GetStatMed.aspx?id=20252> (12.05.2022).

¹³² DST'nin arşiv kayıtlarında Türkiye, diğer Danca arşivlerde olduğu gibi "Tyrkiet" olarak değil, Lille asien (Küçük Asya) olarak belirtilmiştir. bkz. DST, Statistik Aarbog, Tabel 65, Kopenhagen 1920 s.87. <https://www.dst.dk/da/Statistik/nyheder-analyser-publ/Publikationer/VisPub?cid=13170> (13.02.2022)

Tablo 9 Danimarka-Osmanlı İthalat ve İhracatı (1914-1919)¹³³

Yıl	İthalat	Toplam İthalat	İhracat	Toplam İhracat
1914	486.000 Kron	795.288.000 Kron	47.000 Kron	780.226.000 Kr.
1915	291.000 Kron	1.157.324.000 Kron	7.000 Kron	978.984.000 Kr.
1916	368.000 Kron	1.357.400.000 Kron	-	1.177.328.000 Kr.
1917	42.000 Kron	1.082.460.000 Kron	-	967.685.000 Kr.
1918	19.000 Kron	945.747.000 Kron	-	710.490.000 Kr.
1919	852.000 Kron	2.605.047.000 Kron	27.000 Kron	740.001.000 Kr.

Toplam ihracat ve ithalat rakamları yerli ürünlerden elde edilmiştir.

Danimarka'nın kömür ihracatının toplam değerini göstermesi bakımından bir örnek vermek gerekirse, 1919 yılına kadar gelen süreçte 1913 ve 1917 yılı arası Danimarka'nın toplam ihracat değeri yüzde ellinin üstünde bir artışla 637 Milyar Kron'dan 967 Milyar Kron'a yükselmiştir. Bu oran içinde kömürün payı ise 300 katlık bir artışla 70 milyon Kron'dan 243 Milyon Kron'a yükselmiştir.¹³⁴ Bahsedilen kazanç, toplam ihracat rakamının hemen hemen dörtte birini oluşturmakla birlikte, Danimarka ticaretindeki mali getirisi noktasında kömürün önemli bir yeri olduğunu göstermiştir. İhracat emtia başı toplam fiyatlarında; ipek ürünleri 6.300.000 kron, konyak 4.200.000 Kron, bisiklet lastikleri ve diğer tekerlek civataları 3.500.000 Kron, kolonilerden gelen ürünler toplam olarak 1.400.000 Kron olarak belirtilmiştir.

I. Dünya Savaşı'nın tarafı olan devletlerde görüldüğü üzere tarafsız olan Danimarka da ekonomik bir darboğaza maruz kalmış ve başta ihracat unsurları olmak üzere bankacılıkta ve finansal kurumlarda 1920 yılı ve sonrasında büyük çöküşler yaşanmıştır. Neticede Danimarka bankaları ve finans çevrelerinde oluşan çöküşün ithalat ve ihracat yönünde aynı oranda düşmediği ya da birbirini doğrudan etkilemediği anlaşılabilir.

¹³³ Danmarks Statistik, Statistik Årbog-İstatistik Yıllığı, (1920).

<https://www.dst.dk/da/Statistik/nyheder-analyser-publ/Publikationer/VisPub?cid=13170>
(22.06.2022). (Anadolu ve Suriye – Lillasien og Syrien)

¹³⁴ Koch Drachmann, *Tidsskrift for Industri*, Kopenhag 1921, s.13 (11.11.2021).

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ

TÜRKİYE- DANİMARKA İLİŞKİLERİ

2.1. Mondros Ateşkes Antlaşması

1. Dünya Savaşı'nın nihai sonucunu temsil eden Versailles, Saint Germain, Neuilly, Brest Litovsk gibi paylaşım antlaşmalarından sonra dünyanın pek çok bölgesinde çeşitli imparatorluklar yıkıma uğramıştır. Bir ateşkes olmasına karşın Mondros'un işgalden farksız hükümleriyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu da aynı kaderi paylaşmış fakat Türk ulusu, yeni bir rejimle dünya sahnesinde var olma iddiasını devam ettirmeyi başarmıştır.

Siyasi anlamda 1919 ve 1923 yılları arasını kapsayan Türk Kurtuluş Savaşı'nın başarısıyla hükümsüz kalan Sevr paylaşım antlaşmasının reddedilmesi, bir mütareke olmasına rağmen Mondros Mütarekesi'ni tarih sahnesinde Osmanlı Devleti'nin sonu olarak belirlemiştir. Ancak 1918 yılı Ekim ayında imzalanan Mondros Mütarekesi döneminde henüz ulusal bir direnişten bahsedilmesi güçken milli mücadele ve kurtuluş Savaşı dönemlerinde aktif konumda olan isimler göze çarpmıştır. Galip Kemali Bey (Söylemezoğlu), özellikle Rauf Bey'in (Orbay) boğazların korunması hususundaki ısrarları sonucunda oluşturulan Mütareke Komisyonu reisliğine seçilmiştir.¹³⁵ Fakat akabinde 1920 Sevr Antlaşması'nın imzalanması sürecinde antlaşmanın Türk milletine ihanet olduğu yönündeki açıklamalar yapmaktan çekinmemiş ve hatta Britanya Başbakanı Lloyd George'u diplomatik bir üslupla eleştiren eserler meydana getirmiştir.¹³⁶ Bu sebeplerle Damat Ferit Paşa tarafından görevinden uzaklaştırılan Galip Kemali Bey'in diplomatik yaşamında muhatap aldığı tek otorite Bab-ı Âli olmamış aynı zamanda TBMM ile de ilişkiler kurmuştur. Nitekim görevden uzaklaştırılışı sıralarda Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankara'ya davet mektubu almıştır.¹³⁷

¹³⁵ Ebru Budak, *Bir Diplomat Olarak Galip Kemali Söylemezoğlu*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, s.10.

¹³⁶ Ebru Budak, a.g.t, s.11.

¹³⁷ Ebru Budak, a.g.t, s.XIII.

1919 yılından başlayarak 1922 yılına kadar sürecektir olan Kançılara, TBMM ve İstanbul arasında gelişen bu gerilim milli mücadele dönemi edebiyatına da yansımıştır. Nitekim Osmanlı Devleti devrinden kalan “eski devir sefirleri” ya da hariciye memurlarının derhal Ankara’ya dönmeleri yönündeki karar ve bu memurların milli mücadeleye destek verip vermediklerinin gelecek görevleri hakkında bir değerlendirme konusu dahi olmuştur. 1. Dünya Savaşı döneminde İttihat ve Terakki’nin kayıtsız şartsız destekçisi görünümünde olan pek çok bürokratin milli mücadele döneminde Ankara ile de gizli temaslarının olduğu Kopenhag Sefiri hayali karakter Ali Muhsin Bey’in nezdinde Nahid Sırrı Örik tarafından hikâyeleştirilmiştir.¹³⁸

1918 yılı sonlarında, 1. Dünya Savaşı’nın başlamasının üzerinden hemen hemen beş yıl geçmiş ve savaşın uzaması İtilaf Devletlerine bağlı ülkeler ve daha çok Osmanlı Devleti’nin de içinde bulunduğu İttifak Devletleri için oldukça yorucu bir hal almıştır. Osmanlı Devleti ile Çanakkale-Gelibolu başta olmak üzere, Irak ve Hicaz gibi birçok cephede savaşmış olan Britanya’nın Osmanlı ana karasını işgal planı her zaman hazırda bulundurulmuş ve Sykes Picot ve Saint Germain gibi gizli antlaşmalarının öngördüğü üzere bir parçalama planı daha kârlı görülmüştür.¹³⁹ Savaşın yıkıcı tesirlerinin ittifak ve itilaf grubu ülkelere nazaran bir nebze daha az hissedildiği İskandinavya coğrafyasında ise daha farklı düşünceler hâkim olmuştur.

1. Dünya Savaşında tarafsız bir politikanın kazanımlarını elde etmiş olan Danimarka, jeopolitik konumuyla savaş sonlarına doğru mütareke görüşmelerinde öncü veya ağırlayıcı konumu açısından önem kazanmıştır. Nitekim henüz savaşın devam ettiği sıralarda olası bir antlaşma gündeme gelmiş ve Ocak 1918’de Alman ve İngiliz yetkililer Kopenhag’da görüşmüştür.¹⁴⁰

30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi’nin Yunanistan’ın Limni Adasına bağlı Mondros limanında imzalanması sonrasında Anadolu’da bulunan ve savaş döneminde ticari ve sosyal faaliyetlerde bulunmuş olan Danimarka vatandaşlarının ülkelere dönmeleri için başvuruları artmıştır. Bağdat Demiryolu inşaatı ve Adana’da Barbaş Hastahanesinde müstahdem olarak çalışan Anna Winther (Schwester Ruth)¹⁴¹,

¹³⁸ Nahid Sırrı Örik, *Kozmopolitler*, 2012, Oğlak Yayınları, 1.Basım, İstanbul. s.49.

¹³⁹ Atilla Tokatlı, age. s. 480.

¹⁴⁰ BOA, Fon: HR.SYS. / Yer: 2446.5.

¹⁴¹ BOA, Fon: HR.İD.. / Yer: 87.96.

Kumpkapı'da ikamet Rozannik(?)¹⁴², Bavyeralı Emilie Heinz bint-i Fischer¹⁴³ aynı aylar içinde Danimarka'ya dönmek isteyen isimlerden bazıları olmuştur. Fakat aynı tarihte 1918 yılında Danimarka'ya dönüş yapan en önemli isim Karen Jeppe olmuştur.

İşgal yıllarında Danimarka-Osmanlı ilişkileri, İstanbul Sefareti ve beraberinde ise kilise misyonu görevlileri üzerinden yürütmüştür. Remi ilişkiler Danimarka İstanbul Sefiri Carl Ellis Wandel (1914-1926)¹⁴⁴ yoluyla diplomatik olarak devam ederken, Danimarka Kilise Misyonuna görevlisi Karen Jeppe ise Suriye ve Urfa'da faaliyetler göstermiştir. Jeppe, Danimarka Alman ortaklığıyla kurulan Danimarka-Ermeni Dostluğu (De danske armeniervenner) kuruluşu adına çalışmalar yapmıştır. 1915 tehcir sürecinde Ermenilerin Urfa, Halep gibi vilayetlerdeki geçiş noktalarında gösterdiği faaliyetler, cumhuriyet yıllarında Jeppe'nin konuyu uluslararası gündeme taşımasıyla devam etmiştir. Suriye'de 1. Dünya Savaşı ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Suriye'deki Ermeni sığınmacıları konusunda Danimarka'nın rolü ve basın yoluyla kullandığı aktif propaganda aygıtları, henüz araştırılmamış önemli bir konudur.

Mondros Mütarekesinden hemen sonra 1 Ocak 1919'da İsveç, Danimarka ve Norveç gibi tarafsız devletlerin atadığı komiteler tarafından Kopenhag'da Uluslararası Hukuk Örgütü Hazırlık Sözleşmesi imzalanmıştır.¹⁴⁵ Savaş döneminde uluslararası hukukun tesisiyle birlikte savaş sonrasındaki dünya düzenini oluşturma anlamında da önemli bir adım olan sözleşme, hemen bir yıl sonra kurulacak olan Cemiyet-i Akvâm'ın ön hazırlığı olarak da görülmüştür.

1919 Nisan ayında İstanbul Hükümeti, Ermeni tehcirinin incelenmesi amacıyla tarafsız devletlere çağrıda bulunmuştur. Sadrazam Tevfik Paşa, Danimarka'nın da içinde bulunduğu İspanya, Hollanda, İsviçre gibi ülkelerin atadığı uzmanlardan oluşan uluslararası bir komisyon kurulması amacıyla öncü olmalarının gerekliliği üzerinde durmuştur.¹⁴⁶

¹⁴² BOA, Fon: DH.EUM.2.Şb / Yer: 58.37.

¹⁴³ BOA, Fon: DH.EUM.5.Şb / Yer: 73.7.

¹⁴⁴ Osmanlı arşivlerindeki ismiyle İstanbul Sefiri Mösyö Wandel'in Danimarka İstanbul Sefaretine tayini 28 Mayıs 1914 yılında kabul edilmiş ve onaylanmıştır. BOA: Yer: BEO / Fon: 4288.321561

¹⁴⁵ DİAD, Fon: 539 / Yer: 221525.213712.7.

¹⁴⁶ Current History 1918-19. *Among the Nations 15 Aug. 1919 - Turkey and The Levant.* s.225.

2.1.1. İktisadi İlişkiler

Yedi milyonluk Danimarka¹⁴⁷, tüm eleştirilere karşın tarafsızlık politikasını korumuş ve imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecinde en erken saf tutan ülkelerden biri olmuştur. Fakat tarafsızlık politikasına rağmen savaşın ekonomik etkileri özellikle Danimarka finans sektöründe oldukça ağır hissedilmiştir. 1919 yılı sonlarında ve 1920 başlarında dünya genelinde çatışmalar yeni yeni sonlanırken son üç yılın bilançosunun yayınlanmış olduğu *Tidsskrift for Industri*'de (Sanayi Dergisi) bu dönem için, ekonomik açıdan geçirilen “en zor yıllar” yorumu yapılmıştır.¹⁴⁸ *Tidsskrift*'te belirtilen ekonomik gerileme ile doğru orantılı olarak 1920 yılından itibaren başlayan bankacılık krizi, Danimarka'nın ihracat rakamlarının artmasındaki başarının yanında, içeride yaşanacak olan finansal bir çöküşün de habercisi olmuştur.

1920 yılına kadar Danimarka'nın en büyük bankalarından biri olan Çiftçi Bankası'na (Landmandsbanken) Danimarkalıların büyük bir çoğunluğu -savaş koşullarının da etkisiyle- paralarını yatırmış ve banka büyük bir güçlenme yaşadktan sonra 1922 yılında yaşanan likidite sorunları sebebiyle iflasa uğramıştır.¹⁴⁹ Yaşanan krizlerde I. Dünya Savaşı döneminde Danimarka'nın da içinde bulunduğu pek çok Avrupa ülkesinin Amerika'dan aldığı borçlar da azımsanmayacak ölçüde olmuştur. Savaş döneminde Sosyalist propagandalarıyla bilinen ve savaşın sonlanmasına yönelik faaliyetlerde bulunan Dünya Sanayi İşçileri Birliği (IWW) ya da daha çok bilinen adıyla Wobblies'lerin Amerikan yönetimiyle girdikleri çatışmalar bu konuda önemli bir örnek olmuştur.¹⁵⁰ Başkan Wilson'ın direktifiyle 5 Eylül 1917'de Wobblies'lerin tamamen kapatılması kararı ve Haywood'un da içinde bulunduğu 101 İşçiler Birliği liderinin yargılanması sürecinin arkasında Haywood ve destekçilerinin Amerika'nın savaşa katılımının kapitalist bir komplo olduğu yönünde açıklamaları olduğuna inanılmıştır. Bütün değerlendirmelerin tartışılabilir olmasının yanında en önemli somut gösterge, imparatorluklar döneminin mağrur Avrupa devletlerinin yanında bir

¹⁴⁷ E. H. Carr, *Agm.* s.79.

¹⁴⁸ Koch Drachmann, *agm.* 1920. s. 84-87.

¹⁴⁹ Tystrup, Anders (2008). *Danmarks største bank krakkede*. <http://www.dst.dk/da/Statistik/nyheder-analyser-publ/bagtal/2008/2008-12-08-Aarbogsarkiv03>. Danmarks Statistik. (03.03.2022).

¹⁵⁰ Chris Perry & Victoria Thorpe, “Industrial Workers of the World” https://depts.washington.edu/iww/Industrial_Worker.shtml, University of Washington. (03.03.2022).

altıncı olarak ya da hepsini ekonomik anlamda kendisine bağımlı kılmaya yönelik politikalar üretecek olan Amerika'nın özgül ağırlığı olmuştur.

1919 yılı Wilson bildirisini ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Danimarka üzerindeki etkisinin yoğunluğunun yanında Sovyet etkisi de gün geçtikçe güçlenmiştir. Danimarkalı bankerlerinin mal varlıkları Danimarka'daki bankalarla birlikte Stockholm'deki Sovyet yanlısı olarak bilinen Olaf Asohberg'in yönetimindeki Nya Bankası ve Petrograd'daki Bank Sibiry'a da korunmaktaydı.¹⁵¹ Sovyet Rusya milli mücadele döneminde Anadolu ile temas halindeyken bir taraftan da İskandinavya üzerinde nüfuz mücadelesine katılmıştır.

1921 yılında kayda geçirilmiş olan ihracat rakamları incelendiğinde Danimarka'nın en çok ticarete bulunduğu ülke Fransa olmuştur. Fransa'ya canlı hayvan, et ve süt ürünleri çoğunluklu olmakla birlikte; ipek ürünleri, konyak, bisiklet lastikleri, tekerlek aksamları, kolonyal (Uzakdoğu ve Ortadoğu'dan sömürgeleri) ürünler olmak üzere geniş yelpazede ürünler ihraç edilmiştir.¹⁵² Bu bakımdan Danimarka, dönemin Avrupa'sında önemli canlı hayvan üretim merkezlerinden biri olarak kabul edilmektedir.¹⁵³ Bütün bunların yanında yine 1921 yılında kömür ihracı, getirdiği kazançlar bakımından önemsenecek ölçülerde olmuş ve hatta Tidsskrift yayıncıları tarafından övülmüştür. Fakat et, tereyağı, margarin, yumurta gibi ürünlerin hacmini geçecek düzeyde ihracat kalemleri henüz ortaya çıkmamıştır.

1. Dünya Savaşı döneminde bile etkisini koruyan tarım ürünleri ve hayvansal gıdaların satışı New York Times gazetesine konu olmuş ve Almanya'da savaş esnasında zenginlerin yoksullara oranla Danimarka'dan et, süt ve yumurta gibi ürünleri daha kolay elde ettiği belirtilmiştir.¹⁵⁴ Öte yandan bu ticaretten fayda sağlayan ve temel gıdaların fahiş fiyatlarla satışını yapan (Gulaschbaron) gıda baronlarının ortaya çıkmış olması dönemin şartlarını gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. Ancak Amerika'nın Almanya'ya yönelik yaptırımları arasında Danimarka'nın

¹⁵¹ Walter Görnitz, *Diktatörlerin Arkasındaki Para Babaları*, İstanbul 1995, Altın Kitaplar s.61.

¹⁵² Koch Drachmann, "Tidsskrift for Industri", Kopenhag 1921, s.12.

¹⁵³ Nikolay Bukharin, *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi*, Çev. Gülsüm Akalın & Uğur S. Akalın, Spartaküs Yayınları, İstanbul 1996 S.7.

¹⁵⁴ New York Times, 01/19/1917, "Finds Hunger's Grip Squeezing Germany".
<https://www.nytimes.com/1917/01/19/archives/finds-hungers-grip-squeezing-germany-neutral-writes-that-vital.html?searchResultPosition=1>. (16.04.2022).

Almanya'ya et, tereyağı ve hayvansal gıdaları ihraç etmesini engellemeye yönelik baskı yapması bu ticaret kolunun yavaşlaması sonucunu doğurmuştur.¹⁵⁵

19 Mayıs 1919'da IX. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın "Samsun ve havalisinde" asayişî sağlama göreviyle Samsun'a varışı, Türkiye ve Danimarka'nın 163 yıllık resmi ilişkilerinde yeni ve benzeri görülmemiş bir dönemi de başlatmıştır. Türk tarih yazınında Millî Mücadele dönemi olarak adlandırılan bu dönem, Türkiye Danimarka ilişkilerinin de ayrı bir başlık altında değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Milli Mücadele Dönemi'nin müstakil bir biçimde incelenmesindeki en önemli sebeplerden biri, 1919 ve 1923 yılları arasını kapsayan süreçte mücadeleyi yöneten ve mücadeleye katılan kişilerin payitahttan bağımsız olarak ulus ve demokrasi bilincine sahip olmalarıydı. Sebeplerden bir diğeri ise 23 Nisan 1920 yılında kurulmuş olan TBMM'nin iç ve dış politikada ülke adına kararlar alabilmesiydi.

Adım adım ve kati kararlarla gelişen bağımsızlık ve ulus bilinci, aynı zamanda İstanbul'dan bağımsız olarak yasama, yürütme ve yargı erkini oluşturma arzusunu da beraberinde getirmiştir. Bütün bu gelişmeler mücadelenin ilk yılı olan 1919'da Amerikan basın tarafından takip edilmiştir. Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı ve kongreler Amerikan basınına Türk Ulusal Hareketi olarak yansımış ve "Mustafa Kemal" ismi ilk kez 1919 tarihli Current History'nin 15 Ağustos'taki sayısında geçmiştir. Yazıda, Mustafa Kemal ve Rauf Bey'in İzmir ve Erzurum'da "silahlı kuvvetler organize etmeleri" sebebiyle mevcut Osmanlı hükümeti tarafından tutuklanma emirlerinin çıkarıldığı belirtilmiştir.¹⁵⁶

Ankara'nın İstanbul karşısında merkezi bir otorite olarak ortaya çıkışı ve kurtuluş savaşı süreci, Amerikan basınında olduğu kadar Danimarka tarafından da takip edilmiştir. 1921 yılı askeri belgelerinde Danimarka yazınına "Türkiye Milliyetçileri" nitelemesiyle geçen milli mücadele hareketi, Sevr barışı antlaşmasından 1921 Mart'ına kadar olan dönemi değerlendirmiştir. Fakat bu gözlemci politika yanında, yine aynı yıllar içinde Danimarka, "barışçıl" bir işgalin ya da manda yönetimi önerilerinin merkezine oturtulmuştur. Öyle ki İstanbul'un işgalinin

¹⁵⁵ Jan Pedersen, "Wartime and Post-war Economies (Denmark), encyclopedia.1914-1918",

International Encyclopedia of the First World War, ed. by Ute Daniel, Peter Gatrell, Oliver Janz, Heather Jones, Jennifer Keene, Alan Kramer, and Bill Nasson, issued by Freie Universität Berlin.

¹⁵⁶ Current History 1918-1919. Among the Nations 15 Aug. 1919. *Turkey and The Levant*. The New York Times, s.420.

Türk milletini teyakkuza geçirmesi sonucunda alternatifler arayan Amerikan kamuoyu, Danimarka'nın da içinde bulunduğu Norveç, Brezilya ve Japonya gibi ülkeler tarafından İstanbul ve Türkiye'nin yönetilebileceği ihtimallerini bir B planı olarak sunmuştur.¹⁵⁷

1921 yılında Sakarya Meydan Muharebesinde Türk ordularının Yunan orduları karşısındaki mutlak zaferi, Danimarka'da yayın yapan Askeri Bilimler Topluluğu Dergisi'nin 1923 yılı sayısında ele alınmıştır. Strateji Uzmanı Üsteğmen Johen Nordentoft'un, Danimarka Harbiye Nezareti'nde kâtiplik görevi sırasında ele aldığı makalede; Udiak-Chivril (Uşak-Çivril), Altyntas-Eiret, Eskisehr-Kutaia olarak 3 Kolordu'nun ve Yunan ordularının muharebe esnasındaki harekâtı detaylarıyla ele alınmıştır. Nordentoft aynı zamanda Türk Kurtuluş Savaşı'nı yorumlayarak: "(...) barışın çetin koşullarına karşı ayaklandılar ve Mustafa Kemal, böyle bir barışı kim imzalarsa imzalasın Türk halkının ve Türk ordusunun buna boyun eğmeyeceğini ilan etti. Angora'da bir Geçici Hükümet kurdu ve Kemalistleri uzun vadede tutamayacak kadar çok sayıda olan Batılı Güçlerin Küçük Asya'daki işgalci birliklerine karşı derhal savaşa başladı." beyanında bulunmuştur.¹⁵⁸

Kurtuluş Savaşı ve Türk ordularının Yunan ordusu karşısında elde ettiği zaferler dünya kamuoyuna yansıdığı gibi Danimarka basınında da yer almıştır. 1922 yılında Danimarka'nın "Blæksprutten" isimli ünlü karikatür dergisinde yer verilen çizimde yedi liderin içinde Mustafa Kemal Atatürk askeri kıyafetle işlenmiştir. Sakarya meydan muharebesi ve ardından gerçekleşen Büyük Taarruz'a dikkat çekilen karikatürde, "Batı orkestrasının nazik toplantısı, Yeniçeri davulunun ani gürültüsüyle kırıldı." notu düşülmüştür.¹⁵⁹

2.1.2. TBMM-Danimarka İlişkileri ve Diplomatik Temsil

Bütün bu gelişmelerin tamamlanması için Cumhuriyet'in uzun yıllar geçirmesi gerekmiş olsa dahi kabaca 4 yıl gibi bir sürede bahsi geçen fikirlerin cephede ve masada yer bulması, aynı zamanda Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinde de farklı bir görünüme bürünmesine sebep olmuştur. Özellikle Ankara ve İstanbul arasında oluşan

¹⁵⁷ Bilge Criss, İşgal Yıllarında İstanbul 1918-1923, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s.25

¹⁵⁸ Johen Nordentoft, "Oversigt over den græsk-tyrkiske Krig", <https://www.krigsvidenskab.dk/emne/oversigt-over-den-graesk-tyrkiske-krig>. (12.06.2022). EK-1 Fotoğraf.

¹⁵⁹ Blæksprutten, "Det store Teater", Schmidt, Alfred, 1922. EK- 11 Karikatür; EK- 12 Karikatür

bu farklılık cumhuriyetin ilerleyen yıllarında diplomatik anlamda olduğu kadar iktisadi açıdan da gerilimlere sebep olmuştur. Nitekim Heyet-i Temsiliye'nin¹⁶⁰ oluşturulması ve TBMM'nin kuruluşu sonrasında oluşan Ankara Hükümeti idaresi, Türkiye Danimarka ilişkilerinde ve diğer ülkelerle ilişkilerde kısa bir süre olsa da kayda değer bir ikilik meydana getirmiştir. Bir diğer önemli husus ise Ankara merkezli milli mücadele iradesi dışında fakat aynı amaca hizmet eden işgal karşıtı yerel kongre örneklerinin gözlemlenebilmesi olmuş ve yerel kongrelerin 1918 yılında da görülmesi bazı farklı fikirleri ve tezleri ortaya çıkarmıştır. Bu tezlerin çeşitliliği ile birlikte hem Osmanlı başkenti olan İstanbul hem de Temsil Heyeti'nin üstlendiği görevlerin İstanbul ile çatışması sonucu çift başlı bir yönetimin ortaya çıktığı ve Ankara'nın *de facto* bir yapıya büründüğü tespit edilebilir. Zira 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin açılışı ve devamında Ankara'nın yurt içi ve yurt dışı politikada gücünü tek elde toplaması sürecinde, yurt içinde Mustafa Kemal Paşa'nın ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin askeri ve siyasi olarak nüfuzu gün geçtikçe artmış olduğu bir gerçektir. Ancak yurt dışı basında ve uluslararası siyasetteki bölünmüş bir Türkiye manzarasının ağırlığı sorunu rejimin tam anlamıyla ilanını 1923 Lozan görüşmelerine kadar götürülebilecektir.

Osmanlı Devleti'nin işgal altındaki başkenti İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun hemen hemen her bölgesinde yaşanan milli mücadele, henüz bitmemiş olan bir dünya savaşının izlerini hala taşıyor olmakla birlikte, daha önce zikredilen sebeplerden dolayı iç karışıklık veya iç savaş şartlarını da beraberinde getirmişti. Bu nedenle milli mücadele döneminde başlı başına merkezi bir idareden söz edilemeyeceği için, Türkiye Danimarka ilişkilerinin ele alındığı bu bölümün kendine has parametrelerle incelenmesi gereği de hâsıl olmuştur. Bu parametreler, öncelikle Danimarka'nın 1. Dünya Savaşı sırasında takındığı tarafsız tutumla açıklanacağı gibi, Lenin'in "Emperyalist Savaş'tan Emperyalist Barış'a" sloganıyla¹⁶¹ Sovyet bakış açısıyla gözlemlenmesiyle ya da Wilson İlkeleri'nin (8 Ocak 1918) etkisiyle şekillenen

¹⁶⁰ Erzurum Kongresinde oluşturulması kararı alınan Heyet-i Temsiliye Sivas Kongresi esnasında kurulmuştur. Erzurum Kongresi'nde oluşturulan Heyet-i Temsiliye'nin Başkanlığı Mustafa Kemal Paşa'nın uhdesinde olup, üyeleri Bahriye Eski Nazırı Rauf Bey (ORBAY), Erzurum Eski Mebusu Hoca Raif Efendi (DİNÇ), İzzet Efendi, Servet Bey, Sadullah Efendi, Hacı Fevzi Efendi, Bekir Sami Bey (KUNDUH), Hacı Musa Efendi gibi isimlerden oluşmakla birlikte Sivas Kongresi'nde ise yine Mustafa Kemal tarafından başkanlığı yürütülmüş olup Refet Bey (BELE), Kara Vasıf Bey, Mazhar Müfit Bey (KANSU), Ömer Mümtaz Bey (TAMBİ), Hüsrev Sami Bey (Kızıldoğan), Hakkı Behiç Bey, Ratıpzade Mustafa Bey tarafından temsil edilmiştir.

¹⁶¹ Atilla Tokatlı, age. s.353.

mütarekeler ve muahedeler dönemi arasında şekillenen uluslararası ilişkilerin farklı bir bakış açısıyla okunması gerekliliğiyle ortaya çıkmıştır. Bu nedenle yalnızca devlet arşivleri ve ticari antlaşmalar bağlamında Türkiye Danimarka ilişkileri okunması, bu bağlamda 1. Dünya Savaşı ve ardından yaşanan Milli Mücadele Dönemini anlatmakta yetersiz kalacaktır. Devlet arşivlerine dönük çalışmalar incelendiğinde, kayıtsız şartsız teslimiyeti salık veren Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması sürecini destekleyen bir Batı ve ona karşı mücadele veren bir Türkiye görünümü varken, esasında Amerika Birleşik Devletleri'nin salt emperyal bir batı görünümünü İttifak Devletleri (Avusturya Macaristan ve daha çok Osmanlı Devleti) lehine dengelediği görülmüştür.¹⁶² Almanya'nın parçalanmasının gündeme geldiği 1918 yılı sonlarında komşu devletlerin “küçültülmüş Almanya” arzuları hususunda yine Woodrow Wilson devrededir. A.B.D Başkanı Wilson kendisiyle mülakatta bulunan Danimarkalı misyoner Knud Bodholdt'a¹⁶³ verdiği demeçte, Schleswig'de yaşayan halkların kendi kaderini kendilerinin tayin etmeleri gerektiği konusundaki inancını dile getirmiştir. Ayrıca mevcut Danimarka Hükümeti Başbakanı Klaus Berntsen de Wilson'un bu mektubunu olumlu karşılamıştır.¹⁶⁴

Danimarka'nın uluslararası organizasyonlardaki bu aktif görünümü yalnızca Osmanlı döneminde değil 1923 sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Avrupa ülkelerinin Musul meselesi gibi konularda güvenilirliğini sağlamıştır. 17. 18. ve hatta 19. Yüzyıl'ın sonlarına kadar tesirleri yoğun biçimde hissedilen Beş Büyüklerin (Britanya, Fransa, Prusya, Rusya ve Roma-Germen) psikolojik baskısı ve dünya tarihini yönlendirmede üstlendikleri sorumluluk, toplumlar tarafından da hissedilmiştir.

¹⁶² “... (14 ilke üzerine) Müttefiklerin (Britanya, Fransa, İtalya) Başkan Wilson'a verdiği yanıt, Avusturya-Macaristan'ın parçalanması, Alman İmparatorluğu'nun küçültülmesi ve derin bir iç dönüşüm ile Türk Avrupa'sının yıkılması anlamına gelen taleplerde bulunurken (...) bu talepler, daha sonra İtilaf Devletleri'nin resmi birçok bildirisinde değiştirildi ya da kısmen reddedildi.” Bkz. Current History 1918-1919, The New York Times, c. 9. s.65.

¹⁶³ Knud Bodholt aynı zamanda Amerika'da uzun yıllar faaliyet göstermiş bir rahip olmakla birlikte yine Amerika'da üç dönem Danimarka Kilisesi'nin başrahipliğini üstlenmiştir. Bahsi geçen görüşme ise Kuzey Schleswig'de yani “Güney Danimarka'da” yaşayan Yahudilerin adına Woodrow Wilson ile 1918 Sonbaharında yapılmıştır.

¹⁶⁴ Current History 1918-1919, The New York Times, c. 9. s.755-73, 1914-1926.
<https://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/serial?id=currenthistory>, (26.03.2022).

2.2. Mudanya Ateşkes Antlaşması

1920 yılına ait arşiv belgelerinde (BOA), Danimarka Kralı ve maiyetinin yurtdışı rutin gezileri dışında hemen hemen hiçbir belge yer almamıştır. Bu nedenle hali hazırda devam eden Milli Mücadeleyle birlikte İstanbul Hükümeti ve Kopenhag arasında resmi bir ilişkinin mevcut olmadığı çıkarımı yapılabilecektir. Ayrıca Türkiye Danimarka ilişkilerini 15. Yüzyıl'dan itibaren ele almış olan Boisen eserinde de 1919 yılından itibaren başlayan ulusal mücadeleye değinilmemiştir. Çalışmanın 1. Dünya Savaşı sonrası dönemi ele alan bölümünün farklı kısımlarında birer cümle olarak yerini almış olan “Ulusal Devrim” sürecinde Mustafa Kemal Atatürk, Julius Caesar'a benzetilerek, onun ünlü *Veni, Vidi, Vici...* sloganı kullanılmıştır.¹⁶⁵

23 Nisan 1920'de Ankara merkezli olarak kurulan Büyük Millet Meclisi, hem kuruluş felsefesi hem de üzerine aldığı sorumluluklar bakımından önemli bir süreci başlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun, Havza, Amasya, Erzurum ve Sivas güzergâhı dış basının da dikkatini çekmiştir.

Ancak Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri adı altında Erzurum, Sivas gibi yurdun genelini temsil eden kongreler düzenlenmekle birlikte yerel anlamda önem taşıyan yirminin üzerinde kongre düzenlenmiştir. Bu nedenle kendi döneminde meşruiyeti her ne kadar tartışmalı olsa da özellikle Fransa ve SSCB gibi ülkelerle yürüttüğü ilişkiler bakımından Büyük Millet Meclisi, zaten milli mücadelenin ilk ışığının yandığı 1919 Mayıs'ından itibaren ulus adına taşıdığı bağımsız tavrı İstanbul hükümetine karşı diplomatik bir zemine oturtmaya da girişmiştir. Başta ulusal ve yerel kongreler, bu tavrın dolaylı bir temsili olarak nitelenebilecektir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'ın 14 ilkesini yayınladıktan sonra gerek ulusal kongrelerin bahsi geçen ilkeler üzerinde bir temele oturtulması ve gerekse başta Britanya, ABD, Fransa ve İtalya siyasi temsilciliklerine mektuplar gönderme girişimleri, dış politikada aktif olma çabaları olarak değerlendirilebilir.¹⁶⁶ Öte yandan bağımsızlık tavrının başat göstergelerinden biri olarak sayılabilecek unsurlardan biri de Büyük Millet Meclisi'nin ve Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya gelen temsilcilerle yurt ve ulus adına bizzat görüşmeler, mülakatlar ve hatta müzakerelerde bulunmasıdır. Bahsi geçen dönem için

¹⁶⁵ I. Boisen, *age.* s.42.

¹⁶⁶ Bülent Tanör, *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920)*. AFA Yayınları. İstanbul 1992. s.35.

bir başka önemli husus ise 8 Mayıs 1922 tarihinde Hariciye Vekaâleti'nin hayata geçirdiği bir düzenlemeyle Avrupa seyahati yapacak kişilerin pasaportlarında Padişah namına ibareler çıkartılıp yerine "TBMM Hükümeti" getirilmiştir.¹⁶⁷

Milli mücadele döneminin özellikle 1920 ve 1922 yıllarını kapsayan döneminde diplomatik müzakerelerin yoğunluğunun yanında, muharebe ve çatışmalar daha yoğun bir biçimde yaşanmıştır. İşgalci Yunan kuvvetlerine karşı, 1. İnönü ve 2. İnönü, Kütahya-Eskişehir, Sakarya Meydan Muharebeleri gibi mücadelelerin yanında yine aynı süreç içerisinde Doğu Anadolu'da Fransız işgaline karşı mevzii çatışmalar, İstanbul ve Marmara Bölgesinde ise İngiliz işgal yönetiminin baskısına karşın Anadolu'ya yardım eden çeşitli teşkilatların faaliyetleri bu örneklerden birkaçıdır. Bu anlamda Danimarka ile Büyük Millet Meclisi arasındaki ilişkiler genel olarak savaşın yoğun yaşandığı bir ticaret merkezi olarak İzmir'de ve İstanbul'daki bazı ticari unsurlar üzerinde yaşanmıştır. Osmanlı Devleti tarafından imzalanan Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması neticesinde parçalanmış bir Türkiye görüntüsü, merkezi bir devlet yapısının iflasa uğradığını göstermekle birlikte diplomatik temsil ve ikili ilişkiler açısından da olumsuz bir dönem olmuştur. Nitekim bu dönemde Danimarka ile herhangi bir resmi antlaşma ve ilişki olmamış ve ticaret hacmi önemli miktarda düşmüştür. Bütün bu olumsuz gelişmelerle birlikte Danimarka, bağımsızlığını kazanmış olan Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerini, daha ilk yıllarda tesis etmek için gayret göstermiştir. Büyük Taarruzun zaferle sonuçlanmasıyla birlikte masada elini güçlendiren Türkiye Cumhuriyeti Misak-ı Milli sınırlarının uluslararası kamuoyunda da tanınması için çaba göstermiştir. Bu meyanda Misak-ı Milli metninin Fransızca nüshaları maslahatgüzarlar vasıtasıyla Danimarka ve İsveç Dışişleri Bakanlıklarıyla paylaşılmıştır. 6 madde halinde el yazısı ve matbu biçimde Fransızca olarak yazılan metnin altına, kabul ediliş tarihi olan 28 Ocak 1920 tarihi düşülmüştür.¹⁶⁸

TBMM 1922 yılı başlarında her ne kadar içeride ve dışarıda aktif olarak faaliyette bulunmuş olsa da pek çok Avrupa ülkesi gibi mevcut Danimarka Hükümeti de diplomatik temaslarını İstanbul ile gerçekleştirmiştir. 3 Mayıs 1922 tarihinde Hariciye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'ya Kopenhag Şehbenderliğinden gönderilen bir

¹⁶⁷ Rona Aybay, *Tarih ve hukuk açısından konsolosluk*, İstanbul 2009, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. s.59.

¹⁶⁸ BOA, Fon: HR.SYS. / Yer: 2471.93.

raporda Danimarka Dışişleri Bakanı Harold Scavenius'un gerçekleştirdiği bir mülakat çerçevesinde Schleswig sorunu ve Danimarka'da gelişen iç meselelerin tafsilatlı bir anlatımına yer verilmiştir. Aynı tarihte Türkiye-Danimarka arasında daha önce imzalanmış olan ticaret muahedesi'nin 3. maddesinde öngörülen ticari müzakerelerin yeniden başlaması Danimarka İstanbul Sefiri Carl Ellis Wandel tarafından talep edilmiştir.¹⁶⁹ Bu örnekten de milli mücadele hareketinin ve ulusal direnişin uluslararası ilişkilerde meşru bir zemine oturması için Mudanya görüşmelerinin sağlanması gerektiği anlaşılabilecektir.

İstanbul merkezli Osmanlı Devleti ve Ankara merkezli TBMM'nin varlığıyla çift başlı bir yönetimin 1922 yılının sonlarına doğru TBMM tarafınca daha ağır bastığı anlaşılmış olacaktır ki Danimarka şirketleri yavaş yavaş Anadolu'da bulunan mal varlıklarını geri çekmeye yönelik faaliyetlerde bulunmuştur. Özellikle 11 Ekim Mudanya Mütarekesi sonrasında İzmir ve havalisinin ve nihayetinde Refet Paşa (Bele) komutasındaki Türk kuvvetlerinin İstanbul'da yönetimi ele alması neticesinde Danimarka şirketlerinin İzmir'de bulunan malvarlıklarını geri çekme talepleri gündeme gelmiştir.¹⁷⁰ TBMM'nin İzmir ve İstanbul limanlarında konuşlanmış bulunan yabancı gemilerin çıkışlarına ambargo uygulayabileceği kararı üzerine, Danimarka F. L. Smidth and Co. A/S mühendislik şirketine geçmişte siparişi verilen çakmak bedelleri ödenmiş ve yine aynı şirketin 1 yıl sonra Türkiye'de bulunan Arslan Çimento isimli şirketten alacağı konusunda temas sağlanmıştır.¹⁷¹ Arşivlerde ismi A.E. Versen olarak geçen bir diğer Danimarka şirketine ise İzmir Darağacı deposunda bulunan petrol varlığı makbuz karşılığında bizzat TBMM tarafından geri verilmiştir. Mevcut petrolün İzmir'de bulunan Rum mal varlığıyla karıştırılmaması hususu Danimarka İstanbul Sefareti bizzat ilgilenmiş ve TBMM ile temasa geçmiştir.¹⁷²

Türkiye İstatistik Kurumu Kütüphanesi veri tabanında ya da BOA'da 1925 yılı öncesi dönemde Danimarka'nın Osmanlı Devleti ile olan ithalat ya da ihracat verilerine ait herhangi bir veri bulunmamaktadır. Danimarka'nın ihracat ve ithalat yaptığı ülkelerin 1920 yılı ve öncesi rakamlarının ayrıntılarıyla verildiği Danmark Statistics veri tabanında ise Danimarka ile Osmanlı Devleti arasında ve diğer ülkelerle

¹⁶⁹ BOA, Fon: HR.İM../ Yer: 233.12.

¹⁷⁰ BOA, Fon: HR.İM../ Yer: 61.34.

¹⁷¹ BOA, Fon: HR.İM../ Yer: 62.83.

¹⁷² BOA, Fon: HR.İM../ Yer: 63.37.

aralarındaki ihracat ve ithalat rakamları yer almıştır. Bu açıdan çalışmamızda 1925 yılı öncesi rakamlar için DST'nin yayınladığı verilerden yararlanılmıştır.

2.3. Lozan Antlaşması

Resmi olarak 19 Mayıs 1919'da başlayan milli mücadele, Mondros Mütarekesi'nin ön gördüğü parçalanmış ve egemenlik hakkı elinden alınmış bir Osmanlı İmparatorluğu sınırlarından, 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşmasıyla birlikte Misak-ı Milli sınırları içinde tam bağımsız bir Türkiye Cumhuriyeti'ni; siyasi, sosyal, kültürel ve kısmen de iktisadi açıdan resmiyete kavuşturmuştur. Atatürk'ün 1927 yılında irad ettiği ve içinde milli mücadele fikrinin detaylarıyla tartışıldığı nutukta belirttiği üzere 'asrileşmek' fikri, yalnızca milli mücadele yılları için değil Lozan Antlaşması sonrasında da önem kazanmıştır.¹⁷³

1919 yılında yoğun olarak tartışılmış olan asrileşmek fikri özellikle Sivas Kongresi Beyannamesi'nin 7. Maddesinde tasavvur edildiği gibi Lozan Antlaşması sonrasında da inhisar politikasına da bağımsız bir zeminde meşruiyet kazandırmıştır. Öte yandan 1924 tarihine kadar yalnızca Lozan Antlaşmasıyla değil, aynı zamanda Wilson Prensiplerinin nüfus yoğunluğuna vurgu yaptığı maddeleriyle ya da Rusya'nın ihtilali sonucu değişen uluslararası dengelerin TBMM tarafından politikada ve diplomaside gözlemlenebilmesi neticesinde Türkiye Cumhuriyeti; siyasi, sosyal ve kültürel bir bütünlük oluşturabilmiştir. Bu bütünlüğün tesisi sürecinde en çok dikkat çeken konu iktisadi meseleler olmuştur. Nitekim Gazi Mustafa Kemal, Kazım Karabekir, İktisat Vekili Mahmut Esat Bey (Bozkurt) gibi Millî Mücadele kurmaylarının 1923 yılında Lozan görüşmeleri sırasında İzmir İktisat Kongresi'ni

¹⁷³ Nutuk'un 11 ayrı yerinde geçen "Asri" sözcüğü genel anlam itibarıyla çağdaşlaşma sözcüğüyle eş anlamda kullanılmışsa da bazı yerlerde kelimeyi kullananların Wilson Prensiplerine atfettiği manda yönetimi ile bağlantısına göre tartışılmıştır. Halide Edip Adıvar'ın 10 Ağustos 1919 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'e yazdığı ve Filipinler örneği üzerinden, Türkiye'nin de Amerikan mandası altında asrileşebileceğini belirten mektubundan, yine Ağustos ayında Selahattin (Âdil) Paşa'nın Doğu'da Ermenilerin ancak 'asri' bir devletin mandası altında kendi haline bırakılabileceğini öngördüğü mektubuna kadar çeşitlilik göstermiştir. Mustafa Kemal Atatürk, Sivas Kongresi beyannamesinin 7. Maddesinde kendisinin ve yeni Türkiye'nin 'asrileşmek' ülküsünden anladığını belirtmiş ve açıklamıştır. "*Milletimiz, asri gayeleri yüceltir ve fenni, sınai ve iktisadi hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Dolayısıyla devlet ve milletimizin dâhili ve harici bağımsızlığı ve vatanımızın bütünlüğü korunmuş kalmak şartıyla altıncı maddede açıklanan sınır dâhilinde milliyet esaslarına riayetkâr ve memleketimize karşı istila emeli beslemeyen herhangi devletin, fenni, sınai, iktisadi yardımını memnuniyetle karşılarız (...)*". Detaylı bilgi için bkz. Atatürk, M. K. (2015). Nutuk, (Ed.) Nejat Bayramoğlu ve Kurtuluş Güran. İstanbul: Kaynak Yayınları. s. 10

düzenlemeleri ve işleyişinde bizzat bulunmaları yeni kurulan devlette iktisada verilen önemi göstermiştir.

İktisadi bağımsızlık Lozan'daki bütün gayretlere rağmen tam anlamıyla tescil edilememiş ve bu nedenle Cumhuriyet Tarihi yazıcılığı, 1924 sonrası iktisadi politikaları için temelde benzer fakat farklı perspektiflerde değerlendirmeler ortaya çıkarmıştır. Anadolu Ajansı, 1923-1929 yılları arası olarak belirlediği Erken Cumhuriyet Dönemi'nin bu safhasını, "Ulusal Ekonomiye Geçiş" olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu geçiş döneminde, yakın geçmişten gelen isabetli iktisat metotlar bulunmadığı için veya kabul edilen metotlar hala bir önceki yüzyılın geleneklerini ihtiva ettiğinden ekonomi alanında sıkıntılar yaşandığı vurgulanmıştır.

Korkut Boratav tarafından ele alınan 1923-1929 yılları, "Açık Ekonomi Koşullarında Yeniden İnşa" başlığı altında, kısaca Lozan Dönemi olarak değerlendirmiştir.¹⁷⁴ Boratav'a göre Lozan'da önü kapatılan birkaç meseleden biri olan gümrük resmi uygulama hakkını 1929 yılında elde eden Türkiye için yeni dönem ancak bu yıllardan sonra başlamış görünmektedir. Lozan antlaşmasının Türkiye'nin iktisadi yönetimi açısından en önemli sonuçlarından biri gümrük tarifelerinin 1916'da Osmanlı ve muhatap devletler tarafından imzalanmış olan muahedeye sadık kalınarak 5 yıl süreyle devam ettirilmesi olmuştur.¹⁷⁵

Pek çok yazar gibi Bülent Tanör de Lozan sonrası dönem ile ekonomide uygulanan devletçilik dönemini ayırmış fakat Boratav'dan farklı olarak, dönemi "Özelci Dönem" başlığıyla ele alarak kapanışı 1932 yılı olarak belirlemiştir.¹⁷⁶ Ayrıca, Boratav'ın inhisarcılık politikasının Lozan'ın bir sonucu olduğunu belirtmesine karşın Bülent Tanör, İzmir İktisat Kongresi'nin (17 Şubat-4 Mart 1924) verdiği mesajlar açısından yabancı sermayeye belirli ölçülerde olumlu bakmasının yanında iç dengeleri de domine etme amacı taşıdığına dikkat çekmiştir. Gerçekten de 1. Dünya Savaşı, işgal yılları, Kongreler Dönemi ve Milli Mücadele dönemleri toplamda hemen hemen 10 yıllık bir süreç içinde ayrılıkçı yahut ihanet içindeki unsurlar dışında topyekûn bir mücadele sergilemiş olan TBMM nezdinde 1924 yılı, dış mücadeleyi sona erdirse bile iç mücadeleyi devam ettirmiştir. Nitekim İzmir İktisat Kongresi, işleyişi ve sonuçları

¹⁷⁴ Korkut Boratav, *age.* s.39.

¹⁷⁵ Bahsi geçen devletler; İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya. Detaylı bilgi için bkz. Çolak, F. (2005). a.g.t. s.134.

¹⁷⁶ Bülent Tanör, *Kurtuluş Kuruluş*, 2007, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

itibariyle İstanbul ve Ankara arasında bir kuvvet tartma olarak da ifade edilebilir. Bu anlamda Lozan Antlaşması Türk milletinin İtilaf devletleri karşısında bir zaferi olarak addedilebileceği gibi Ankara'nın İstanbul karşısında önemli bir zaferi olarak da nitelenebilecektir.

TBMM'nin ulus içinde ve uluslararası ilişkilerde tüm ülkeye egemen bir biçimde tek aktör olarak tanınması; Lozan Antlaşması'nın Türkiye Cumhuriyeti iktisadına yönelik beş yıllık kısıtlaması, dış ülkelerin misyon elçiliklerinin Ankara'ya taşıma süreci, Ankara'nın İstanbul'da Osmanlı döneminden kalan ticari işletmeler ve sanayi oluşumları üzerinden hakimiyet kurması gibi örtülü ve açık mücadeleleri sonucunda gerçekleşmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1922 ve 1923 seneleri ile başlayan Cumhuriyet'in ilanı ve Saltanat ve Hilafetin kaldırılması gibi köklü değişimler sonucunda; yönetim biçimi, idaresi, dili ve hatta toplumsal yapısında dahi değişimler planlanmıştır. 624 yıl boyunca hüküm süren Osmanlı Devleti'nin, 1. Dünya Savaşı sonucunda pek çok toprağı işgale uğramış ve Sevr Antlaşması ile paylaşılmış bir biçimde sadece Osmanlı Devleti ismi değil, aynı zamanda Osmanlı toplumu da işgal altında bir asimilasyon ve yok olmanın eşiğine gelmiştir. Fakat Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye'nin ulusal destekle beraber mücadelesi sonucunda egemenlik sistemi tamamen değişmiş ve yeni bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti tarih sahnesine çıkmıştır. Bu sebeple Türkiye – Danimarka ilişkilerinin de tarihsel olarak çok eski dönemlerden itibaren başlayarak günümüze kadar devam etmiştir. İki ülke arasındaki ufak ölçekli krizler dışında sosyal, kültürel ve ekonomik olarak gelişen ilişkilerin sanayi ve uluslararası hukuk bağlamında derinleşerek farklı bir boyut kazandığını söylemek mümkündür. Türkiye Cumhuriyeti ile Danimarka arasındaki ilişkilerin ekonomik boyutuna, ticari antlaşmalar bağlamında Osmanlı Devleti'nden süregelen gelenek korunarak başlangıç yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti ve Danimarka arasındaki ticari ve iktisadi ilişkiler incelendiğinde BOA, BCA ya da DİAD'da Türkiye Danimarka arasında gerçekleştirilen antlaşmaların ya da müzakerelerin kayda alınma biçimlerinde bazı dikkat edilmesi gereken hususlar araştırmacıların karşısına çıkmaktadır.

Türkiye Danimarka ilişkileri açısından DİAD'da 1924 yılında başlamak üzere 1932 yılına kadar her yıl antlaşmalardan ve müzakerelerden bahsedilmesi, iki ülke

arasındaki ilişkilerde ilk bakışta yanıltıcı bir izlenim oluşturabilmektedir. Hemen hemen 2-3 aylık aralıklarla antlaşmalardan bahsedilmesine karşın, kaynaklarda Türkiye ve Danimarka'nın 1923-1932 yılları arasında karşılıklı imzaladığı 4 temel antlaşma bulunmaktadır. Belirli bir tarihte kayda alınan antlaşmaların kısa ya da uzun bir sürecin sonucu olup olmadığı, "Muhadenet Muahedesi" başlığıyla sunulan belgelerdeki antlaşmanın hangi antlaşma türü olduğu gibi sorular, çalışmamız açısından da önem teşkil etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti ve Danimarka arasında imzalanan ticaret antlaşmaları süreçleri müzakere yoğunluklu olup, bu müzakereler hukukî yazında çeşitli bölümlere ayrılmıştır. Bu bölümler, "treaty, friendship", "notes, commerce" ve "treaty and final protocol" olarak nitelendirilmiştir.¹⁷⁷ "Notes", Uluslararası hukukta Modus vivendi'nin bir parçası olarak iki ülke arasında mektup teatisi olarak da adlandırılan ve açıklanan nota ve geçici mukavelelerdir. "Treaty and final protocol", "Son Senet", "Nihai Senet" gibi isimlerle Türkçeye geçmiş olan esas antlaşmayı ifade etmektedir. "Treaty, friendship" ise nota ya da son senet gibi antlaşma bölümlerinden farklı olarak bağımsız değerlendirilen Dostluk Antlaşmasıdır.

Netice olarak Türkiye ve Danimarka arasında imzalanan antlaşmalar, Dostluk Antlaşması, Ticaret Antlaşması Müzakereleri, Ticaret Antlaşması ve Nihai Antlaşma olan Ticaret ve Seyrüsefer Antlaşması (Establishment, Commerce and Navigation) gibi çeşitlerle kademeli olarak farklı tarihlerde yapılmıştır. Nitekim birçok muhadenet muahedesi belgesinin Lozan Antlaşması döneminde ve sonrasındaki yakın dönemlerde gündeme gelmesi, Lozan Antlaşmasıyla olan bağlantılarından çok, konferansın bu tür antlaşmalar için bir zemin hazırlamasından kaynaklanmış ve iki ülke arasında nihai bir sonuç teşkil etmemiştir.

Kurtuluş Savaşı ve Lozan'daki mutlak Türk zaferine Danimarka basınında da dikkat çekilmiştir. Johannes Østrup'un Kahire'de Danimarka gazetesi Illustreret Tidende için değerlendirdiği "Küçülen Avrupa" makalesinde Sevr Antlaşması'ndaki tutarsızlıklar olduğunu ve Batı'nın Sevr Antlaşması'nda *büyük konuştuğunu* ileri sürmüştür. Østrup, bu sebeplerle Lozan Antlaşması'nın Avrupa için rezilce bir geri çekiliş olduğunu belirtmiş ve Ayrıca Doğu insanının katı bir biçimde yönetilmekten hoşlanmadığını, vaatleri sevdiğini ve vaatler için Türkleri kaçıran İngilizler'in

¹⁷⁷ British and Foreign State Papers (1948), Foreign and Commonwealth Office, Vol. 138, s.406.

Filistin’de ve diğer doğu topraklarında prestij yakalama fırsatı olabileceğini belirtmiştir.¹⁷⁸

Milli Mücadele dönemindeki yönetim boşluğu sebebiyle Türkiye Danimarka ilişkileri kısa süreli bir durulma yaşamış fakat Lozan Antlaşmasıyla birlikte ilişkilerin yeniden kurulması için adımlar atılmıştır. Devlet Arşivleri incelendiğinde Lozan Konferansı’nın devam ettiği bir süreçte pek çok ülkeyle olduğu gibi Danimarka temsilcisi ile de görüşmeler yapıldığına daha önce dikkat çekilmiştir.¹⁷⁹ Danimarka delegesiyle yapılmış olan görüşmenin 1927 yılında ABD Büyükelçisi olarak Türkiye’de görev alan John Grew’ün anılarında detayına ulaşılmıştır. Danimarka delegesi Udenburg, verdiği beyanatta Danimarka’nın kapitülasyonların kaldırılması konusunda ılımlı görüşlerini Türk delegelerle paylaşmıştır.¹⁸⁰

Görüşmenin diğer bilgilerine ulaşamamakla birlikte Lozan sonrasında iki ülke arasında gelişecek olan ticaret antlaşmalarıyla ilgili bağlantılarını tahmin etmek mümkündür. Danimarka ile ilk resmi antlaşma görüşmeleri 1923 sonu aralık ayında gerçekleşmiş ve C. E. Wandel tarafından temaslar sağlanmıştır.¹⁸¹ Öte yandan aynı tarihte Wandel’in Danimarka Büyükelçisi olarak Türkiye Cumhuriyeti tarafından tanınması ile ilgili olarak itimatnamesini ne zaman sunacağı ile ilgili de görüşmeler yapılmıştır. Antlaşma müzakereleri 1924 yılı nisan ayı boyunca devam edilmiştir.

24 Aralık 1924 tarihinde Danimarka ile Dostluk ve Ticaret Antlaşması imzalanması üzerine Tevfik Kâmil (KOPERLER) Bey’e bir gün öncesinde alınan bir kararla yetki verilmiştir.¹⁸² 1924 yılı ve sonrası dönemlerde yapılmış olan muahedelerde Zekai Bey, heyet müşaviri ve Mustafa Şeref Bey ise delege olarak hazır bulunmuşlardır.¹⁸³ Bu antlaşmadan önce, 24 Şubat’ta Almanya, 12 Mayıs’ta İsveç, 11 Ekim’de Bulgaristan ve 18 Ekim 1924’te Yugoslavya ile antlaşmalar imzalanmak üzere yine Tevfik Kâmil Bey görevlendirilmiştir. 26 Ocak 1925’te imzalanan antlaşma, uluslararası yazında “Dostluk Antlaşması” olarak geçmektedir.

¹⁷⁸ Illustreeret Tidende, Johannes Østrup, , “Det Forminskede Europa”, Denmark 13.01.1924. Ek- 8 Fotoğraf

¹⁷⁹ DİAD, Fon: 516 / Yer: 220029, 213433.29.

¹⁸⁰ John Grew & M. Aşkın. Atatürk ve İnönü: ilk ABD büyükelçisinin Türkiye hatıraları. Kitapçılık Tic., İstanbul 2000, s.11.

¹⁸¹ DİAD, Fon: 501.32048 / Yer: 126114.46.

¹⁸² BCA, Fon: 30.18.1.1 Yer: 12.64.13.

¹⁸³ Filiz Çolak. a.g.t. s.135.

1924 yılında Danimarka, 31 Ocak'ta Çekoslovakya, 22 Mart'ta Polonya ile ticaret ve denizcilik antlaşmaları imzalanmış, Sovyet Rusya ile 18 Haziran'da ticaret antlaşması yenileme görüşmeleri yapmıştır.¹⁸⁴ Nitekim aynı yıl Danimarka'da ithalat rakamları azalırken, ihracatta güçlü bir artış görülmüştür. Resmi raporlara göre, 1924 yılı ihracatı 1 milyar 962 milyon Krona ulaşmışken ithalatta 1923 yılındaki 357 milyon kron olan ithalat fazlası rakam, 1924'te 224 milyon kron olarak belirlenmiştir.¹⁸⁵ Ancak bütün bu iyimser rakamlar, mevcut hükümeti, yakın bir tarihte önlerindeki ulusallık engelini ortadan kaldırarak uluslararası bir pazara kavuşacak olan Danimarkalı sanayiciler kadar sevindirmemiştir.

¹⁸⁴ British and Foreign State Papers, agm. s.406.

¹⁸⁵ Current History 1918-19. *Among the Nations* 15 Aug. 1919. *Turkey and The Levant*. s.149.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-DANİMARKA İLİŞKİLERİ (1923-1930)

3.1. Siyasi ve Diplomatik İlişkiler (1923-1930)

Danimarka'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren ilişkilerinde belirleyici yönelimi çoğunlukla sanayi ve ticaret alanında olmuştur. Bu yönelim, asırları aşan mazisine bakılacak olursa önemli bir iktisadî birikim ve ham madde pazarını oluşturmuş olan Danimarka'nın, bu pazarı yönetebilme ve lojistik altyapısını oluşturabilme amacı olarak görülmüştür. Nihayetinde Danimarkalı şirketlerin devreye girmesi diplomatik temsil sayesinde sağlanmıştır.

Türkiye ve Danimarka arasındaki diplomatik ilişkileri Osmanlı döneminde de temsil eden sefirlik ve maslahatgüzarlıkların yanında Osmanlı Devleti döneminden Cumhuriyet Dönemine naklolan şebbenderlikler de iki ülke arasındaki bir diğer ilişki unsuru olmuştur.

Şebbenderlik kavramını kelime anlamı olarak günümüzde karşılayan diplomatik makam Konsolosluk olmuştur. Geçici elçi olarak ilk kez 1721 yılında Fransa'ya seyahat etmiş olan Yirmi Sekiz Çelebi Mehmed'in tavsiyesi üzerine Viyana Şebbenderliği oluşturulmuş ve 1725'te Ömer Ağa isminde bir yetkili ilk şebbender olarak tayin edilmiştir.¹⁸⁶ Şebbenderlerin uluslararası düzeyde görev yapan konsoloslarda olduğu gibi; siyasi ilişkiler, istihbarat, basın ve yayın takibi, büyükelçiliğin izni ile bağış toplama, ücretli danışma gibi yetkileri 1882 yılında Şebbenderler Nizamname-i Dâhilîsi adlı bir nizamname ile düzenlenmiştir.¹⁸⁷

Kopenhag'da bir hariciye mümessilliğinin idaresinin 1915 yılına kadar gecikmiş olmasına rağmen 1850 yılından itibaren diğer ülke başkentleriyle birlikte Kopenhag Şebbenderliği de kurulmuştur.¹⁸⁸ Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte 1923 yılı itibarıyla incelenmiş olan belgelere göre toplamda on dört ülkeyi kapsayan

¹⁸⁶ Mahmut Akpınar, *Osmanlı Devleti'nde Şebbenderlik Müessesesi*. 2001. s.20.

¹⁸⁷ Rona Aybay, *Tarih ve hukuk açısından konsolosluk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul 2009, s. 51.

¹⁸⁸ R. Aybay, agm. s.43.

şehbenderlik açılmıştır.¹⁸⁹ Bu meyanda TBMM Hariciye Vekâleti tarafından Danimarka'nın da içinde bulunduğu pek çok ülkedeki şehbenderlik vergi tarifeleri hakkında malumat alınmıştır.¹⁹⁰

Diplomatik ilişkilerin tesisini olabildiğince ivedi kılmak TBMM hükümeti açısından oldukça önemli olmuştur. Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra “Büyük Savaş” tamamen sonlanmış olsa da Irak ve Türkiye sınırlarının belirlenmesi, Şeyh Said isyanı ve sonucunda 1924 yılında kurulmuş olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılması Türkiye Cumhuriyeti'ni 1925 yılında ilgilendiren önemli meselelerden birkaçı olmuştur. Bahsi geçen üç meselenin dayandırıldığı hususlar ve talepleri her ne kadar birbirinden farklı olsa da ortaya çıkışları ve sonuçları bakımından bir biçimde birbirleriyle ilintili hale gelmiş olması TBMM'yi iç ve dış işlerinde ortak bir politika edinmeye zorlamıştır. Öte yandan 1925 yılı, Türkiye Cumhuriyeti üzerindeki Danimarka politikalarının yalnızca ticari alanda değil diplomasi ve uluslararası siyaset alanında da önem kazandığı bir yıl olmuştur. Ancak bu gelişimin daha çok Türkiye'yi zorlayan bir biçimde gelişmiş olması ve ilerleyen yıllarda somut gelişmelerle taçlandırılması iki ülke açısından dile getirilmesi gereken bir diğer husustur.

Türkiye Danimarka ilişkileri 1756 yılında başlamış olmasına rağmen 1915 yılına kadar Danimarka'da bir sefarethane açılmamış ya da bu konudaki girişimler sonuçsuz kalmıştır. Nitekim 1900 yılında Stockholm Sefiri Şerif Paşa'nın Kopenhag ile ilgili temsiliyetin kendisine verilmesine yönelik talebi, Bâb-ı Âli tarafından geri çevrilmiş ve ancak 1915 yılında Cevad Bey'in idaresinde olmak üzere geçici bir orta elçilik kurulması kararlaştırılmıştır.¹⁹¹

1921 yılında Stockholm Sefirliğine atanmasına karar verilen Galip Kemali Bey (SÖYLEMEZOĞLU), Kopenhag elçiliğini de kendi yetkisine almış ve görevini 15 Ağustos 1922 yılına kadar sürdürmüştür.¹⁹² Osmanlı hükümeti, resmi olarak 1922 yılında ilga olunca TBMM adına Hariciye Vekâleti, Layık Mukbil Beyi Maslahatgüzar olarak Stockholm'deki görevini devam ettirmiştir. Böylece Stockholm ve

¹⁸⁹ Mahmut Akpınar, *Osmanlı Devleti'nde Şehbenderlik Müessesesi*. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas 2001. s.81.

¹⁹⁰ DİAD, Fon: 539. 219568 / Yer: 213379. 154.

¹⁹¹ Aydın Çakmak, *Hariciye Nezareti*, 2020, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul. s.316.

¹⁹² BOA, Fon: İ..DUİT / Yer: 1.12.

Kopenhag’da 1922’den 1926 yılı başlarına kadar Layık Mukbil Bey, Maslahatgüzar olarak Yeni Türkiye’yi temsil etmiştir.¹⁹³

Tablo 10. Türkiye Cumhuriyeti Danimarka Diplomatik Temsilcileri (1921-1929)¹⁹⁴

1921 – 1922	Galip Kemali SÖYLEMEZOĞLU	Sürekli Maslahatgüzar
1922 – 1926	Layık Mukbil Bey	Geçici Maslahatgüzar
1926 – 1928	Ali Haydar AKTAY	Sürekli Maslahatgüzar
1928 – 1929	Muammer Hamdi DAMBEL	Geçici Maslahatgüzar

1924 tarihli Lozan Muahedesi sonuçları itibariyle, Ankara merkezli Büyük Millet Meclisi ile İtilaf Devletleri arasında imzalanmış olmakla birlikte İstanbul ve Osmanlı Devleti’nin uluslararası diplomasideki muhataplığını resmi olarak sona erdiren bir antlaşma olmuştur. Lozan Antlaşması sonrasında Türkiye Cumhuriyeti, bulunduğu coğrafya itibariyle imparatorluk bakiyesine kayıtsız kalmamıştır. Özellikle 1925 yılı ve sonrası dönemde Irak ve hinterlandında bulunan petrol bakımından zengin bölgelere sahip uluslar ve İran gibi pek çok ülkenin odak noktası ülkeler ile doğrudan ve dolaylı olarak politik ve kültürel anlamda temaslar artmıştır.

Lozan Antlaşması, Türkiye Cumhuriyeti ticaretinde yer bulan ithal ve yerli malların satış vergilendirmesinde getirdiği kısıtlamalarla birlikte inhisar seçeneğini ortaya çıkarmıştır.¹⁹⁵ Fakat yerli inhisarın devlet kaynaklarını orantısız kullanımı gibi sonuçlar doğurması sebebiyle başta liman işletmeleri, sanayi yatırımları ve kibrit gibi ürünlerin üretimi çeşitli ülkelerin şirketlerine devredilmiştir. 1914-1918 yılları arasında İttihat ve Terakki’nin iktidarına sahne olan Osmanlı idaresinde yerli üretimi artırmak ve milli bir burjuva yaratmak amacıyla pek çok girişimlerde bulunulmuş fakat istenilen başarıya ulaşılamamıştır.

Uluslararası ölçekte bir ticaret merkezi konumundaki başkent İstanbul’da, 1. Dünya Savaşı’nın bitiminden itibaren yerli müteşebbislik kavramı yok denecek kadar azalmıştır. Bu nedenlerle yerli üretimin artması, hem Ankara için hem de başkent

¹⁹³ Evren Küçük, “Atatürk Döneminde Türkiye İsvec İlişkileri”, Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-doneminde-turkiye-isvec-iliskileri/>, 2022, (15.05.2022)

¹⁹⁴ Tablo, BOA ve Bilal N. Şimşir. (2006). “Cumhuriyetin İlk Çeyrek Yüzylında Türk Diplomatik Temsilcilikleri ve Temsilcileri (1920-1950)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.22, Sayı 64-65-66, Ankara, s.28. kaynaklarına göre hazırlanmıştır.

¹⁹⁵ Korkut Boratav, *age.* s.40.

mazisini henüz unutmamış olan İstanbul müteşebbisleri için üzerinde fikir birliğine varılmamış önemli bir konuydu.

1925 yılı Ocak ayında Ankara'nın zorlu kış şartları ile başlayan Türkiye-Danimarka ilişkileri, Danimarka Büyükelçiliğinin Ankara'ya yerleşimi konusunda da ikili ilişkileri zorlayacak koşullara sahne olmuştur. Bu koşullardan biri Danimarka'nın lağvedilmiş İstanbul Sefirliği sorunu ve diğeri ise elçilik görevine devam eden *Mösyö Wandel'in* şahsı üzerinde gelişmiştir.¹⁹⁶ Ankara'ya taşınmakta geciken elçilikler sorunu Ankara'nın uluslararası siyasette tanınıp tanınmaması sorununa dönüşmüştür. Ankara'nın yeni kurulan bir şehir görünümü ve zorlu yaşam şartları sebebiyle çekinceler sunan sefarethaneler İstanbul'da kalmakta direnmiştir. Nitekim Danimarka Dışişleri Bakanlığı'na göre başkent İstanbul, siyasi ve özellikle ticaret faaliyetlerinin merkezi konumunda olmasından dolayı cazibe merkezi olma durumunu korumuştur.¹⁹⁷

Elçilik sorunları yalnızca Danimarka ile sınırlı kalmamış olup Britanya İmparatorluğu ve Fransa'nın İstanbul elçiliklerinde daha fazla yaşanmıştır. Siyasi, ticari ve kültürel hafızayı barındırması sebebiyle pek çok çekinceler sunulan İstanbul elçilikleri ve Danimarka'nın Ankara'ya elçiliğini taşıması konusu, C. E. Wandel'in İstanbul'da kalma ısrarları sonucunda 1927 yılına kadar ertelenmiştir.

Elçilik sorununa rağmen Wandel, maiyetiyle birlikte bir antlaşma imzalamak için 1925 yılında Ankara'ya gelmiştir.¹⁹⁸ Wandel'in gelişi öncesinde, aynı zamanda Danimarka'da Noel yortusunun kutlanmasını takiben Danimarka heyetinin Ankara'ya antlaşma imzalamak için gideceği *Ahenk Gazetesi*'nde yer almıştır.¹⁹⁹

Türkiye ve Danimarka arasında imzalanması planlanan Dostluk ve İkamet antlaşması ziyaretinde imkânların epey kısıtlı olmasından dolayı elçiliklere arazi bağışlama yolunu seçen TBMM, geçici olarak inşa edilen bir "büyük baraka" içinde elçileri ağırlamıştır.²⁰⁰ Mösyö Wandel'in de geçici olarak ağırlandığı bu binada kendisi

¹⁹⁶ Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivlerinde ismi Mösyö Wandel olarak geçen Carl Ellis Wandel.

¹⁹⁷ Suedo-Danois, *age.* s.10.

¹⁹⁸ DİAD, Fon: 516. 220029. / Yer: 213433.9.

¹⁹⁹ *Ahenk Gazetesi*, "Türkiye-Danimarka", 02.01.1925. s.2. *Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi*, www.apikam.org.tr/tr/ArsivHizmetDetay/1267. (01.07.2022).

²⁰⁰ Kemal Girgin, *Hariciye Tarihimiz Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri*. Türk Tarih Kurumu, Ankara 2005, s.122.

için soba alınmış ve özel ihtiyaçları karşılanmıştır.²⁰¹ Dostluk Antlaşması, 26 Ocak 1925'te C. E. Wandel ve Tevfik Kâmil (Koperler) Bey tarafından imzalanmıştır.²⁰² Wandel, antlaşmanın Ankara'da imzalanmasının ardından İstanbul elçiliğine döndükten sonra antlaşmayı çeşitli ülkelere duyurmuştur. İngiliz arşivlerinde kaydedilen bir belgede, antlaşmanın geçmişten günümüze Türkiye ve Danimarka arasında irat edilen 6. antlaşma olduğu belirtilmiştir.²⁰³

Belgelerde, İstanbul'dan ayrılmak istemeyen Wandel hakkında da bilgiler verilmiştir. İngiliz belgelerine göre Wandel, zamanının çoğunu Tarabya'daki elçilik bölgesinde geçirmekte ve ara sıra da Pera'da gecelemeaktadır. O İstanbul'u o kadar sevmiştir ki Danimarka Hükümeti'nin İstanbul elçiliğini lağvedilmesi hususundaki görüşleri karşısında ücretsiz çalışmayı dahi teklif etmiştir.²⁰⁴

Antlaşma masasının Türkiye tarafındaki diplomat Tevfik Kamil Bey kendi döneminde Türk Vatandaşlığı Kanunu üzerindeki çalışmalarıyla bilinmektedir. 1924 yılında Almanya, İsveç, Bulgaristan ve Yugoslavya ile antlaşmalar imzalamak üzere yetkilendirilmesi, Tevfik Kamil Bey'in 24 Aralık 1924 tarihinde antlaşma müzakereleri için görevlendirilmesinde etkili olmuş ve tecrübesinden kaynaklanmıştır.²⁰⁵ Danimarka'daki ikamet mevzuatı üzerine yoğun çalışmalara girişmiş ve neticede Danimarka'da 31.05.1922 yılında yayınlanmış olan kanunun maddeleri, 1924 Nisan ayında Kopenhag Türkiye Cumhuriyeti temsilciliği tarafından incelenmiş ve Ankara'ya rapor halinde gönderilmiştir.²⁰⁶

4 madde içeren ve iki nüsha halinde C. E. Wandel ve Tevfik Kamil Bey (Koperler) tarafından Ankara'da imzalanan Türkiye-Danimarka Dostluk ve İkamet antlaşmasının içeriği şu şekildedir:

“Madde 1. Danimarka ve Türkiye'nin barış ve dostluğunun temini,

Madde 2. Antlaşmanın iki devlet arasında diplomatik ilişkilerin referans noktası ve diplomatik temsilcilerin uluslararası hukuk kapsamında iki ülkenin karşılıklı ilkesi gereğince hareket edeceği,

²⁰¹ DİAD, Fon: 516. 220029. / Yer: 213433.8.

²⁰² National Archive, FO, E 912/821/44, Mr. Lindsay to Mr. Chamberlain, 1925 Şubat.

²⁰³ National Archive, FO, E4261/821/44, Mr. Scott to Mr. Austen Chamberlain, No.182.

²⁰⁴ National Archive, FO 424-622, 16.02.1925, s.62

²⁰⁵ BCA, Fon: 14. 30. 16 / Yer: 30.11.1.0.

²⁰⁶ DİAD, Fon: 524. 219063. / Yer: 212430.

Madde 3. Konsolosluk ve ticari ilişkilerle birlikte iki ülkenin topraklarında ikamet ve yerleşme koşullarının düzenlemesi ve kabul etmesi,

Madde 4. Onaylanan madelerin İstanbul'da yeniden görüşülmesi. ²⁰⁷

26 Ocak 1925 Ankara Antlaşması, 8 Nisan 1926'da TBMM tarafından kabul edilmiştir. Antlaşma'nın zabıt ceridelerine yansıyan içeriği ve belirtilen hususlar şu şekildedir:

Madde 1 — Türkiye Cumhuriyeti ve Danimarka Kraliyeti arasında na-kabili ihlâl sulh ve müsalemî ve samimî ve daimî muhadenet cari olacaktır.

Madde 2 — Tarafeyni âliyeyni akideyn, iki devlet arasında hukukudüvel esaesatına tevfiķan münasebatı siyasiye tesisi hususunda ittifak etmişlerdir. Tarafeyni aliyeyni akideynden her birinin siyasi mümessillerinin, mütekabiliyet şartıyla, diğer taraf memleketinde hukuku umumiye-i düvel kavaidiyle mütekarrer muameleye mazhar olacaklarını kabul etmişlerdir.

Madde 3 — Tarafeyni âliyeyni akideyn, iki memleket arasında hukukudüvel kavaîdiyle mütekarrer esasata tevfiķan ve mütekabiliyeti kâmile dairesinde Şehbenderî ve ticaret münasebatı ile tebaalarının her iki memlekette şeraiti meks-ü ikametini tanzim etmek üzere mukavelât akdetmek hususunda ittifak etmişlerdir.

Madde 4 — İş bu muahede tasdik olunacak ve tasdiknameler sürati mümkünü ile İstanbul'da teati edilecektir. İşbu muahedename tasdiknamelerin teatisinden on beş gün sonra iktisabı meriyet edecektir.

Tasdiken-lil-mekan, tarafeyn murahhasları işbu muahedename imza ve mühürleriyle tahtim etmişlerdir. 1925 senesi Kânunusanisininin 26'ncı günü iki nüsha olarak Ankara'da tanzim edilmiştir.” ²⁰⁸

26 Ocak'ta imzalanan antlaşma ertesi gün Türk basınında yer bulmuştur. Ahenk gazetesinin dünya ülkelerine ayrılan köşesinde, Türkiye - Danimarka başlığıyla ele alınmış haber, gelişmeyi:

²⁰⁷ United Nations, R1253/17/54785/ - Treaty of friendship between Denmark and Turkey concluded at Angora - Registration of this treaty. 26 January 1925 Geneva. <https://archives.ungeneva.org/> (29.3.2021).

²⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:2, C. 24, İctima Senesi 3, s.103

“Muhadenet muahedesi için Danimarka Sefiri ile cereyan eden müzakerât hitam bulmuş ve ihtar olunan muahedename bugün saat üçte imza edilmiştir.” cümlesiyle kayda geçirmiştir.²⁰⁹

Ankara Antlaşması yıllarında Danimarka’da siyasi bir buhran söz konusu olmuştur. 1926 yılında gerçekleşen genel seçimler (Rigsdag) yeni hükümetin kurulmasıyla atlatılmıştır. Seçim süreci Türk kançılıryası tarafından bizzat takip edilmiş ve seçimin kamuoyundaki yankıları hakkında hariciye teşkilatı bilgilendirilmiştir.²¹⁰

Nisan 1924’te yönetime gelen Niels Neergaard yönetimindeki kabine 1926 yılı sonlarında istifa etmiş ve 2 Aralık 1926’da yapılan seçimler sonucunda bir mütegalibe (Godsejer) örneği olarak Liberal Sol (Venstre) Parti Başkanı Madsen Mydgal başkanlığında 9338 oy sayısı ile yeni hükümet kurulmuştur.²¹¹ Madsen Mydgal hükümeti göreve geldiğinde lokavt ve üretim ekonomisindeki bozulmalar hala devam etmekteydi.

Danimarka’daki margarin fabrikalarında, tüm değirmenlerde, çimento fabrikalarında, demir ve metal fabrikalarında ve şeker fabrikalarında lokavt beklentisi Amerikan medyasında da yer bulmuştur.²¹² Güney Jutland seçim bölgesinde en çok oyu alan Mydgal yönetimi, Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti tarafından Danimarka’da liberal bir yönetimin başlangıcı olarak kabul edilmiştir.²¹³ Neergaard hükümetini istifa ettiren en önemli etkenlerden biri 1920 yılı finansal krizin ardından gelen banka krizi (Landsmandbanken) olmuştur. Neergard’ın Danimarka’da çiftçiler bankası da olarak bilinen Landsmandbanken’in çöküşünün engellenmesine yönelik vaadi olumlu sonuçlanmamış ve yerini Mydgal Hükümetine bırakmıştır.²¹⁴ Bu anlamda, Madsen-Mydgal’ın malikâne ve toprak sahibi kimliği ve 1925 yılı Danimarka politikası, dışarıya açılmayı bir zorunluluk haline getirmiştir. Öte yandan banka krizi esnasında Danimarka Merkez Bankası (NationalBank) direktörü Carl

²⁰⁹ Ahenk Gazetesi, “Türkiye-Danimarka”, 27.01.1925. s.2. *Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi*, www.apikam.org.tr/ArsivHizmetDetay/1267. (01.07.2022).

²¹⁰ DİAD, Fon: 539 / Yer: 220679.214243.40.

²¹¹ Danmark Statistic, FOLKETINGSVALGET den 2 December 1926, <https://www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/GetStatMed.aspx?id=20348>. 1927. (06.05.2022).

²¹² Current History, 1925, “Denmark”. vol.21, Mart 1925.

²¹³ DİAD, Fon: 516 / Yer: 219990.213410.6.

²¹⁴ Thomas Helge Larsen “Madsen-Mydgal”, https://biografiskeksikon.lex.dk/Thomas_Madsen-Mygdal, 2014. (06.05.2022).

Ussing'in verdiği bir demeçte "Avrupa'daki tek dürüst toplum biz miyiz?" sorusu, ekonomik anlamda daha cesur politikaların beklendiğini göstermiştir.²¹⁵ Nitekim bütün bu göstergeler, Danimarka'nın 1926 sonlarından itibaren üretim ekonomisinden finans ve yatırım ekonomisine geçişini daha iyi açıklamaktadır.

Seçimlerin ve Türkiye Danimarka Dostluk Antlaşmasının gerçekleşmesiyle birlikte arkasında bir hükümet desteği bulan Kampsax için, Yugoslavya ve Türkiye gibi idari ve iktisadi anlamda yeniden kurulmuş olan ülkeler önemli bir fırsat olmuştur.²¹⁶ Türkiye limanları üzerindeki yatırım niyetlerinde ısrarcı olan Danimarka hükümeti yetkilileri, 1925 yılı Temmuz ayı içerisinde bir Türk bahriye heyetini Danimarka'daki tersane ve liman inşaatlarını gezmeleri için davet etmiştir.²¹⁷ Zira hemen hemen aynı sene içinde Türkiye'nin Yugoslavya, Danimarka ve İsveç ile ticaret ve dostluk antlaşmalarının imzalanmış olması bir tesadüften ibaret değildir.²¹⁸

Danimarka'da 1925 yılı döneminde yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmelerin ortasında kalan Kampsax Şirketi'nin kurucu ortaklarından ve şirkete ismini veren iki kişiden biri olan Jørgen Saxild, Türkiye'deki faaliyetleri açısından şimdiye kadar kaynaklara yansımamış önemli çalışmalara imza atmıştır. Jørgen Saxild, 1891 yılında Kopenhag'da doğmuş ve eğitiminin kendi yaşamı için en önemli bölümünü oluşturan üniversiteyi, ABD'deki Amerikan okulları ve üniversitelerinden aldığı ilhamla kendi ismiyle anılan H. Adler'in kurduğu okulda okumuştur.²¹⁹

1917 yılına kadar yürüttüğü bağımsız teşebbüsler neticesinde deneyim kazandıktan sonra Saxild; Otto Kierulff ve Per Kampmann ile ortak bir inşaat şirketi kurmuştur. Kampsax Şirketi, Danimarka Krallığı'na bağlı Faroe ve İzlanda gibi bölgelerde ve dahası Britanya'da önemli liman ve inşaat projelerine girişmiştir.²²⁰ Yüzyılların getirdiği birikim ve tecrübe sonucunda 1920 yıllarında Danimarkalı

²¹⁵ Aage Trommer & Tage Kaarsted, "Partimonopol", <https://danmarkshistorien.lex.dk/Partimonopol>, 2012. (06.05.2022).

²¹⁶ Steen Andersen, "Building for the Shah: Market Entry, Political Reality and Risks on the Iranian Market, 1933–1939". *Enterprise and Society*, 2008, V.9, s. 637-669, s.643.

²¹⁷ DİAD, Fon: 524. 219063 / Yer: 212430.48.

²¹⁸ DİAD, Fon: 539. 220681 / Yer: 214245.26.

²¹⁹ Hanna Adler, 1892 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptığı bir gezide eğitim sistemiyle ilgili önemli kazanımlarını Danimarka eğitimiyle birleştirmiş ve 1892 yılında Danimarka'da ilk kez kız ve erkek öğrencilerin bir arada eğitim aldığı Community School'u kurmuştur. Bkz. Vagn Skovgaard-Petersen, "H. Adler", https://biografiskeksikon.lex.dk/H._Adler.20.01.2017.24.04.2022; Jørgen Saxild'in biyografisi için bkz.: P. H. Bendtsen, Povl Vinding. "Jørgen Saxild", https://biografiskeksikon.lex.dk/J%C3%B8rgen_Saxild, 2011. (14.02.2022).

²²⁰ P. H. Bendtsen, Povl Vinding, 2011, agm.

şirketler, dünyanın altı büyük uluslararası taşımacılık şirketinin üçünde ortak ülke konumunda olmuştur.²²¹

Kampsax, Mygdal Hükümeti, Ankara üçgeninde gelişen bu gelişmeler İran'ın da dikkatini çekmiş ve Şah Rıza gelişmeleri yakından takip etmiştir. Nitekim Fevzipaşa-Ergani Demiryolu Konsorsiyumunda çalışan Danimarkalı ve İsveçli mühendislerin İranlılar tarafından yakından takip edildiği Kampsax kurucu ortaklarından Per Kampmann tarafından Danimarka medyasında dile getirilmiştir.²²²

Türkiye-Danimarka ilişkileri ticaret antlaşmalarıyla birlikte yeni bir evreye girerken yalnızca Danimarka siyaseti değil, Danimarka basını ve gazetecileri tarafından da yeni Türkiye imajı ilgi odağı olmuştur. Danimarkalı “Begolm” isimli bir gazetecinin Türkiye’yi ziyaret etmek istediğine yönelik Stockholm Maslahatgüzarlığının raporu arşivlere yansımıştır.²²³ Begolm olarak Türkçeleştirilen ismin aynı tarihte Türkiye’yi, Irak ve İran’a ziyaretlerde bulunan Knud Holmboe olması muhtemeldir.²²⁴ Holmboe, İzmir’de çeşitli antik araştırmalar yapmış ve Türkiye gezisi sırasında yeni Türkiye’deki uluslaşma sürecini gözlemlemiştir.²²⁵

Extra Bladet, Berlingske Tidende, Nationaltidende gibi Danimarka’nın köklü gazetelerinde yazılar yazan bir başka gazeteci Peter Hammer Gudme’ye (1897-1944) göre “(...) Türkiye’nin yeni yöneticileri, yaşanan savaşlar, değişen krallıklara rağmen kendi hâkimiyetlerini pekiştirmekle kalmamış, aynı zamanda Türkiye’yi yeniden bölgenin en güçlü ülkesi haline getirmiştir.”²²⁶ Yeni Türkiye’nin rejimi ve halkın kültürel yapısıyla ilgili gözlemlerde bulunan Gudme, *eski moda* Doğu yaşam tarzının izlerinin silinmeye çalışıldığını ve başkent Ankara’da Avrupa tarzı giysilerin daha fazla revaç gördüğünü belirtmiştir.²²⁷

Türkiye Cumhuriyeti ve Danimarka diplomatik ilişkileri 1926 yılında da devam etmiştir. Ankara antlaşmasının ticari boyutunu derinleştirmek amacıyla Mart

²²¹ Nikolay Bukharin, *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi*, İstanbul 1996, Çev. Gülsüm Akalın & Uğur S. Akalın, Spartaküs Yayınları, S.38.

²²² Şahin Aakjær, “Den Transiranske Jernbane er et af dansk ingenørkunsts største bedrifter”, 2019, <https://altomiran.dk/den-transiranske-jernbane-er-et-af-dansk-ingenioerkunsts-stoerste-bedrifter/>. (02.02.2022)

²²³ DİAD, Fon: 516. / Yer: 219957, 213428, 27, 09-05-1925.

²²⁴ Ek- 14 Fotoğraf.

²²⁵ Jonas Kauffeldt, “*Danes, Orientalism and the Modern Middle East Perspectives from the Nordic Periphery*”, Florida State University Doctoral Dissertation, Florida 2006. s.92

²²⁶ Peter Hammer Gudme, *Nærorienten og Stormagtskampen*, Lindhardt & Ringhof, 1941. s.20

²²⁷ Peter Hammer Gudme, agm. s.21

ayından itibaren TBMM ve Hariciye teşkilatı çalışmalarına başlamıştır.²²⁸ 1925 yılı Temmuz ayında Cemiyet-i Akvâm tarafından onaylanan Dostluk ve Ticaret antlaşması 6 Nisan 1926'da TBMM'de müzakere edilmiş, iki kez oylanması neticesinde İcra Vekilleri Heyeti'nden 102 üyenin tamamının onayıyla meclisten geçmiştir.²²⁹

Mayıs ayından itibaren Danimarka ve Türkiye Cumhuriyeti arasında Dışişleri bakanlıkları nezdinde 26 Ocak Ankara antlaşmasının yeniden düzenlenme müzakerelerine devam edilmiştir.²³⁰ Dostluk ve İkamet Antlaşması'nın 4. Maddesinde belirtildiği üzere 21 Temmuz 1925'te İstanbul'da gerçekleştirilmiş ve onaylanarak Cemiyet-i Akvâm'a gönderilmiştir. 22 Temmuz'da Cemiyet-i Akvâm Genel Sekreterliğince onaylanması haberi 23 Temmuz 1925 yılında Cemiyet-i Akvâm Danimarka temsilciliği tarafından Ankara'ya bildirilmiştir.²³¹

19 Eylül 1926'da iki ülkenin heyetleri, Ankara Antlaşması'na ek olarak ticari düzenlemeler yapılması amacıyla temasa geçmiştir. Danimarka Maslahatgüzârı Malthe Bruun²³² ve Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (ARAS) nezaretinde Türkiye Danimarka İkamet ve Ticaret Antlaşması imzalanmıştır.²³³ Antlaşmaya göre:

1 Ekim 1926'dan itibaren Danimarka menşeli olup Türkiye topraklarına ithal edilen veya ihraç ya da transit olarak tüketime yönelik zirai ve sanayi ürünlerinin geçişi hususunda,

İmzacı ülkeler, 24 Temmuz 1923'te Lozan'da imzalanan Ticaret Sözleşmesinin öngördüğü muameleden altı ay daha yararlanacaklardır ve belirtilen dönemde en çok

²²⁸ DİAD, Fon: 524. 220029 / Yer: 213433.1.

²²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:2, C. 24, İçtima Senesi 3, s.95; Muahede, ilk oylamada yeterli sayıya ulaşmamış olmasından dolayı ikinci kez yapılan oylamada kabul edilmiştir. İlk oylamaya 184 vekil katılmamıştır.

²³⁰ DİAD: Yer: 516. 220029. / Fon: 213433.11.

²³¹ United Nations, R1245/17/45247/45247- Treaty of friendship between Denmark and Turkey concluded at Angora - Registration of this treaty. 26 January 1925 Geneva. <https://archives.ungeneva.org/traite-damitie-entre-le-danmark-et-la-turquie-conclu-a-angora-le-26-janvier-1925-enregistrement-de-ce-traite>. 29.3.2021).

²³² Vilhelm Urban Malthe-Bruun <https://www.gravsted.dk/person.php?navn=vumalthe-bruun>.(29.3.2021).

²³³ BCA, Fon: 30.18.1.1 / Yer: 18.23.13.

*kayırlan ülke muamelesinin Türkiye menşeli ve Türkiye'den gelen zirai ve sanayi ürünlerine de uygulanmasına tabi olduğu anlaşılmaktadır.*²³⁴

3.2. Türkiye'nin Yeniden İnşası ve Türkiye Danimarka İlişkileri

1926 yılı, Danimarka'daki siyasi ortamda değişiklikler getirdiği gibi Türkiye'de de iç ve dış ilişkilerde pek çok siyasi olaya sahne olmuştur. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın 1924 Kasım'ında kurulması, 1925 Şubat ayında başlayan Şeyh Sait Ayaklanması, Takrir-i Sükûn Kanunu belli başlı iç meselelerdir. Irak ve Suriye'de manda konusu, Tahdid-i Hudud Komisyonları ise 1926 yılını ve ilerleyen yılları da içine alan dış sorunları oluşturmuştur. İç ve dış hadiseler farklı yıllarda gerçekleşmiş olsa da Danimarka basın ve yazınında etki oluşturması bakımından genel anlamda aynı çerçevede içinde incelenmiştir. Her ne kadar yönetim biçimleri değişmişse de 1. Dünya Savaşı'ndan çıkmış ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerinde savaş sonrası yapılan antlaşmalar belirleyici olmuştur.

Lozan Antlaşması'nda gündeme gelen en önemli konulardan biri Musul Meselesi olmuştur. Musul'un TBMM tarafından Türkiye Cumhuriyeti Misak-ı Milli sınırları içinde kabul edilmesi ya da Irak'a devredilmesi gibi hususların görüşüldüğü müzakerelerde İngiliz heyeti, Musul meselesinin nihayetinde Irak'a bağlanması amacıyla Cemiyet-i Akvam hakemliğinde görüşülüp karara bağlanmasını teklif etmiştir.²³⁵ Ancak konferans esnasında İsmet İnönü başkanlığındaki Türk Heyeti'nin Musul'un TBMM kararıyla Misak-ı Milli sınırları içinde bir vatan toprağı olduğu görüşlerini savunması sonucunda konu sürüncemede kalmıştır. Ancak görüşmeler sonucunda Musul'un 1924 yılında yapılacak bir konferansla Cemiyet-i Akvam önderliğinde görüşülmesi kararı kabul edilmiştir. 19 Mayıs 1924'te toplanan Haliç Konferansı'nda murahhas olarak tayin edilen Fethi Okyar'ın Cemiyet-i Akvam'da kabul edilen kararların TBMM tarafından da kabul edileceği yönündeki onayı, Musul'un 1926 yılında görüşülmesini, Cemiyet-i Akvam'a ve Adalet Divanı'na nakledilmesini ve nihayetinde Irak'a dâhil olması sürecini hızlandırmıştır.²³⁶

²³⁴ United Nations, R1253/17/54785/54785 – revisional Arrangement of Commerce between Denmark and Turkey, concluded in Angora [Ankara] – Registration of this act. 19 September 1926 Geneva. <https://archives.ungeneva.org/982t-7n53-xqek>. (29.3.2021). EK- 13

²³⁵ Aptülâhat Akşin, *Atatürk'ün dış politika ilkeleri ve diplomasisi*, 1991, Türk Tarih Kurumu Basımevi. Vol. 56. Ankara, s.127

²³⁶ A. Akşin. agm. s.128.

Musul meselesi ve ardından Suriye hudut konularının görüşüleceği 1925 yılında Türkiye, İngiltere ve Fransa ile ayrı ayrı ve çoğunlukla bir arada temaslarda bulunmuştur. Cemiyet-i Akvam görüşmelerinde muhatap ülkeler Türkiye, Fransa ve İngiltere olmuşsa da alınan kararlar ve süreç Londra tarafından Kopenhag ile istişareli bir biçimde paylaşılmıştır.²³⁷

Türkiye Cumhuriyeti'ni 1926 yılında ilgilendiren bir diğer dış sorun ise Suriye'nin sınır konusu olmuştur. 1926 Şubat ayında imzalanan Türkiye - Fransa Sözleşmesi'nin 4. Maddesinin Fransa tarafında soru işaretleri bırakması, Milletler Cemiyeti Kalıcı Manda Komisyonu'nun (PMC) 16 Şubat – 6 Mart arasında 1926 yılında düzenlediği toplantılarda gündeme getirilmiştir.²³⁸ Üçüncü taraflarla çıkacak olası bir savaş tehlikesinde -Bağdat Demiryolunun geçtiği güzergâhların imzacı devletleri ilgilendiren kısımlarının kullanılmasında- askeri sevkiyatın yalnızca demiryolunun geçtiği köylerden geçmesi ve silahsız olarak yalnızca yardım amaçlı kullanılabilmesini öngören Fransız teklifi, Türkiye ve Fransa arasında hoşnutsuzluklara sebep olmuştur.

Fransa'nın şüpheli tutumunun altında yatan asıl sebep olarak, doğudaki karışıklıklar sırasında Türkiye'nin İngiltere'ye karşı, Meydani Ekbez-Çobanbey bölgesine demiryolunu kullanarak 5 bin asker sevk etmiş olması yatmaktadır. Kasım 1925'te yapılan sevkiyat aslında Irak'a yapılmış fakat Suriye sınırlarından geçmiş olması sebebiyle Suriye sınırlarının belirlenmesi konusunu da gündeme getirmiştir.²³⁹

Fransa'nın hamlelerinden hoşnut olmayan Ankara, 30 Mayıs 1926 yılında imzalanan dostluk antlaşması ile Nusaybin'den sonra devam eden Bağdat Demiryolları'nın istasyonlarında, tesislerde ya da nehirlerde ortak kullanım hakkını netleştirmiştir. Antlaşma sonrası oluşturulan Tahdid-i Hudud Komisyonu'nun başında Fransız memurlar bulunmaktaydı. Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Bey (ARAS) 31 Mayıs 1926'da Fransa Başbakanı Albert Sarraut'ya gönderdiği bir yazıda, Komisyonun başında tarafsızlık açısından Danimarkalı bir idarecinin olması lüzumu belirtmiş ve Paris'te bu teklif olumlu karşılanmıştır.

²³⁷ DİAD, Fon: 516.219957 / Yer: 213428.14.

²³⁸ Yücel Güçlü, "The controversy over the delimitation of the Turco-Syrian frontier in the period between the two world wars", *Middle Eastern Studies*, 2006, 42(4), s.645.

²³⁹ DİAD, Fon: 516. 220033 / Yer: 213429.38.

Danimarka, Musul, Irak ve Suriye bölgeleriyle üçüncü şahıslar üzerinden uzun bir süredir ilgilenmekteydi. Bu şahıslar bazen bir sağlık görevlisi bazen de gazeteci vasfıyla bölge ile ilgili önemli bilgiler toplamaktaydı. Nitekim Urfa, Halep, Şam gibi bölgelerde Danimarka Ermenilere yardım eden Karen Jeppe'nin çalışmaları Danimarka adına bir kamu diplomasisine dönüşerek Ermenilere Suriye'de bir tampon bölge oluşturma çalışmalarına dönüşmüştür.²⁴⁰ Öte yandan gazetecilerden Peter de Hammer Gudme ve Knud Holmboe; Kopenhag akademisinden Johannes Østrup'un 1. Dünya savaşı öncesi ve döneminde yaptıkları Doğu gezileri ve cumhuriyet döneminde "Ortadoğu" hakkında yayınladıkları yazı ve makaleler gündemin belirlenmesinde etkili olmuştur.

Musul sorunu çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti, uluslararası kamuoyuyla birlikte Danimarka basınına dikkatle takip etmiştir. Danimarka Berlingske Tidende gazetesinde Musul ile ilgili çıkan haberler Kopenhag sefaretinde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ile paylaşılmıştır.²⁴¹ 1930'da Türkiye ve Arap yarımadasında gezi ve tetkiklerde bulunacak olan Danimarkalı Profesör Ostrop'un (Johannes Østrup) 1926 yılında Musul sorununu da içeren "Şark Meselesi" isimli ikinci makalesi Dışişleri arşivleri kayıtlarına girmiştir.²⁴² Johannes Elith Østrup Ortadoğu hakkında yazdığı makale Gads Danske Magasin adlı politik dergide neşredilmiştir.²⁴³

Danimarka, bölgeye kısa süre içinde General Ernst'i atamış ve General Ernst yönetimindeki komisyon 1926 ve 1927 yılları arasında görev yapmıştır.²⁴⁴ Verilen bilgiyle doğru orantılı olarak DİAD'da Danimarkalı General ve maiyetindekilere üç ayda bir verilen harcırah ve ihtiyaçların 1927'den itibaren başladığı belirtilmiştir.²⁴⁵ General'in ve yardımcısı Yüzbaşı Lønn'un Anadolu üzerinden Halep'e geçişiyle ilgili güvenliği TBMM tarafından sağlanmıştır.²⁴⁶ Ancak Ernst'ün 1927'de görevine başlamış ve 1933'e kadar çeşitli aralıklarla devam etmiştir. General Ernst'e ayrılan ödeneklerin 1933'e kadar uzaması sebebiyle bir gecikme hâsıl olmuştur.²⁴⁷

²⁴⁰ Jonas Kauffeldt, a.g.t. s.145.

²⁴¹ DİAD, Fon: 516. / Yer: 219957.213428.19.

²⁴² DİAD, Fon: 516. / Yer: 219957.213428.15.

²⁴³ Makale için bkz;. . J. Østrup (1925), Europa og Islam. Gads Danske Mag. Nov.

²⁴⁴ Yücel Güçlü. a.g.m. s.645.

²⁴⁵ BCA, Fon: 30.18.1.1. / Yer: 23.10.8.

²⁴⁶ BCA, Fon: HR.İM.. / Yer: 222.74.

²⁴⁷ DİAD, Fon: 516.219435 / Yer: 213057.23.

General Ernst'ün başkanlığını yaptığı Tahdid-i Hudud Komisyonu'nun faaliyetleri çoğunlukla TBMM tarafından olumlu karşılanmakla birlikte, 22 Haziran 1929 tarihli Türkiye Fransa Protokolünde Nusaybin'e yakın belde ve bölgelerin General'in kararıyla Fransa sınırları içine alınması, Türkiye tarafından itirazlara yol açmıştır. Esas olarak itirazların mahiyeti, mezkûr bölgede çizilen sınırların Türkiye'ye, Fransa'ya ve hatta İngiltere'ye göre izafi olarak yansımalarıdır.

Fransa'da Raymond Poincaré'in Başbakanlığı döneminde (1926-1929) başlayan tartışmalar, Aristide Briand'ın sağduyulu döneminde büyük bir krize yol açmadan diplomatik tartışmalarla devam etmiştir. 1932 yılında Milletler Cemiyeti'nin Cenevre toplantısında bölge fizibilitesinin çıkarılması, İngiltere ve Fransa esas aktörler olmak üzere Türkiye de dâhil komşu ülkelerde ayrı ayrı komisyonlar kurulmasına karar verilmiştir.²⁴⁸

Suriye Hudut Komisyonu'nun faaliyetlerine devam ettiği 1929 yılı içerisinde Türkiye'yi ilgilendirmeye devam eden fakat pek gündemde olmayan bir başka konu ise Emeni meselesi olmuştur. Çalışmamızda daha önce bahsedilmiş olan Karen Jeppe, tehcir edilen Ermenilerin Suriye'nin bir bölümünde yaşamının iyileştirilmesi yönünde yaptığı çalışmalarla birlikte Danimarka sivil toplum kuruluşlarından ve Cemiyet-i Akvam'dan destek almıştır.²⁴⁹ Nitekim bu durum Suriye'nin verimli toprakları üzerindeki insan gücü eksikliğinin farkında olan Fransa'nın iştahını kabartmış ve bahsi geçen Ermeni nüfus, Halep'in güneyindeki Amik ovasındaki pamuk tarlalarının olduğu bölgeye yerleştirilmiştir.²⁵⁰

Fransa, 1928 yılı içinde silahsızlanma ve barış temelli Briand-Kellog Paketi'na (27 Ağustos) ön ayak olurken, Avrupa ile ilgili bu gibi ortaklıklardan Türkiye ve Sovyet Rusya'yı uzak tutmak için elinden geleni yapmıştır.²⁵¹ Suriye üzerinde Türkiye'ye karşı Ermenilerden oluşan yerleşik bir tampon bölge oluşturmak için çaba gösteren Başbakan Briand'ın politikaları, Türkiye'yi iç meselelerle uğraştırma çabası

²⁴⁸ League of Nations, Report of the Commission entrusted by the Council with the Study of the Frontier Between Syria And Iraq, Mandates, C. 578 M. 285., Geneva, September 10th., 1932, VI. <https://digital.nls.uk/league-of-nations/archive/194070704#?c=0&m=0&s=0&cv=0&xywh=-1880%2C-285%2C6907%2C5686>. (12.05.2021).

²⁴⁹ Jonas Kauffeldt, "Danes, Orientalism and the Modern Middle East Perspectives from the Nordic Periphery", Florida State University Doctoral Dissertation, Florida 2006. s.145.

²⁵⁰ Jonas Kauffeldt, age. s.276

²⁵¹ Atilla Tokatlı, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi)*, Birinci Basım, İstanbul: Doğa Basın Yayın 2009. C.2, s.35.

olarak anlaşılabilir. Ancak pek yakında Türkiye ve İran coğrafyasına damga vuracak Danimarkalı şirketler azınlık sorunlarıyla ya da dinî misyonlarla pek de ilgilenmiyordu. Onlar için yeni Türkiye'nin başında Mustafa Kemal Atatürk'ün olması hem Türkiye için hem de Danimarka için bir şanstı. Ayrıca 1928 yılı Mart ayında Otto Carl Mohr'un Ankara'ya Orta Elçi olarak atanması ilişkileri bir üst seviyeye çıkarmıştır.²⁵²

1928'de Ankara'ya atanmış olan Sefir Mohr'un görevine başlamasıyla birlikte Türkiye'nin kültürel, sosyal ve iktisadi yaşamının Danimarka kamuoyundaki yansımalarıyla daha sık karşılaşılmış ve Hariciye teşkilatı tarafındaysa Danimarka incelemeleri artarak devam etmiştir. İkinci kez yönetime gelen Stauning Hükümeti'nin faaliyetleri, zorunlu askerliğin kaldırılması, Danimarka'daki vergi hukuku gibi konu başlıkları Hariciye Vekâleti tarafından incelenmiştir.

1929 yılı başlarında Danimarka kamuoyunda göze çarpan en önemli tartışma konusu Danimarka'ya yönelik gelebilecek bir dış saldırı ihtimali olmuştur.²⁵³ Önceki yılın sonlarına doğru Danimarka'nın silah alımının yoğunlaşması hakkında Hariciye teşkilatı tarafından raporlar tutulmuş ve bununla birlikte Fransa ve Almanya arasındaki Ruhr bölgesi gibi mevcut sorunların Danimarka politikası yansımalarını gözlemlemek mümkün olmuştur.²⁵⁴

Stockholm elçiliği ve Kopenhag maslahatgüzarlığının çalışmaları neticesinde Danimarka idaresinin hafızasında kalan Karen Jeppe anlatılarına, Danimarka-İsveç ortaklığıyla kurulan Fevzipaşa-Ergani Demiryolu hattı projesi ile yeni ve temiz bir sayfa açılmış görünmekteydi.

3.2.1. Danimarka-İsveç Konsorsiyumu

Türkiye Cumhuriyeti ve Danimarka arasında imzalanan 1925 Ankara Antlaşması sonrasında TBMM'nin gerek ülke içinde gerek ülke dışında idari anlamda egemenliğini tesis etmesinin Danimarka ile ilişkilere somut yansımaları olmuştur. Ekonomi, ticaret, basın, politika, sanayi ve daha birçok alanda izah edilebilecek bu yönelimde, cumhuriyetin ilanı ve süreç içinde devam eden inkılapların etkisi de büyüktü. Danimarka'ya ait pek çok basın kuruluşu, mühendislik şirketleri ya da

²⁵² DİAD, Fon: 516 / Yer: 218597.211421.6.

²⁵³ DİAD, Yer: 516 / Fon: 219990.213410.4.

²⁵⁴ DİAD, Yer: 516 / Fon: 220013.213447.1.

Danimarka üniversitelerinde eğitim veren pek çok akademisyen gözünde değişen Türkiye çehresi, merak duygusunu perçinlemiştir.

Bahsi geçen merak duygusu her alanda yaygınlaşmakla birlikte en çok sanayi kolunda gelişim göstermiştir. Kampsax (Per Kampmann&Jørgen Saxild), Christiani&Nielsen vb. Danimarka mühendislik şirketleri önce Türkiye ve sonra İran coğrafyasındaki yatırımlarla 18. Yüzyıl'dan bu yana gelişim gösteren Danimarka kamu diplomasisinin somut hale getirildiği ilk örneklere imza atmıştır. Danimarka entelijansiyasının zihin dünyasında Mustafa Kemal Atatürk'ün inkılapları “radikalist” bir imge ile birleşirken aynı zamanda Osmanlı'dan kalan “bakımsız ve paspal” Anadolu ve Mezopotamya, şimdi Atatürk'ün reformlarıyla değişime uğramaktaydı.

Kampsax Şirketi'nin Türkiye'de 1000 km'lik bir demiryolu inşa ettiği, beş liman tesisi ve pek çok imar faaliyetine imza attığı, Danimarka Türkiye ilişkilerini ele alan ulusal ve uluslararası çalışmalarda değinilen temel bilgiler arasında olmuştur.²⁵⁵ Demiryolu projelerinin Türkiye'de 19. Yüzyılın ikinci yarısında itibaren başladığı ve uluslararası bir rekabete dönüştüğü göz önünde bulundurulursa, Fevzipaşa-Ergani'nin 1927 ve 1930 yılları arasında Türkiye ve Danimarka ilişkilerine damga vurmuş olan en önemli proje olduğu açıktır. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde demiryolu projesinin Danimarka cephesi ve Türkiye cephesi konu bütünlüğünün bozulmaması açısından ayrı iki alt başlık halinde ele alınmıştır.

3.2.1.1. Danimarka Cephesi

1925 yılının ilk altı ayında Stauning Hükümeti lokavt ve işçi eylemleriyle meşgul olmuş ve grevlerin tehlikeli boyutlara ulaşmaması için mücadele etmiştir. Resmi rakamlara göre hemen hemen 100 bin kişinin işsiz olması, başta alkol olmak üzere çeşitli tüketim malzemelerinden alınan yüksek vergi ve nihayetinde mart ayında başlayan işçi sendikalarıyla görüşmeler sonucunda çözüm elde edilememesi, Haziran ayına kadar sürecek olan eylemlerin ve lokavtların önünü açmıştır.²⁵⁶ 1926 yılı, beraberinde Danimarka'ya siyasi istikrarı getirdikten sonra Danimarka şirketleri iç sorunlara odaklanmaktan çok, uluslu şirketler olma yolunda ilerlemeye başlamışlardı.

²⁵⁵ Bu çalışmalar için bkz. Fode, H. (1982). *Dansk Biografisk Leksikon. Rasmussen/Scavenius*, Andersen, S. (2005). "De gjorde Danmark større: de multinationale danske entreprenørfirmaer i krise og krig 1919-1947", Lindhardt & Ringhof. København: Gyldendal; Boisen, Ingolf. (1962). *Tyrkiet Og Danmark Gennem Tiderne*. Kampsax.

²⁵⁶ Current History 1925. Among the Nations. *Turkey and The Levant*. s. 323.

Brezilya’da ve Kuzey Almanya’da Christiani & Nielsen; Türkiye ile İran hinterlandında ise Kampsax şirketi çeşitli projeler üzerinde yoğunlaşmıştır.²⁵⁷

1926 yılının Nisan ayı itibariyle Danimarka’da 509 adet demiryolu ve havacılık ekipman fabrikası açılmıştır. Fabrika sayıları DST’nin verilerine göre Şubat ayından itibaren kademeli bir biçimde artış göstermiş; Şubat ayında 460, Mart ayında ise 486’ya ulaşmıştır.²⁵⁸ 1922 yılında neredeyse iflasın eşiğinde olan Kapmsax şirketi 1924 yılında, Türkiye’de yapılacak tersane ve liman inşaatlarıyla ilgili bir teklif vermiş olsa da yeterli sermayeye ulaşamadığı ve Türkiye’de koşullar henüz hazır olmadığı için antlaşma sağlanamamıştır.²⁵⁹ 1926 yılı başlarında ise İsveçli Göteborg Handelsbank’ın (Ticaret Bankası) davetiyle Kapmsax & Nydqvist Holm (İsveç) şirketleri arasında Fevzipaşa-Malatya-Ergani-Diyarbakır rotası üzerinde demiryolu projesi kararlaştırılmıştır.

1926’da Kampsax Şirketi’nin Türkiye’de yapımı konuşulan hemen hemen 1000 km’lik bir demiryolu tasarımıyla ilgili talep almasından sonra 1927 yılından itibaren Fevzipaşa-Ergani demiryolu yapımına başlanmıştır.

3.2.1.2. Türkiye Cephesi

1. Dünya Savaşı sonundaki Osmanlı demiryolu ağının ulaştığı uzunluk hemen hemen 4112 km. olarak bilinmektedir.²⁶⁰ Danimarka kaynaklarına göre ise 1923 yılındaki Türkiye Demiryolu uzunluğu 4018 km. olarak belirtilmiştir.²⁶¹ Diyarbakır-Ergani’de bir demiryolu yapımı konusu 22 Mart 1924 yılında TBMM’de gündeme gelmiş ve 448 No’lu kanuna göre iki sene zarfında tamamlanmak üzere inşaat kararı kanunlaştırılmıştır.²⁶² Danimarka ile gündeme gelmiş olan Muhadenet Muahedesi yine 1924 yılının Mart ayında gündeme gelmiş kararlaştırılmıştır.²⁶³ Aynı dönemde Türkiye Cumhuriyeti İktisat Vekilliği ile Suhtezaade Şerif arasında Ergani bölgesindeki

²⁵⁷ Knudsen, K. (2007). De gjorde Danmark større... De multinationale danske entreprenørfirmaer i krise og krig 1919–1947 [They Made Denmark Larger, but Did They Make Her Greater? Danish Construction Companies in Crisis and in War, 1919–1947]. By Steen Andersen. Copenhagen: Lindhardt and Ringhof, 2005. 573 pp. Index, notes, bibliography, photographs, tables, figures. Cloth, 349 kron ISBN: 875-952496-0. Business History Review, 81(3), s. 639.

²⁵⁸ Danmarks Statistik, Produktionsstatistik, Udgivet Af Det Statistiske Departement, Kobenhavn 1926, s.8, <https://www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/GetStatMed.aspx?id=20359>. (26.02.2022).

²⁵⁹ DİAD, Fon: 524. 219063 / Yer: 212430. 51.

²⁶⁰ İbrahim Tavukçu, “Yeni Cumhuriyet in İlk Demir Yolu Yatırımı Fevzi Paşa Diyarbakır Demiryolu Projesi Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu*, 2016, s. 403.

²⁶¹ Suedo-Danois, a.g.e., s.18.

²⁶² İbrahim Tavukçu, a.g.m. s. 405.

²⁶³ DİAD, Fon: 516 / Yer: 220029.213433.23.

madenlerin satış ve inhisarı görüşülmüş ve hatta “Arada-Diyarbakır-Ergani” demiryolu hattı için TBMM tarafından Hat İnşaat Müdüriyeti kurularak burada kadro ve istihdam oluşturulmuştur.²⁶⁴

Böylelikle Ergani’de bulunan bakır madenleri TBMM tarafından güvence altına alınmıştır. 1927 yılı için hesaplanan rakamlara göre Danimarka topraklarının %48’inin demiryolları ile kaplı olması, Danimarka’nın TBMM tarafından kabul görmesini açıklamaktadır.²⁶⁵ Fakat projenin TBMM’den geçmesi öncesinde hükümet ve demiryolu projesinin yabancı şirketlere verilmesine muhalif çevreler arasında birtakım tartışmalar yaşanmıştır.

1925 yılından itibaren İsmet İnönü hükümeti’nin davetleri üzerine İskandinav mühendis heyetleri İstanbul ve İzmir gibi liman şehirlerinde ağırlanmaya başlanması ve özellikle İstanbul Haydarpaşa Limanı Danimarka ve İsveç heyetlerinin gezileri için önemli bir nokta teşkil etmiştir. Ancak “Kuzey Ülkeleri” sermayesinin Türkiye’deki faaliyetleri 1. Dünya savaşı sonrasında yurt dışına açılmak isteyen yerli sermayeyi endişelendirmekteydi. Özellikle Ahmet Hamdi Başar’ın Türk tipi devletçilik kavramı üzerinde durması ve Atatürk tarafından özel yetkilendirilmiş Nafia Vekili Behiç Bey (ERKİN) ve kadrosunun İskandinavya’dan mütehasıs getirmedeki kararlılığı demiryolu konusunda sürtüşmelere sebep olmuştur.²⁶⁶

3.2.2. Fevzipaşa-Ergani Demiryolu Hattı

Demiryolları ya da 1920’li yıllarda daha çok bilinen adıyla Şimendifer, yalnızca Türkiye Cumhuriyeti için değil aynı zamanda Osmanlı Devleti için de çok önemli bir ulaşım aracı olmuştur. 19. Yüzyıl’da uluslararası sermaye, kurulan

²⁶⁴ BCA, Fon: 30.18.1.1 / Yer: 10.29.16.

²⁶⁵ Conn Denbury, The Encyclopedia Americana, 1999, Grolier Inc., C.8 s.682.

²⁶⁶ Dönemin tanığı olarak Ahmet Hamdi Başar, öne çıkan muhalif kimliklerden birisi olmuştur. Temelde inhisar politikasına karşı olmayan fakat Türk müteşebbislerin de hükümetin imtiyazlarından yararlanmasını savunan Başar, anılarında İskandinav heyetlerin Türkiye gezilerinden hoşnut olmadığını bizzat Behiç Bey’in heyetinde belirtmiştir. Başta Zafer Toprak’ın “Milli İktisat Milli Burjuvazi” çalışmasında derinlemesine ele aldığı inhisar konusunun izlerini Ahmet Hamdi Başar’ın hatıralarında bulmak mümkündür. Çok partili dönemle birlikte Demokrat Parti’nin kurucuları arasında yer alan Başar, cumhuriyetin ilk yıllarında genç bir girişimci olarak adından söz ettirmiştir. Başar’ın hatıratında Ankara’nın inhisar politikasına bakışı ve cumhuriyetin ilk yıllarına yansıyan İstanbul ve Ankara ikiliği, Başar’ın müteşebbis kimliğiyle birlikte şekillenerek okuyucunun karşısına çıkmaktadır.

demiryolu şirketleriyle *olgunlaştırılmış* ve “bir az-gelişmiş toplumların”²⁶⁷ ekonomik anlamda bağımlı hale gelmesi için bir araç görünümünü almıştır.

Demiryolları yapıldığı bölge ekonomisi için bir itibar sağlamak, bölge ticareti ve lojistiğine kuşkusuz olumlu katkılar sağlamakla birlikte Türk toplumunun gelişmiş Batı teknolojisinin yeni yüzüyle tanışmasını da ifade etmiştir. 1920’li yıllarda Türk toplumunun zihninde olumlu ve olumsuz yanları bir arada barındıran demiryolu projesinin, kapütilasyon-düyun-u umumiye-müstemele terimleriyle hemen hemen eşdeğer bir görünüm aldığını söylemek abartılı olmayacaktır. Marksist teoriye göre demiryolu, sağladığı kolaylığın yanında liberal devletin yani sermayenin halklar üzerindeki kontrolünü de artırma amacı taşımıştır.²⁶⁸ Ancak Cumhuriyet’in 1920’li yıllarında ise demiryolu projelerine yönelik muhalefetteki somut sebep daha çok maddi boyut olmuştur. 1926 yılında demiryolları ve vapur işletmeleri ile ilgili mecliste görüşülen konularda taşımacılığın maliyeti öne çıkmıştır. Trabzon vekili Muhtar Bey (Çilli)²⁶⁹ ve Ali Cenani Bey’in 28 Şubat 1926 tarihli meclis oturumundaki tartışması konu için uygun bir örnek olacaktır.

Mevcut demiryolu ağının yetersizliği ve mali getirisinin düşüklüğünden bahisle demiryollarının yabancı ülkeler tarafından imar edilmesini değil, yanlış idare edilmesi konusunda hükümeti eleştiren Muhtar Bey’e cevap Ticaret Vekili Ali Cenani Bey’den gelmiştir. Ali Cenani Bey, demiryolları ya da vapur işletmelerinden verim alınabilmesi için ekonomik anlamda gelişmeyi beklemek gerektiğini ve ancak iktisaden müreffeh bir ülke olduğunda verim alınabileceğini belirtmiştir.²⁷⁰

Boisen, Danimarka Türkiye ilişkileri hakkında kaleme aldığı eserin yayıncısı olan Kampsax Şirketi’nin Türkiye’de 1927-1935 yılları arasında gerçekleştirdiği faaliyetleri detaylandırmıştır. 1923 yılından sonra; Samsun-Salıpazarı, İzmir, İstanbul-Haydarpaşa ve ilerleyen süreçlerde Hatay-İskenderun gibi bölgelerdeki “modernizasyon” ihtiyacına değinmiştir.²⁷¹ Bu bağlamda, Fevzi Paşa-Diyarbakır Demiryolu Hattı hemen hemen 500 km., Ereğli Karadeniz ve Irmak-Filyos Hattı ise

²⁶⁷ Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 96.

²⁶⁸ David Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, Çev. Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul 1997, s.265

²⁶⁹ Dönemin Trabzon milletvekili Muhtar Bey geçmiş çalışma hayatında demiryollarında pek çok sorumluluk almakla birlikte aynı zamanda Fevzi Paşa-Ergani Demiryolu projesinde de Teknik danışman olarak görev almıştır. Bkz . Suedo-Danois. *a.g.e.* s.207

²⁷⁰ Zabıt Ceridesi, C.22 Devre II, İçtima Senesi III, 28.2.1926, s.386

²⁷¹ Ingolf Boisen, *a.g.e.* s.44

460 km'lik bir alanda Danimarka-İsveç Konsorsiyumu tarafından inşa edilmiştir. Ayrıca, Kampsax Şirketi ve şirketin Türkiye Direktörü olan mühendis Jørgen Saxild yönetiminde Türkiye'de beş liman tesisi inşa edilmiştir.²⁷²

Kampsax Şirketi'nin Türkiye Cumhuriyeti ile olan ilişkileri 1927 tarihinden itibaren resmîyete dökülmüştür. Bu ilişkilerin çerçevesinde esas teşkil eden proje; Irmak – Filyos ve Fevzi Paşa – Diyarbakır Demiryolları olmuştur. Trans-İran Demiryolları'na nazaran daha küçük fakat Türkiye-Danimarka ilişkileri açısından büyük önemi olan projenin yankıları büyük olmuş ve döneminde iki ülkenin iktisadi, ticari ve sosyal ilişkilerine de ışık tutulmuştur.

Fevzipaşa-Ergani demiryolu hattı projesi Amerikan basınında yer bulmuştur. The Newyork Times gazetesinin 11 Ağustos 1929 tarihli sayısında TBMM'nin projenin maliyeti için 70 milyon dolarlık bir bütçe ayırdığını ve yine Danimarka-İsveç mühendislerinin yürüteceği liman yapımı için de 50 milyon dolarlık bütçe kararının meclisten geçtiğini belirtmiştir. Türkiye'yi coğrafya açısından değerlendiren gazete, onu vahşi ve oldukça engebeli olarak tarif ediyordu. Bu sebeple proje kapsamında köprüler inşa edildiği belirtilirken, Fevzipaşa demiryolunun esas amacının Ergani maden yatağına rahatlıkla ulaşmak olduğu ileri sürülmüştür. Habere göre, projede 788 km.'nin (490 mil.) geride bırakılmış, Sivas-Ankara ve Ereğli hatlarıyla birlikte gelecek 5 senede 2.253 km'ye ulaşmanın hedeflendiğinden bahsedilmiştir. Öte yandan proje yapımı için 20.000 kişilik bir işçi kadrosuyla çalışılmıştır.²⁷³

Sözleşme, İsveçli NOHAB demiryolu üretim şirketinin, demiryolu yapımının 55 milyon dolara mâl olacağı yönündeki vaadiyle imzalanmıştır.²⁷⁴ Fakat bu miktarın muhalefet tarafından fazla bulunması ve inşa sürecinde daha yüksek maliyetlere ulaşılması iç siyasette çalkantılara sebep olmuştur. 1927'de yerli müteşebbislerin inhisar politikasını milli bir burjuvazi oluşturma amacıyla değerlendirme çabaları bahsi geçen muhalefetin en önemli noktasını teşkil etmiştir. Demiryolu inşaatında Behiç Bey eleştirisi oklarının hedefi olmuştur. Ancak Türkiye içinde muhalif sesler yükselse de eşgüdümlü olarak İran'da da Şah Rıza Pehlevi'nin direktifleriyle 30 Mayıs

²⁷² Henrik Fode, *Rasmussen/Scavenius*. 1982, Dansk Biografisk Leksikon København: Gyldendal. 12.

²⁷³ The New York Times, "Turkey Building Railway Network", 11.08.1929
nytimes.com/1929/08/11/archives/turkey-building-railway-network-parliament-votes-125000000-for.html EK- 4 Fotoğraf.

²⁷⁴ Steen Andersen, agm. s.644.

1925 gibi erken bir tarihte İran Parlamentosu'nun oybirliğiyle İngilizlerden azade bir şimendifer ağı yapımı için fon oluşturma amacıyla yasa çıkarılmıştır.²⁷⁵

Türkiye ve Danimarka ilişkilerinin gelişmesinde şüphesiz önemli bir etkisi olan uluslararası demiryolu yatırımının, yalnızca Türkiye ile sınırlı bir proje olmadığı ve bölgeye olan etkisini incelemek henüz üzerinde durulmamış başka bir çalışmanın konusudur. Türkiye'de demiryolu yapımı henüz başlarken İran Şahı Rıza Pehlevi İngilizlerle başlayan Trans-İran Demiryolu'nu millileştirdikten sonra kalan 1050 km'lik kısmını tamamlamak için Türkiye'den Kampsax hakkında tavsiye mektubu istemiştir.²⁷⁶

7 Şubat 1926 yılında Behiç Bey ve Nydqvist & Holm (NOHAB) İsveç, Trollhattan merkezli Şimendifer şirketi ile Danimarka Kampsax yetkilileri Jørgen Saxild ve Per Kampmann arasında demiryolu sözleşmesi imzalanmıştır. Sözleşme içeriği şu şekildedir:

NOHAB tarafından 1500 vagon ve 100 lokomotifin teslimi,

Ankara-Ereğli hattı ve Keller²⁷⁷ (Fevzipaşa)-Diyarbakır-Ergani hattı olmak üzere iki demiryolu hattı ve Ereğli'de bir liman inşasının Danimarka Kampsax mühendisleri ve İsveçli NOHAB firmasının ürettiği sanayi ürünlerinin teslimi,

585 km.'lik Ankara-Ereğli hattı, mevcut Ankara-Kayseri hattı üzerinde ve Karadeniz'de Ereğli'ye yakın bir nokta olacaktır. Bu hattı ilerletmek için Kuzeydoğuda bir şube inşa edilmesi gereklidir.

İkinci demiryolu hattı Keller-Diyarbakır, Keller istasyonundan kalkacak ve Bağdat demiryolu üzerinde bulunacaktır. Suriye sınırının yakınından geçerek Kürtlerin yaşadığı bölge Diyarbakır şehrine geçiyor. Bahsi geçen imarın yaklaşık 80 km çapındaki bir alanda mevcut olan Ergani bakır madenleri için hizmet vermesi planlanmıştır.²⁷⁸

Diyarbakır – Ergani Demiryolu yapımı antlaşması sürecinde İngiltere Dışişleri Bakanlığı da konuyla ilgili malumat sahibi olmuştur. 15 Aralık 1926 tarihli İngiliz

²⁷⁵ Steen Andersen, agm. s.641.

²⁷⁶ Teknisk Tidsskrift, Den transiranske Jernbane af Jørgen Saxild, s.102

²⁷⁷ Daha sonra Keller istasyonu ismi değiştirilerek Fevzipaşa adını almıştır.

²⁷⁸ Suedo-Danois, a.g.e. s.22.

Dışişleri Bakanlığı raporuna göre Konsorsiyumun bir tarafında Belçikalı grup diğer tarafında İsveç ve Danimarka ortaklığındaki grup bulunmuştur. Belçikalı grubun 35 milyon pound ve 3 yıllık bir sürede tamamlama teklifinin yanında Danimarka ve İsveçli grubun ise 5 yıllık bir süreçte ve 80 milyon pound tutarında bir maliyet çıkardığı bilgisi rapor sahibi George R. Clark tarafından gizli yollardan elde edilmiştir.²⁷⁹

Demiryolu hattı ile ilgili Kampsax Danimarka grubunun taahhütleri şu şekildedir:

Madde 1. Keşif, etüt çalışmaları, haritalama, demiryolu hatlarının güzergâhının projelendirilmesi, tasarımı, genel giderler, demiryolları harcamaları ve iş programının hazırlanacaktır.

Madde 2. Tüneller, Köprüler, İstasyonlar, Lokomotifler, Su Tesisatları, Telgraf Hatları vb. dâhil Demiryolları ve Karayolları ile ilgili tüm proje planlarının hazırlanacaktır. Hazırlanan projeler, ilgili çalışmalara başlanmadan önce Bakanlığın Onayı'na tabi olacaktır.

Madde 3. Demiryolları ve Liman İşçilerinin çalışmalarının yürütülmesinin işin türüne göre yüklenicilere veya görevlilere veya kamu ihalesine teslimi için gerekli tüm teknik şartların ve diğer sözleşme belgelerinin hazırlanacaktır. Bakanlık ve yüklenici, tedarikçi arasındaki iş ve teslimatların yürütülmesini denetlemek ve kontrol etmek ve ayrıca imzalanan sözleşmeler uyarınca yüklenicilerin veya tedarikçilerin alacak hesaplarının gerekli ödemelerini yapmak Grup'un (Kampsax & Nydqvist & Holm) sorumluluğundadır.

Madde 4. Demiryolu hatlarında çalışan işçiler ve devlet memurları için iş kazası sıhhi hizmet organizasyonu kredisi temin edilecektir. (Ancak bu maddedeki fazlalıkların hükümete devredilmesi gerekiyordu ve hükümet –TBMM- açıkları kapatmıştır.)

Madde 5. Çimento, patlayıcı madde ve benzerleri için yüklenicilerin kullanımı amacıyla yollar boyunca depoların kurulması ve işletilmesi. Bu depolardaki

²⁷⁹ National Archive, FO, E8945/371/44, No.604.

malzemeler ödeme karşılığı müteahhitlere teslim edilmiştir; grubun ayrıca depolarda pompalama ekipmanı, boşaltma ekipmanı vb. bulundurma zorunluluğu vardır.

Sözleşme, 7 Şubat 1927'de imzalanmış ve Mayıs ayından önce grup, işin ilk bölümünün 1 Haziran'da başlayabilmesi için nihai plan ve projeleri bakanlığa sunmuştur.²⁸⁰ Sözleşme sonrası projenin detaylandırılması sonucunda ortaya çıkan 55 milyon dolarlık meblağ, hükümetin *bütçeye yük bindirmek istememesi* sebebiyle liman ve demiryolu dışındaki diğer projelerin ertelenmesiyle sonuçlandı.

Müzakereler sonucunda Karadeniz'de sadece Irmak'tan Filyos'a kadar Kuzey Hattı'nın yapılması, fakat Karabük'ten Ereğli Limanı'na kadar olan yan hat inşası'nın kaldırılmasına karar verilmiştir.²⁸¹ Sözleşme üzerinde gerek Nafia Vekâletinin isteği doğrultusunda gerekse proje grubunun telkinleriyle oluşan çeşitli düzenlemelerle birlikte liman ve demiryolu da dâhil tüm projeler 1935 yılı sonuna kadar tamamlanmıştır.

Fevzipaşa-Ergani demiryolu projelerinin toplam maliyeti olan 55 milyon dolar ve çalıştırılan 20.000 işçinin harcamalarını karşılamak üzere TBMM, yapılacak ödemeyi 10 yıllık bir sürece yaymıştır.²⁸² Proje maliyetinin geri ödemesi aynî ve nakdi olarak yapılmıştır. Türkiye'nin Fevzipaşa-Ergani demiryolları için yapacağı geri ödemenin bir kısmını aynî olarak kuru üzüm, kuru erik ve incir ve zirai ürünlerle tahsil ettiği Danimarka basınına yansımıştır.²⁸³

3.3. Türkiye-Danimarka Sosyal ve Kültürel İlişkileri (1923-1930)

Atatürk'ün siyasette, diplomaside ve iktisatta egemenliğe zarar vermemesi kaydıyla dünya ile bütünleşmiş bir Türkiye politikasını, dünyayı ilgilendiren politikalar üreten kurum ve kuruluşlarla eş zamanlı olarak uygulaması, yeni kurulan cumhuriyetin dışarıya açılmasında da önemli bir etken olmuştur. Öyle ki 1924 yılında talep üzerine Türkiye'deki bulaşıcı hastalıkların türü ve yayılım oranının toplandığı istatistik cetvelleri raporlar halinde Cemiyet-i Akvâm'ın Sıhhiye Şubesine

²⁸⁰ Suedo-Danois, G. *Construction des lignes de chemin de fer: Irmak-Filyos: Fevzipaşa-Diyarbakir*, Copenhagen 1937. s.23-24

²⁸¹ Suedo-Danois, G. age., s.27, EK- 5 Fotoğraf.

²⁸² Suedo-Danois, a.g.e. s.26

²⁸³ Politiken, Valdemar Møller, Kopenhag 17.4.1934.

<http://www5.kb.dk/images/billed/2010/okt/billeder/object369403/en/>. (12.06.2022). Ek- 15 Fotoğraf

gönderiliyor ve her sene kayıt altına alınıyordu.²⁸⁴ Yalnızca sağlık alanında değil, dış basında ve uluslararası yayın kuruluşlarında yayınlanan makaleler, elçilikler vasıtasıyla eş zamanlı olarak Ankara'ya ulaşıyordu.

Kopenhag ve Ankara arasındaki bağların gelişmesinde çok önemli katkılar sağlayan demiryolu süreciyle birlikte proje kapsamında Kampsax tarafından demiryolu hatlarının bulunduğu yerlere telgraf hatları döşenmiş, forkliftler getirilmiş, oluşabilecek iş kazaları için ambulans vb. pekçok ihtiyaç karşılanmıştır. Böylelikle Danimarka ve Kuzey ülkelerinin sağlık ve inşaat sektöründeki gelişmişlik düzeyi yakından takip edilmiştir.

Danimarka ve Türkiye toplumlarının birbirini tanımaya olanak sağlayacak projelerin oluşması açısından demiryollarının yanında yeni kurulan cumhuriyetin kamu diplomasisi ve sosyal propagandası olarak nitelendirilebilecek gelişmelere 1920'li yıllarda rastlamak mümkündür. Karadeniz Vapuru ile uluslararası seyahatte bulunan Seyyar Sergi bu açıdan bahsedilmeye değer bir proje olmuştur.

Seyyar sergi vasıtasıyla Türk ürün ve mamulleriyle birlikte Türkiye'ye ait pek çok kültürel emtia diğer dünya ülkeleriyle birlikte Danimarka'da da ilgiyle karşılanmıştır. 5 Ağustos 1926 yılında Kopenhag limanına giriş yapan Seyyar Sergi, bir sonraki seyahat noktası olan Belçika Anvers'e ulaşana kadar geçen sürede Kopenhag'da kalmıştır. Öte yandan Danimarka Dışişleri Bakanı Moltke sergiyi bizzat ziyaret etmiş ve Türk yetkilileri konutunda ağırlamıştır.²⁸⁵

Danimarka basınının Osmanlı Devleti ve doğu topraklarına duyduğu ilgi cumhuriyetin kuruluşundan sonra da devam etmiştir. Türkiye'ye duyulan ilgi içinde yalnızca külürel miras değil jeopolitik sorunların getirdiği ilişkilerde önemli bir faktör olmuştur. Bu bakımdan Musul sorunu, Danimarka'da bölge hakkında pek çok yazılı çalışmanın yapılmasını ve pek çok Danimarkalı ziyaretçinin bölgeye gelmesini sağlamıştır.

1926 yılında Türkiye hava sahası ilk kez Danimarka'ya ait iki savaş uçağının geçişine sahne olmuştur. Kopenhag – Tokyo seferi yapan uçakların uçuş güzergâhında Türkiye, Danimarka'nın havayolu rotası içinde olduğu için Ankara'dan izin

²⁸⁴ DİAD, Fon: 539 / Yer: 219638.213106.94

²⁸⁵ Celil Bozkurt, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Bir Propaganda ve Tanıtım Hamlesi: 1926 Seyyar Sergi ve Avrupa Seyahati", *Bellekten*, 2019, 83 (298) , s.1118. 1097-1130.

alınmıştır.²⁸⁶ Uluslararası Hava yolları arşivlerinde 16 Mart 1926'da Tokyo seferini yapan Lieutenand Botved ve Herschend adlı iki Danimarka uçağının Türkiye üzerinden geçmiş olduğu doğrulanmıştır.²⁸⁷ Seyahat güzergâhı; Berlin, Lviv (Ukrayna), İstanbul, Halep, Bağdat, Buşehr (İran), Bender, Abbas ve Karaçi üzerinden Bangkok ve Tokyo olmuştur.²⁸⁸

1923 yılı Kasım ayında, Danimarka'nın da içinde bulunduğu İsveç, Norveç, Flemenk (Hollanda) gibi ülkelerden çeşitli alanlarda Türkiye'de istihdam edilmek üzere mütehassıs (uzman) talebinde bulunulmuş, 1924 yılı ortalarına doğru bu talepler eğitim alanında yoğunlaşmıştır.²⁸⁹ Öte yandan Danimarka eğitiminin mevcut durumuyla da yakından ilgilenen Türkiye Cumhuriyeti Stockholm maslahatgüzarlığı vasıtasıyla Ortaöğretim faaliyetleri hakkında raporlar edinilmiştir.²⁹⁰ Özellikle Orta Eğitim hakkında toplanan bilgilerin de yardımıyla Talim ve Terbiye Dairesi (1926) kurulmuş ve "Orta Mektep müfredatında önemli adımlar atılmıştır."²⁹¹

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Danimarka'da yapılmış eğitim reformları ve politikaları özel bir ilgiyle takip edilmiştir. Bu bağlamda Maarif Vekâleti tarafından yapılan bazı çalışmalar; *Danimarka'da Halk İdadileri* (1923), *Danimarka'da Jimnastiğin Tarihçesi* (1927), *Danimarka'da Yüksek Halk Mektepleri* (1927), *Danimarka'nın Halk Orta Mektepleri* (1927) olarak sıralanabilir.

"Danimarka'nın Halk Orta Mektepleri" başlıklı makalenin girişinde Danimarka'nın coğrafi özellikleri ele alınmış ve zirai tarihi incelenmiştir. 23 sayfalık makalede genel olarak Orta Mekteplerin Danimarka şehirlerine göre dağılımı ve eğitim sistemi ile müfredatı, açılan ve kapatılan orta mektepler ve talebelere ayrılan ödenekler tablola halinde detaylandırılmıştır.²⁹²

Eğitime alanında Danimarka ve Kuzey ülkelerinin takibi cumhuriyetten de öncesine dayanmakla birlikte cumhuriyet döneminde önemli gelişmelere imza atılmıştır. Bu gelişmelerden biri John Dewey'in 1924 yılı Türkiye seyahatinde eğitim

²⁸⁶ BCA, Fon: HR.İM.. / Yer: 252.45.

²⁸⁷ The New York Times, "Danish Awaiting Off for Tokio", s.18.

²⁸⁸ Air Notes, *Royal United Services Institution Journal*, 1926, 71:482, 421.

²⁸⁹ DİAD, Fon: 539. 219568. / Yer: 213379.87.

²⁹⁰ DİAD, Fon: 539. 219568. / Yer: 213379.86.

²⁹¹ TBMM, Zabıt Ceridesi, "Devre 2, İçtima senesi 4, İçtima 1, 27.4.1926 Teşrinisani 1, birinci celse, cild 1, meclis tutanakları, s.1-10.

²⁹² Maarif Vekâleti Mecmuası, Devlet Matbaası, 1928 İstanbul, C.3, S.11, s.107-130

sistemiyle ilgili çıkardığı rapor olmuştur. Ziyaret ve John Dewey'in Türkiye eğitim sistemi ile ilgili görüşleri 1939 yılında Maarif Vekâleti tarafından neşredilmiş ve iptidai ve esas rapor olmak üzere ikiye ayrılmıştır.²⁹³

10 madde halinde sıralanmış iptidai rapordaki belli başlı konular şu şekildedir:

Madde 1. (Eğitim'de) terbiyeye dair ecnebi eserler (Türk muallimlerinin ihtiyaçlarına en uygun kısımlar incelenerek) tercüme edilmelidir.

Madde 2. Muallimler arasında her ay ya da belirlenmiş zaman aralıklarında eserlerin okunacağı, tartışılacağı ve istişare edileceği <mütelea cemiyetleri> kurulmalıdır.

Madde 3. Mekteplerde eğitim için kullanılan alet edevat yeterlidir. Fakat basit ve daha ucuz alet edevatın daha fazla teminine ve gerekirse muallimler için alet edevatları tanıtan seyyar sergiler düzenlenmelidir.

Madde 4. Öğrencilerin evlerinde de okuyabilmesine yönelik seyyar kütüphaneler vekâlet tarafından sağlanmalıdır.

Madde 5. Seyyar kütüphaneler dışında öğrenci ve ahalinin okuyabileceği kitaplar mekteplerde kütüphaneler bünyesinde hazır bulundurulmalıdır.

Madde 6. Vekâlet, mekteplerin iç ve dış mimarisini düzenleyecek levazım müdüriyetine ihtiyaç vardır. Her mektebin mükellef ve pahalı olması gerekmediği için açık hava ve kapalı hava mektepleri yapılabilir ve yapılacak mekteplerin plan ve projelerini takip edecek bir daire oluşturulmalıdır.

Madde 7. Ecnebi memleketlere yetiştirilmek üzere muallim ve muallim adayları gönderilerek, Türk mekteplerinin ve muallimlerin ilerlemesine yönelik sıkı sıkıya rapor tutturulmalıdır. Zirai eğitim, halk mektepleri ve kollektif eğitim en ziyade Danimarka'da öğrenilebilir. Bu amaçla Danimarka'ya bir komisyon gönderilmelidir.

Madde 8. Yüksek tahsil görmek istemeye ya da daha önce bir okulu yarıda bırakmış olanlar için Orta mektepler tahsis edilmeli ve bir kısmı ecnebi memleketlerde diğer kısmı ise memleketin belirli yerlerinde tetkik yapmak üzere komisyon kurulmalıdır.

²⁹³ John Dewey, *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, Devlet Basımevi, İstanbul 1939.

Madde 9. (...) “Ev idaresi tedrisatı, el işleri ve resim ve nakış dahil olarak sanayi tedrisatı, makine mebadisi, beden terbiyesi, bilhassa açık havada oyunlar ve sporlar, fizyoloji ve hıfzıssıhha, ziraat, meslekî orta mekteplere ilk zamanlar iptidaî mektepler mezunları kabul edilebilir, fakat bilâhare icap ederse ancak tâli mektepleri yani üç seneden ibaret birinci devreyi ikmal edenler kabul edilmelidir. Her biri bir muallim mektebine merbut olmak üzere böyle birer meslek mektebi yani iptidaî mekteplerin mabaadı olan meslekî bir mektep tesis edilmelidir.”

Madde 10. “Lâakal, iki muallim mektebinde mektep müdürleri ve tedrisat müfettişleri yetiştirmek üzere şubeler olmalıdır. Bu şubelere yalnız lise mezunlarının en müstaitleri ile bu maksatla intihap edilen muallimler kabul edilmelidirler.”²⁹⁴

Çalışmamız ile doğrudan bağlantısı olması sebebiyle John Dewey’in kaleme aldığı metinde yalnızca iptidai rapora yer verilmiştir. Raporun 7. Maddesinde doğrudan Danimarka eğitimi tavsiye edilmekle birlikte 8 ve 9. maddeler ile daha çok toprağa ve işbirliğine dayalı eğitimi öngören maddelerde de Maarif Vekâleti tarafından Danimarka’ya dikkat çekilmiştir. Daha önce bahsedildiği üzere Danimarka’daki orta mektepler hakkında elçilikler yoluyla bilgi alınması üzerine çeşitli makaleler yazılmıştır.

19. Yüzyıl’da Danimarka Krallığı’nda yayın yapan basın kuruluşlarından bir kısmının ekonomik buhran öncesinde de aktif olarak çalıştığını görmek mümkündür. Bunlardan bazıları; Aftenbladet, Berlingske Tidende, Ekstrabladet, National Tidende olarak sıralanabilir.²⁹⁵ 1923-1930 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı’nın bahsi geçen yayın kuruluşlarını yakından takip ettiğinden daha önce bahsedilmiştir. Özellikle Musul Sorunu, Şark Meselesi ve Türk İnkılapları üçgeninde değerlendirilen haber ve makaleler Danimarka akademisinde ve kamuoyunda ilgi çekmiştir.

Hariciye Vekâleti tarafından Himaye-i Etfâl, günümüzdeki adıyla Çocuk Esirgeme Kurumu faaliyetleri konusunda Danimarka mevzuatı üzerinde incelemeler yapılmıştır. Milli Mücadele döneminde Zekeriya Sertel ve eşi Sabiha Sertel’in Amerika’da bulunduğu 1921-1922 yıllarında, henüz yeni kurulmuş olan Türkiye

²⁹⁴ John Dewey, *a.g.e.* s. 3-7

²⁹⁵ Library of Congress (Washington, DC). (1949). The European Press Today. https://www.loc.gov/newspapers/?fa=subject%3Anewspapers&all=true&sb=shelf-id_desc&dates=1940-1949&st=list. (24.02.2022). s.28.

Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne yardımlar yapıldığı Zekeriya Sertel 'in hatıratında belirtilmiştir. Serteller Ankara'da yeni kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti için bağış topluyor ve Amerika'da basın yoluyla Kurtuluş Savaşı'nı dünya basınıyla paylaşıyordu.²⁹⁶

Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte 1924 yılında Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin kurumsallaştırılmasına yönelik adımların atılmıştır. Dışişleri Bakanlığı Kopenhag maslahatgüzarlığına, Danimarka'daki "Børnehjælpsdagen" Kurumu'na (Çocuk Esirgeme Kurumu) ait olan kanun ve nizamnameleri araştırma görevi vermiştir.²⁹⁷ Nitekim bu incelemeler yılsonuna kadar neticelendirilmiş ve Ankara'ya takdim edilmiştir.²⁹⁸

1927 yılında Danimarkalı besteci ve domorganist (Organ Sanatçısı-Kilise Müzisyeni) Niels Otto Jensen Raasted, İngiltere'den Filistin'e uzanan ve Türkiye'yi de içine alan bir seyahate çıkmıştır.²⁹⁹ Kendisi Danimarka'da genç organistler arasında en başarılı olanlar arasından seçilerek Anchor bursunu kazanmış ve bu burs sayesinde seyahatini düzenlemiştir.³⁰⁰

Dr. Johannes Østrup 4500 km uzunluğunda bir yol kat ederek Kopenhag, İstanbul ve Şam arasındaki seyahati 1925 ve 1930 olmak üzere yaptığı iki seyahat, Danimarkalı kâşif Wilhelm Thomsen'in 4500 km'lik seyahatinden sonra en önemli kültürel faaliyetler arasına girmiştir.³⁰¹

3.4. Türkiye-Danimarka İktisadî İlişkiler ve Dış Ticaret (1923-1930)

Türkiye Danimarka ilişkilerinde 1923-1930 yılları arası dönem yalnızca iki ülke için değil hemen hemen tüm dünya ülkeleri için önemli değişimlerin ve geleceğe yönelik yeni başlangıçların ilk yedi yılı olmuştur. Cemiyet-i Akvâm'ın kurulmuş olması, önceki bölümlerde zikredildiği üzere Sovyet ve Amerikan ideolojilerinin sosyo-ekonomik boyutta mücadelesinin yayılımı ve bütün bunların yanında yeni

²⁹⁶ Zekeriya Sertel. *Hatırladıklarım*. Yayıncılık Matbaası, İstanbul 1968. s.92.

²⁹⁷ DİAD, Fon: 539 / Yer: 220109.213.745.4.

²⁹⁸ DİAD, Fon: 539 / Yer: 220109.213.745.3.

²⁹⁹ Henrik Fode, *Rasmussen/Scavenius*. 1982, Dansk Biografisk Leksikon København: Gyldendal. 12 s.553.

³⁰⁰ Richard Hove, "N.O Jensen Raasted", 2011, https://biografiskleksikon.lex.dk/N.O._Raasted. (15.05.2022)

³⁰¹ Ingolf Boisen, *a.g.e*, s.36.

kurulmuş devletleriyle genç kıta Avrupası'nın yorgun Britanya karşısında iktisadi anlamda özgürleşme arayışlarının ilk yedi yılına sahne olmuştur.

Uluslararası ilişkiler alanında yapılmış olan çalışmaların hemen hepsinde iki savaş arası dönem olarak nitelendirilen 1923-1930 arası yılları benzersiz kılan nicel örneklerin yanında nitel örnekler de oldukça fazladır. Bu örneklerin başında, imparatorluklar çağının dört antlaşma³⁰² sonucunda kapanması ve dünya genelinde birbirinden haberli ya da habersiz pek çok kurumun tek dünya devleti/ulusu yolunda çabaları gelmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk eserinde, Herbert George Wells³⁰³ adlı yazarın kitabından bahisle tek dünya devleti konusunu ele almıştır. Wells'in, hâkimiyetlerin üstünde bir hâkimiyet önermesinin yanında, hilafeti çağrıştırmaması kaydıyla birleşik bir dünya devleti fikrinin makul olabileceği Atatürk tarafından dile getirilmiştir.³⁰⁴ 1923 yılından itibaren kabuk değiştirmiş olan Ankara, İngiltere'nin diplomasideki baskın rolüne, Fransa'nın azınlıklar üzerindeki politikalarına ya da Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Rusya'nın nüfuz mücadelesine karşı politika üretebileceği meşru zemin olarak Cemiyet-i Akvâm'ı görmüştür.

Tek dünya devleti fikrinin tek bir çatının güvencesi altında ticareti ve iktisadi politikaları da geliştirmemesi mümkün değildi. Türkiye ve Danimarka arasında hayata geçmiş olan ticaret antlaşmalarından örnekle, antlaşmaların Cemiyet-i Akvâm'ın 18. Maddesine dayanarak ve onun güvencesiyle yapılmış olması, milliyetlerin üstünde bir çatının seçildiğini göstermekteydi. Ayrıca antlaşmalarla birlikte iki ülke arasında gelişen iktisadi ilişkilerde kapitülasyon tehlikesine mahal vermeden ve uluslararası bir sorun oluşturmadan; demiryolu, liman ve pek çok imar faaliyetinin gerçekleştirilebileceği tatbik edilmiştir.

1927 ve 1928 yıllarında dünya piyasalarından Türkiye içinde ekonomik anlamda çeşitli görüşlerin filizlenmesini sağlamış; devletçilik ve özel teşebbüs, altın

³⁰² Bahsi geçen dört antlaşma; Versay Barış Antlaşması (28 Haziran 1919), Saint-Germain Antlaşması (10 Eylül 1919), Neuilly Antlaşması (27 Kasım 1919), Trianon Antlaşması'dır (4 Haziran 1920). Brest-Litovsk Antlaşması (3 Mart 1918), Ekim Devrimi sonucunda rejimi değişen Rusya'nın kendi isteğiyle gerçekleşmesi, Sevres Barış Antlaşması ise Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923) ile hükümsüz kalması sebebiyle listeye eklenmemiştir.

³⁰³ Herbert George Wells, *The Outline of History*, Vol. 1. Jazzybee Verlag, 1925.

³⁰⁴ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, (Ed.) 2015, Nejat Bayramoğlu ve Kurtuluş Güran. İstanbul: Kaynak Yayınları.

mikyası ve para ekonomisi gibi hususlarda da önemli sonuçlar doğurmuştur. Dünya piyasalarındaki bu değişimleri hem diplomatları aracılığıyla hem de yurtdışında eğitim alan ekonomi uzmanlarıyla yakından takip eden Türkiye’de de “klasik altın mikyası” sistemindeki değişimler, renkli ve bir o kadar da canlı tartışmalara konu olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti Danimarka Krallığı veya Türkiye ile İskandinavya arasında 1926-27 yıllarından itibaren sanayi ve ekonomi alanında kurulmuş olan ilişkilere başından beri karşı olan ya da muhalif tutum sergileyen zümreler mevcut olmuştur. Bir Türk müteşebbisi örneği olarak Ahmet Hamdi Başar, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde klasik devletçiliğin yerine iktisadi devletçiliği öne sürmüş fakat 1930’lu yıllardan sonra ise devletçiliği tamamen reddederek şahsi teşebbüs kavramını savunmuştur.³⁰⁵ Nitekim 1927 ve 1928 sonrası yaşanmış olan fiyat artışları ve buğday gibi başlıca tahıl ürünlerinin üretiminde çekilen sıkıntılar ona göre buhrandan kaynaklı değil Türkiye’nin iç sorunlarıydı.³⁰⁶

Şevket Süreyya Aydemir ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun başını çektiği Kadro Hareketi ile taban tabana zıt olan Ahmet Hamdi Başar, memuriyet ve bürokrasiyle geçinemeyen bir görünüm arz etmesi sebebiyle hükümete muhalif fakat Atatürk’e bağlı bir siyasi portre çizmekteydi. Kadro hareketi ise bürokratik yönetimin ve mevcut hükümetin destekçisi görüşleriyle öne çıkmış ve tartışmalar ideolojik ayrışmaya dönüşmüştür.³⁰⁷ Nitekim Başar’ın anlatımıyla 1930 yurt gezisinde Atatürk’ü en çok etkileyen kişi olarak başlayan gezi, yine Başar’a göre (Gazi’nin çevresindeki kişiler sebebiyle) kendisine kızmasıyla sonlanmıştır.³⁰⁸ Esasında, kendi haline bırakılmış bir ekonomik düzen yerine, sistemli, bilimsel ve devlet düzeni içinde bir iktisadi kalkınma seçilmiştir.

Bahsi geçen ideolojik veya politik ayrışmaların konumuzla olan ilgisi, tepkilerin 1927 yılında Danimarka’yla birlikte İskandinav sermayesinin ülkeye girişiyle beraber başlamış olmasıdır. Nitekim 1923 ve 1924 yılında Chester Projesiyle Amerikan sermayesine çekimser yaklaşan TBMM, ekonomisini Amerika’dan aldığı

³⁰⁵ Osman Kubilay Gül, “Bir İktisadi Devletçilik Teşebbüsü Olarak Süngercilik Türk Anonim Şirketi ve Ahmet Hamdi Başar”. Ankara (2011) *Zeitschrift für die Welt der Türken (Journal of World of Turks)*, 3(3), s.248.

³⁰⁶ Hasan Tanrikut, “İktisadi Devletçilik - Kitap Tahlilleri”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 1940. s.328.

³⁰⁷ İsmail Parlatır, “Kadro”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2004, 24. Cilt, s.141.

³⁰⁸ Murat Koraltürk, *a.g.e*, C.1. s. 225

dış borçlarla düzeltmeye çalışan Danimarka'nın³⁰⁹ oluşturduğu demiryolu konsorsiyumunu onaylamıştı.

Türkiye Cumhuriyeti, açık ekonomi koşullarındaki 5 yıl sonrasında, kapalı olmayan fakat kendi gümrük vergisini düzenleyerek ekonomik anlamda tercihler yapabilen bir ülke olarak 1928 yılına girmişti. Süreç içerisinde, Danimarka basınında yankı bulmuş olan Polonya, Belçika, Litvanya gibi ülkeler hakkında düzenlenen gümrük vergileri Türk sefaretî tarafından takip ediliyordu.³¹⁰ Bunun yanı sıra daha önceden Türk sefaretî tarafından araştırılmış olan Danimarka'daki Türk vatandaşlarının ikamet şartlarına, bahsi geçen dönemde daha çok yoğunlaşmıştır. 1923-1928 yıllarında Lozan'ın getirdiği gümrük resmi kısıtlamasından kurtulmuş olan Türkiye'nin 1928 yılı gündeminde Danimarka ile ilgili en yeni konular; gümrük harçlarının ve pasaport vize harçlarının düzenlenmesi olmuştur. 1929 yılı Haziran ayında Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşturduğu yeni gümrük resmi tarifesi Danimarka Berlingske Tidende gazetesî tarafından incelenerek yayınlanmıştır.³¹¹

İktisadî ilişkilerin vazgeçilmez bir unsuru olan istatistik konusunda 1923-1930 yılları arası Türkiye'sinde kurumsallaşma artmıştır. 1926 yılında Başbakanlık bünyesinde kurulmuş olan Merkez İstatistik Dairesi bahsi geçen incelemeler sonucunda 1930 yılında kurumsallaşarak İstatistik Umum Müdürlüğüne dönüşmüştür. 1930 yılına kadar Türkiye ile ilgili istatistik verileri, konularına ayrılarak dış ülkelerin istatistik kurumlarından rapor halinde istenmekteydi. Örneğin Danimarka'daki hapisaneler, tutuklu miktarı, ölüm oranları gibi istatistikî veriler muhtemeldir ki istatistik elde etmedeki metodolojinin incelenmesi amacıyla Kopenhag Türk elçiliğinden raporlar halinde istenmiştir.³¹² Ayrıca sadece Danimarka'daki verileri değil, farklı ülkelerin istatistik kurumlarından Türkiye hakkındaki veriler de istenmekteydi.³¹³

Fevzipaşa Ergani demiryolu yapımında müspet seviyelere ulaşıldığı 1929 yılında Danimarka ve Türkiye'nin gündemindeki en mühim konu, ilişkileri en üst seviyeye çıkartacak olan İkamet, Ticaret ve Seyrüsefain Antlaşması çalışmaları

³⁰⁹ DİAD, Fon: 516 / Yer: 219989.211296.90.

³¹⁰ DİAD, Fon: 539 / Yer: 220071.213763.29.

³¹¹ DİAD, Fon: 516 / Yer: 220071.213763.28.

³¹² DİAD, Fon: 539 / Yer: 220679.214243.124.

³¹³ Londra Konsolosluğundan Türkiye'deki 1927 senesi tütün üretimi ile ilgili verilerin rapor halinde istenmesi. Bkz. DİAD, Fon: 534 / Yer: 37633.151027.1.

olmuştur. Mart ayından itibaren antlaşma görüşmeleri yapılmışsa da görüşmeler iki ülke arasında daha önce yapılmış olan geçici mukavele anlamındaki Modüs Vivendi'nin yenilenmesiyle sonuçlanmıştır.³¹⁴ Türkiye Danimarka ilişkilerinin 1929 yılı döneminde Modüs Vivendi mukavelesinin süresi uzatılmakla beraber bir ticaret antlaşması hayata geçmemiştir.

31 Mayıs 1930'da iki ülke arasında nihai antlaşma olarak nitelendirilebilecek olan, münakit ikamet, ticaret ve seyrisefain antlaşması imzalanmıştır. Türkiye Büyükelçisi Otto Carl Mohr'un Danimarka'yı temsilen tam yetkili kılındığı antlaşmada, 26 Ocak 1925 yılında yapılmış olan ilk antlaşmaya referansla iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Diyarbakır milletvekili ve eski bakan ve büyükelçi Zeki Bey, Burdur Milletvekili Mustafa Şeref Bey, Dışişleri Bakanlığı Müşaviri Menemenli Numan Bey'in delege olarak katıldığı ticaret antlaşmasının maddeleri şu şekildedir;

“Madde 1. Taraflardan her birinin vatandaşları, diğer akit tarafının ülkesinde, yabancıların kabulü, dolaşımı, ikameti ve yerleşmesine (...), taraflardan her birinin, belirli durumlarda, diğer tarafın vatandaşlarını mahkeme kararıyla veya iç ve dış güvenlik nedenleriyle reddetme hakkını hiçbir şekilde kısıtlamadığı kabul edilmektedir. Devlet veya kamu düzeni ve özellikle kamu yardımı veya sağlık politikası veya ahlak nedenleriyle, ülkede kalma ve bu nedenlerle söz konusu vatandaşları sınır dışı etme ve pasaport, vize ve oturma izinlerini düzenleme yetkisini, yüksek akit taraflarının her biri, göçmenlik konularında tam hareket özgürlüğünü saklı tutar.

Madde 2. Yüksek Akit taraflarından her birinin vatandaşları, en çok kayırılan ulusun vatandaşları ile aynı koşullar altında, diğerinin ülkesinde, aşağıdakiler hariç, her türlü taşınır veya gayrimenkulü edinme, bulundurma ve elden çıkarma hakkına sahip olacaklardır. İlgili mevzuatın öngördüğü hallerde, ilgili mevzuat hükümlerine uyularak aynı şartlar altında satış, bağış, devir, evlilik akdi, vasiyet veya başka yollarla serbestçe tasarruf edebilirler. Sözü edilen hallerin hiçbirinde, vatandaşlar için tesis edilen veya tesis edilecek olanlardan başka veya daha yüksek her ne ad altında olursa olsun, harç, vergi veya harçlara tabi tutulamazlar.

³¹⁴ DİAD, Fon: 516 / Yer: 219989.211296.54.

Madde 3. Y. A.³¹⁵ taraflarından her biri (...) diğerinin ülkesinde, en çok kayırılan ulusun vatandaşlarıyla aynı koşullar altında ve ülkenin yasa ve düzenlemelerine uygun olarak, her türlü sanayi ve ticaretin yanı sıra, ülke yasalarına göre icrası ağır olmayan veya olmayacak herhangi bir ticaret ve meslek, vatandaşlara hak olarak verilmiştir.

Madde 4. Y. A. taraflarından her birinin vatandaşları, diğerinin ülkesinde kendi şahsiyetleri ve malları, ticaret, sanayi ve meslekleri de dâhil olmak üzere hak ve menfaatleri için herhangi bir vergi, vergi veya harç ödemek zorunda olmayacaklardır. (...) Vatandaşların ikameti ile ilgili olarak ödenecek her türlü vergi ve harçla ilgili olarak, iki tarafın vatandaşları en çok kayırılan ulusun muamelesinden yararlanacaklardır. (...) kendi mallarının satışından elde edilen hasılatları; vergi, resim ve gayrimaddi hak bedellerine tabi olmaksızın serbestçe ihraç etmeye yetkilidirler.

Madde 5. Y. A. taraflarından her birinin vatandaşları, diğer tarafın ülkesinde, ordu, deniz, hava kuvvetleri, ulusal muhafızlar veya milislerdeki her türlü askerlik hizmetinden ve ayrıca askerlik hizmetinin yerine geçen herhangi bir yükümlülük veya ücretten muaf tutulacaktır. (...) yüksek sözleşme yapan tarafların her birinin vatandaşları, ilgili kanun tarafından sağlanan özel istisnalara tabi diğer tarafın bölgesinde herhangi bir adli veya idari dairenden muaf edilecektir.

Madde 6. Y. A. taraflarından birinin vatandaşları, diğer tarafın ülkesinde, kanunla öngörülen kamu yararı nedenleri dışında mülkleri kamulaştırılamaz. Karşılıklı olarak, ilgili ülkelerde yürürlükte olan yasalarla vatandaşlar lehine belirlenen tazminatlara hak kazanırlar. (...)

Madde 7. Y. A. taraflarından her birinin vatandaşı, kişilerinin ve mallarının yasal korunmasına ilişkin olarak başkalarının bölgesindeki vatandaşlarla aynı muameleye sahiptir. Sonuç olarak, mahkemelere ücretsiz ve kolay erişime sahip olacaklar ve vatandaşlarla aynı koşullar altında yasal işlem başlatabilecekler. (...) ücretsiz adli yardımdan ve Judicatum solvi depozitosu (teminat akçesi) muafiyetinden yararlanacaklardır.

Madde 8. Y. A. taraflarından birinin ülkesinde bulunan ve bu antlaşma kanunlarından sonra düzenli olarak orada bulunan sınai, finans, sigorta ve nakliye şirketleri de dâhil olmak üzere, anonim şirketler ve diğer ticari şirketler, diğer ülke

³¹⁵ Yüksek akit.

tarafından da tanınır. (...) Söz konusu şirketler, diğer ülkenin yürürlükteki kanun ve düzenlemelerine tabi olmak ve o ülkenin mevzuatında izin zorunluluğu bulunması halinde, söz konusu yetkiyi aldıktan sonra bu ülke topraklarında kuruluş yapabilirler. (...) taraflardan birinin şirketleri ve bağlı ortaklıkları, şubeleri veya acenteleri ülkenin başka bölgesinde görev, vergi ve etkiler konusunda, bunların (ulusal şirketlerin) çoğundan yüksek bir vergiye tabi olmayacaktır.

Madde 9. Danimarka menşeli doğal veya mamul ürünler, gümrük vergileri, ek ücretler ve artış katsayıları veya diğer herhangi bir vergi veya harç bakımından, tanınan veya tanınabilecek olandan daha az elverişli muameleye tabi tutulamaz. gelecekte en çok tercih edilen ülkenin ürünlerini beğenmek. Benzer şekilde, Türkiye menşeli doğal veya mamul ürünler, Danimarka'ya ithalatlarında, gümrük vergileri, ek ücretler ve artış katsayıları veya diğer herhangi bir vergi veya harç bakımından, Danimarka'da tanınan veya tanınabilecek olandan daha az elverişli muameleye tabi tutulamaz.

Madde 10. Danimarka'ya ihracatta Türkiye'de ve Türkiye'ye ihracatta Danimarka'da, benzer ürünlerin ihracatından alınan veya alınacak olanlardan daha yüksek başka herhangi bir vergi, ihracat vergileri veya başka nitelikte bir vergi alınmayacaktır. (...)

Bölüm 11. Antlaşmalı ülkelerden birinin, bir veya daha fazla üçüncü ülkenin topraklarından geçtikten sonra diğerinin ülkesine ithal edilen doğal veya mamul ürünleri, ithalatlarında veya diğer durumlarda gümrük vergilerine tabi olmayacaktır.

Madde 12. Antlaşma taraflardan birinden başka bir ülkeye ithal edilen doğal veya imal edilmiş ürünler, herhangi bir isim altındaki dâhili vergiler konusunda, bir üçüncü ülkelerin benzer ürünlerine göre işlemlerden faydalanacaktır.

Madde 13. Antlaşma taraflarından her biri, ithal edilen eşyanın menşe ülkesinin tespiti için, ithalatçıdan, söz konusu eşyanın doğal veya anılan ülkenin mamulü olduğunu veya bu ülkenin mamulü olduğunu gösteren bir menşe belgesi ibraz etmesini isteyebilir. (...) Menşei belgeleri, Ticaret veya Tarım Bakanlıkları veya gümrük makamları veya yetkili Ticaret ve Sanayi Odaları veya herhangi bir diğer onaylanmış makam tarafından verilecektir. (...)

Madde 14. Menşei diğer Tarafın ülkesinden gelen veya orada olması amaçlanan herhangi bir eşyanın ithalatı veya ihracatı ile ilgili olarak iki Akit Taraftan

herhangi biri tarafından herhangi bir yasak veya kısıtlama getirilmeyecek veya tesis edilmeyecektir. (...)

Bölüm 15. Antlaşma taraflarından birinin tüccarları, imalatçıları ve diğer sanayicileri veya gezici satıcıları, diğer antlaşma ülkesinin faaliyetleriyle ilgili tüm konularda ve özellikle tesislerle ilgili olarak yararlanacaklardır. Yukarıdaki hükümler, ne ticaret, ne sanayi ne de ticaretle uğraşan kişilerden tavsiye isteyen seyyar sanayiciler için geçerli olmadığı için, (...) antlaşma taraflarından her biri, mevzuat olarak tam bir özgürlük göz önünde bulundurarak, bu yönde hakkını saklı tutar.

Bölüm 16. Antlaşma tarafları, karşılıklı olarak, birbirlerine bu açıdan en çok kayırılan ülke muamelesini garanti ederek geçiş serbestisi tanıyacaklardır. Bu hesap üzerinden istatistiki vergiler ile gözetim ve depolama masrafları dışında herhangi bir transit vergisi tahsil etmemeyi taahhüt ederler. Genel olarak, taraflar, transit ile ilgili olarak, 14 Nisan 1921'de Barcelona'da imzalanan transit serbestisine ilişkin sözleşmenin veya diğer herhangi bir sözleşmenin ayrılmaz bir parçasını oluşturan tüzükte yer alan hükümlere uyacaklardır.³¹⁶

Madde 17. Demiryolu ile insan, eşya, yük ve mal taşımada Y. A. tarafları, sevkiyat, taşıma maliyetleri ve vergiler ile harçlar konusunda en çok kayırılan ülke prensibi uygulanacağını garanti eder.

Madde 18. Y. A. taraflarından her birinin vatandaşları ve şirketleri prosedürlere uymak koşuluyla, icat patentleri, ticari markalar konusunda bir diğerinin şirketleri ile aynı haklara sahip olacakları kanunla öngörülmüştür.

Madde 19. Y. A. taraflarından her biri, ilgili hükümetlerin diğer herhangi bir ulusun benzer temsilcilerini kabul ettiği gibi, topraklarındaki kasaba ve limanlarda konsoloslar ve konsolos yardımcılarını atamakta özgür olacaktır. Ancak konsoloslar gönderildikleri hükümetin onayını almadan görevlerine başlayamazlar. Y. A. taraflarından birinin konsolosluk memurları diğer tarafın topraklarında, yabancı bir ülkenin benzer memurlarına tanınan veya verilecek olan aynı hak, ayrıcalık ve muafiyetlerden karşılıklı şartıyla yararlanacaklardır.

Madde 20. Y. A. taraflarından birinin, diğer tarafın topraklarında ikamet eden konsolosluk memurları, yerel makamlardan firar eden denizcilerin iadesi için birinci

³¹⁶ United Nations, S650bis/80/23 - No.2744, Denmark and Turkey - Treaty of Establishment, Commerce and Navigation, with Final Protocol, signed at Ankara, Treaties Collection, Vol.1193, 1 May 1930 Geneva. <https://archives.ungeneva.org/>, (15.01.2021).

yüksek akit tarafın gemilerinden kaçanlar kanunun izin verdiği ölçüde yardım alacaklardır.

Madde 21. İki Y. A. taraflarının her biri mütekabiliyet şartıyla diğerinin gemilerine, limana erişim özgürlüğü, kullanımı ve tamamlanması, seyrüsefere sağladığı kolaylıklardan yararlanma, gemilerin yükleri ve yolcu yükleme tesisleri için operasyonlar ve boşaltma, ayrıca herhangi bir vergi, kamu yetkilileri, imtiyaz sahipleri veya her türlü kuruluş için kendi limanlarında kendi gemilerinininkile eşit davranacaktır.

Madde 22. Y. A. taraflarından birinin bayrağını taşıyan gemi ve tekneler, gerek yabancı bir menzil için yüklerini orada oluşturmak veya tamamlamak, gerekse yurtdışından getirdikleri yüklerinin tamamını veya bir kısmını orada tevdi etmek üzere, yüklerinin aynı ülkenin başka bir limanına veya yabancı bir limana gidecek kısmını ilgili ülkelerin kanun ve yönetmeliklerine uygun olarak bulundurur ve (milli gemiler) başka bir vergi ödmeden yeniden ihraç eder.

Madde 23. Y. A. taraflarından birinin bir gemisinin diğerinin kıyılarında batması, karaya oturması denizde hasar görmesi halinde, bu gemideki vatandaşlara, kaptanlara mürettebata yolculara hem kendileri hem de gemi ve yükü için aynı ölçüde yardım yapılacaktır. Kurtarma operasyonları ülke yasalarına uygun olarak gerçekleştirilecektir. Gemiden veya kargodan kurtarılan her şey satıldığı takdirde bu eşyaların hasılatı, sahiplerine veya onların görevlendirdiği kişilere iade edilir ve bu durumda vatandaşlara tabi olacakları kurtarma masraflarından daha fazla tutmayacak masraflar ödenir.

Yüksek akit tarafları ayrıca, kurtarılan eşyanın – iç tüketime yönelik olmadıkça – herhangi bir gümrük vergisine tabi olmayacağını kabul ederler.

Madde 24. Gemilerin milliyetleri, söz konusu geminin ait olduğu devletin kanunlarına göre gemideki talimatlar ve lisanslar ile her ülkenin yetkili makamları tarafından verilen belgelerle kanıtlanacaktır. Y. A. taraflarından her birinin gemileri diğerinin limanlarında yeni bir tonaj işlemine tabi tutulmayacak ve ödenecek seyrüsefer verilerinin miktarı tonaj belgelerine göre tespit edilecektir.

Madde 25. Bu antlaşmanın denizcilik konularında karşılıklı ulusal muameleye ilişkin hükümleri, her birinin ülkesinde yürürlükte olan veya yürürlükte olacak kanun ve yönetmeliklere tabi olacak aşağıda belirtilen hizmetleri ve faaliyetleri kapsamaz:

1. Kabotaj,
2. Y. A. karasularında balıkçılık,
3. Milli ticaret donanmasına ve doğrudan veya ortak girişim esasına göre işletilen devlet gemilerine sağlanan ya da sağlanabilecek teşvik ve menfaatler,
4. Marmara denizinde ve karasuları sınırları içinde yapılması kaydıyla liman, yol kenarı ve kumsalların deniz hizmeti ile kılavuzluk, çekme-kurtarma ve deniz yardımlarının icrası.

Madde 26. Y. A. taraflarından biri tarafından komşu ülkelerle olan sınır trafiğinde eşitlik temelinde üçüncü devlet:

1. Sınırın iki tarafında 15 km'lik bir bölgede verilen veya sonradan yapılabilecek iltimaslara uygulanmayacaktır.
2. Bir veya daha fazla ülke ile akdedilmiş veya akdedilecek bir gümrük birliğinden doğan özel yardımlara.
3. Danimarka'nın Noreç'e veya İsveç'e veya bu iki ülkeye sağladığı veya gelecekte sağlayabileceği avantajlar hali hazırda belirtilen devletlere verilmediği sürece.
4. Türkiye ile 1933 yılında Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan ülkeler arasında gümrük tarifesi konusunda mevcut veya gelecekte tesis edilecek özel ayrıcalıklar başka bi devlete verilmediği sürece.

Madde 27. İki Y. A. taraf arasında iş bu antlaşmanın yorumlanmasıyla ilgili olarak doğabilecek ve diplomatik kanaldan çözülmesi mümkün olmayan herhangi bir anlaşmazlık, bir uzlaşma yoluyla karşılıklı anlaşma yoluyla tahkime götürülecektir.

Madde 28. İş bu nihai protokollü antlaşma onaylanacak ve onay mektupları mümkün olan en kısa süree Kopenhag'da teati edilecektir. Onayların teatisinden otuz gün sonra yürürlüğe girecek ve geçici düzenleme derhal etki dışı kalacaktır. Bu antlaşma, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren iki yıllık bir süreye sahip olacaktır.”

1923-1930 yılları arasında Türkiye-Danimarka dış ticareti, iki ülkenin temel ürünleri üzerinden karşılıklı ticaretiyle verimli bir dönem olmuştur. Danimarka'nın sanayi ve ziraat alanında işlenmiş ürünleri ihraç ettiği, Türkiye'nin ise daha çok tarım ve ziraat ürünlerinde ihracat geliştirdiği görülmüştür.

1930 yılı TÜİK istatistik verilerine göre Türkiye ve Danimarka'nın birbirleriyle olan ithalat ve ihracatına konu olan başlıca ticaret kalemleri aşağıdaki gibidir:

Hayansal gıdalar ve hayvan ürünleri; hayvanât koleksiyonları, hayvansal gıda [memeli], balık, deri ve kürk ürünleri. Yünden elde edilen giysi ve eşya, ipek ürünleri.

Ziraat ve Hububat ürünleri; Meyveler, Sebzeler, Kahve-kakao-çay, Tohum, Tütün-Tömbeki, Ağaç, Kömür, Kereste ve Ağaç mamulâtı, Kâğıt ürünleri, Pamuk ürünleri, Keten, Kendir ve Mensucat ürünleri ve eşyaları.

Müstahsalatı Nebatiye; ilaç yapımında kullanılan maddeler eczayı kimyeviye ve eczayı tıbbiye - Şibih Kaleviyat da dâhil, Sabun.

Sanayi ürünleri; Sellüloit ve Emsali Plastik Mevat ve bunların mamulâtı, Lastik-Kauçuk ürünleri, Muşamba ürünleri, Taş-Toprak ürünleri, Çini-porselen ürünleri, Cam, Demir-Çelik, Bakır-Çinko ve halitaları (alaşımı), Müzik aletleri, Makineler (alat-ı fenniye de dâhil), kara nakliye vesaiti (motorlu-motorsuz araç ve aksamı), Boyalar, Çocuk oyuncuğu ve şemsiyeler.³¹⁷

³¹⁷ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, Ankara 1932, TC. Mâliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü yayını, s.5-338

Tablo 11. Türkiye-Danimarka Dış Ticaretinde Hayvansal Mamüller (1924-1930) ³¹⁸

MEMLEKETLER	CİNSİ EMVAL	İTHALAT		İHRACAT	
		MİKTAR	KIYMET	MİKTAR	KIYMET
Danimarka ³¹⁹	Doldurulmuş veya tahnit edilmiş hayvanat/ a. Bilumum kuşlar	--	--	15	40
Genel Toplam	1930	5	48	20	150
Danimarka ³²⁰	Her nevi kasaplık ve 4 ayaklı av hayvanatı etleri / c. Kapalı kaplarda mahfuz veya ahar suretle ihzar edilmiş	5	8	--	--
Genel Toplam	1930	182	275	387	210
Danimarka	Her nevi Jambon,salam, sosis, sosison, lar vesair domuz eti mamulatu ve müstahzeratu	1	4	--	--
Genel Toplam ³²¹	1930	1,470	3,464	769	417
Danimarka	Süt, kaymak, yoğurt / a. Taze, takim veya teksif edilmiş süt (şekersiz)	70	35	--	--

³¹⁸ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, Ankara 1932, TC. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü yayını s.5.

Ürünler, 1930 yılı verilerine göre, 2, 3, 4 ve 8. Fasıllık istatistik cetvellerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Danimarka'dan ithal edilen ve Danimarka'ya ihraç edilen ürünler listelenmekle birlikte, rakamlar bahsi geçen ürünün genel toplam ticaret getirisini belirtmektedir.

³¹⁹ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, Ankara 1932, TC. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü yayını s.5.

³²⁰ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.6.

³²¹ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.6.

Genel Toplam ³²²	1930	10,396	4,154	1	1
Danimarka	b. Taze, takım veya teksif edilmiş (şekerli)	46	20	--	--
Genel Toplam ³²³	1930	16,349	9,011	6	6
Danimarka	c. Toz, parça halinde süt	2	2	--	--
Genel Toplam ³²⁴	1930	99,303	80,313	1	2
Danimarka	Ç. Her şekilde kaymak	1	3	--	--
Genel Toplam ³²⁵	1930	6	13	4	7
Danimarka	Peynirler /b. Gravyar, rokfor, çester, parmezan, Felemenk ve bunların emsali	59	109	--	--
Genel Toplam ³²⁶	1930	48,325	65,788	51,000	39,700

Tablo 12. Türkiye-Danimarka Dış Ticaretinde Deniz Ürünleri

MEMLEKETLER	CİNSİ EMVAL	İTHALAT		İHRACAT	
		MİKTAR	KIYMET	MİKTAR	KIYMET
Danimarka ³²⁷	Balıklar / c. Balık konserve ve ezmeleri veya suveri saire ile ihzar edilmiş olanları	213	239	--	--
Genel Toplam	1930	1,238	1,554	4,500	1,713

³²² Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.7.

³²³ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.7.

³²⁴ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.7.

³²⁵ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.7.

³²⁶ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.8.

³²⁷ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.11.

Danimarka ³²⁸	Boynuz / a. Ham, toz halinde ve döküntüleri	--	--	10	10
Genel Toplam	1930	14	29	19,142	2,592
Danimarka ³²⁹	Gışa, barsak, kursak ve mamulatı	--	--	103	332
Genel Toplam	1930	12,035	94,581	247,989	935,855
Danimarka ³³⁰	Tutkal/ a. Hayvani tutkal, levha, çubuk ve toz halinde	50	52	--	--
Genel Toplam	1930	127,831	46,362	2	6

Tablo 13. Türkiye Danimarka Dış Ticaretinde Ziraat ve Hububat Ürünleri (1930) ³³¹

MEMLEKETLER	CİNSİ EMVAL	İTHALAT		İHRACAT	
		MİKTAR	KIYMET	MİKTAR	KIYMET
Danimarka ³³²	Çavdar, darı, kuř yemi	--	--	21,335	3,018
Genel Toplam	1930	10,286	215	14,439,756	1,335,701
Danimarka ³³³	Unlar/ a. Buğday unu	--	--	1,296	180
Genel Toplam	1930	585,355	67,892	1,033,651	46,063
Danimarka ³³⁴	Bisküvi, pasta, baklava vs nefis hamur işleri	7	9	--	--
Genel Toplam	1930	4,080	5,011	162	157
Danimarka ³³⁵	Üzüm / b. Kuru	--	--	3,921	1,026
Genel Toplam	1930	12,683	1,458	39,850,175	9,960,306
Danimarka ³³⁶	İncir / b. Kuru	--	--	85,107	19,041
Genel Toplam	1930	328	102	23,791,863	4,158,271

³²⁸ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.12.

³²⁹ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.16.

³³⁰ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.17.

³³¹ Ürünler, 1930 yılı verilerine göre, 17, 18, 19, 20 ve 23. Fasıl istatistik cetvellerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Danimarka'dan ithal edilen ve Danimarka'ya ihraç edilen ürünler listelenmekle birlikte, rakamlar bahsi geçen ürünün genel toplam ticaret getirisini belirtmektedir.

³³² Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.48.

³³³ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.49.

³³⁴ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.52.

³³⁵ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.53.

³³⁶ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.53-54.

Danimarka ³³⁷	Yerfıstığı / a. Kabuklu	9,021	1,811	--	--
Genel Toplam	1930	207,715	45,494	51	22
Danimarka ³³⁸	Fındık, badem ve zıkr olunmayan sair meyva çekirdekleri/ a. Fındık , kabuklu	--	--	15,250	3,957
Genel Toplam	1930	5	2	7,092	3,957
Danimarka ³³⁹	a.Fındık, kabuksuz	--	--	4,000	2,308
Genel Toplam	1930	760	2,108	14,409,684	8,401,680
Danimarka ³⁴⁰	b.Badem, kabuksuz	--	--	195	199
Genel Toplam	1930	18	17	266,239	195,670
Danimarka ³⁴¹	Her nevi meyve konserveleri, ezmeleri, reçelleri, usareleri ve şuruplar / b. Şekerli	--	--	3	2
Genel Toplam	1930	2,983	2,036	3,445	2,064
Danimarka ³⁴²	Her nevi sebze, kurutulmuş, tuzlanmı, veya konserve	10	5	2	1
Genel Toplam	1930	2,805	846	212,734	116,716
Danimarka ³⁴³	Mantar, yermantarı ve kuşkonmaz/ b. Kurutulmuş, tuzlanmış vs konserve edilmiş	4	5	--	--
Genel Toplam	1930	189	680	5	3

³³⁷ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s 55.

³³⁸ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s 56.

³³⁹ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s 56.

³⁴⁰ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s 56.

³⁴¹ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s 59.

³⁴² Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.60.

³⁴³ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s 60.

Danimarka ³⁴⁴	Mamul şeker, şekerlemeler ve lokum	15	16	3	4
Genel Toplam	1930	4,512	5,939	5,783	5,854

³⁴⁴ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s 61-62.

Tablo 14. Türkiye Danimarka Dış Ticaretinde Tütün ve Kağıt Ürünleri (1930)

MEMLEKETLER	CİNSİ EMVAL	İTHALAT		İHRACAT	
		MİKTAR	KIYMET	MİKTAR	KIYMET
Danimarka ³⁴⁵	Tütün	--	--	46,846	47,946
Genel Toplam	1930	2	1	32,750,292	42,981,058
Danimarka ³⁴⁶	Sigara / b. Kamilen ve kısmen kesilmiş veya kıyılmış tütünden mamul sigara	--	--	120	487
Genel Toplam	1930	10	35	32,568	132,949
Danimarka ³⁴⁷	Sargılık kağıt / c. Metre murabbainın sıklığı 30 gr.dan yukarı	507	117	--	--
Genel Toplam	1930	7,341,881	907,272	--	--
Danimarka ³⁴⁸	Kesilmiş yazı kağıdı, mektupluk kağıt ve zarf / a. Beyaz, renkli, çizgili, yıldızlı	952	530	--	--
Genel Toplam	1930	787,824	246,942	156	132
Danimarka ³⁴⁹	b. Matbu, resimli veya mevaddı saire ile mürettep veya müzeyyen	182	355	--	--
Genel Toplam	1930	10,288	13,345	159	15

³⁴⁵ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.72.

³⁴⁶ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.72.

³⁴⁷ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.97.

³⁴⁸ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.98.

³⁴⁹ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.98.

Danimarka ³⁵⁰	Hassas kağıt / b. Hendese vs müstamel hassas kağıtlar ve şeffaf saman kağıtları	2	10	--	--
Genel Toplam	1930	35,345	26,986	9	30
Danimarka ³⁵¹	Meşenin gayri mukavvaddın kutuculuk, sandıkçılık, mahfazacılık eşyası ve boru / c. Derinin gayri mevat ile kaplı veya kapsız veyahut deri vs mevat ile mürettep veya gayri mürettep	212	30	--	--
Genel Toplam	1930	242,433	66,261	312	434
Danimarka ³⁵²	Kesilmiş mukavvalar, kartvizit, bilet, takvim arkaları vs / b. Mevaddı saire ile gayri mürettep	1	1	--	--
Genel Toplam	1930	24,156	41,022	4,007	862

³⁵⁰ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.100.

³⁵¹ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.102-103.

³⁵² Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.103.

Danimarka ³⁵³	Kitap ve gayri mevkut mecmualar / a. Ciltsiz	47	55	--	--
Genel Toplam	1930	13,142	27,047	6,588	5,399
Danimarka ³⁵⁴	b. Bez veya mukavva kaplı	16	12	--	--
Genel Toplam	1930	14,800	34,523	1,318	2,128
Danimarka ³⁵⁵	Mektep kitapları, gazeteler, mevkut mecmualar, kataloglar, fii cari cetvelleri	35	27	--	--
Genel Toplam	1930	19,917	22,466	26,159	23022
Danimarka ³⁵⁶	Sanayii mimariyeye, fenne, talim ve terbiyeye müteallik resimler, planlar, levhalar	1	10	--	--
Genel Toplam	1930	2,760	13,846	180	177
Danimarka ³⁵⁷	İlanat, kağıt ve mukavva	3	5	--	--

³⁵³ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.104.

³⁵⁴ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.104-105.

³⁵⁵ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.105.

³⁵⁶ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.105-106.

³⁵⁷ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.106.

	üzerine / a. Resimsiz				
Genel Toplam	1930	723	994	--	--
Danimarka ³⁵⁸	b. Resimli	9	23	--	--
Genel Toplam	1930	21,337	24,806	85	306
Danimarka ³⁵⁹	Kağıttan ve mukavvadan kesilmiş her nevi modeller ve moda mecmua ve resimleri	6	9	--	--
Genel Toplam	1930	2,817	4,455	--	--
Danimarka ³⁶⁰	Kağıt ve mukavva takvimler	1	2	--	--
Genel Toplam	1930	6,221	7,763	9,689	3,177
Danimarka ³⁶¹	Ticaret defterleri, çek defterleri vs defterler, karneler / a. Bez veya mukavva veya kağıt ile ciltli veya ciltsiz	75	89	--	--
Genel Toplam	1930	54,050	53,191	2,812	2,259

³⁵⁸ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.106.

³⁵⁹ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.106-107.

³⁶⁰ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.107.

³⁶¹ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.107-108.

Danimarka ³⁶²	Bankalara, ticarethanelere ait doldurulmuş veya kullanılmış veya iptal edilmiş defterler, çekler, kuponlar vs bu kabil evrak	1	2	--	--
Genel Toplam	1930	411	774	6,659	997
Danimarka ³⁶³	Resimler kağıt, mukavva, muşamba veya bez üzerine / b. Fotografi, fotogravür, fotokolografı, fototipi vs sanatlarla yapılmış resimler	12	52	--	--
Genel Toplam	1930	2,630	14,907	25	122

³⁶² Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.108.

³⁶³ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.108-109.

Tablo 15. Türkiye Danimarka Dış Ticaretinde Sanayi ürünleri (1930) ³⁶⁴

ÜRÜNLER	İTHALAT		İHRACAT	
	MİKTAR	KIYMET	MİKTAR	KIYMET
Sellüloit, galalit, pagalit ve emsali ve bunların mamulâtı / c. Mevaddı saire ile mürettep veya gayri mürettep mamulâtı ³⁶⁵	--	--	2	37
(Lastik-Kauçuk) Levha, yaprak, şerit, çubuk, boru ve bunların adi maadin veya mevaddı saire ile mürettep olanları ³⁶⁶	25	119	--	--
Tarifenin başka yerlerinde zikredilmeyen sair kauçuk mamulat.	68	611	--	--
Çadır imaline ve eşya örtmeğe mahsus muşambalar. ³⁶⁷	1,862	3,111	--	--
Muşamba mamulâtı / b. Sade veya mensucat ile mahlutten mamul veya mürettep olanlar	--	--	1	6
Alçı, çimento, ıspat ve kireç taşları ³⁶⁸	24,404	2,372	--	--
Değirmen taşı ve öğütmeğe mahsus sair taşlar	2,652	445	--	--
Pişmiş kilden ve topraktan mamulât / c. Ateş tuğlası ve kiremidi	21,468	1,250	--	--
v. Pipo, lüle, heykel ve başka yerde zikrolunmayan emsali saire mamulat	--	--	2	40
Şişe, küçük şişe, damacana, kavanoz ve emsali / a. Adiler, sade. ³⁶⁹	5	25	--	--
Camdan lamba karpuzu ve abajurları / a. Sadeleri.	35	20	--	--
Sofra, tuvalet ve salon yazıhane için eşyayı züccaciye / c. Mevaddı saire ile mürettep veya renkli veya adi yaldızlı.	1	5	--	--
Her nevi demir dörtköşe, yuvarlak, beyzi, köşeli, çubuk veyahut köşebent vs / a. Adileri. ³⁷⁰	142,050	9,063	--	--
Demir vida, cıvata, somun. ³⁷¹	541	170	--	--

³⁶⁴ Ürünler, 1930 yılı verilerine göre, 31, 45, 46, 47, 50 ve 52. Fasıl istatistik cetvellerinin belirli bölümlerine göre oluşturulmuştur. Danimarka'dan ithal edilen ve Danimarka'ya ihraç edilen ürünler listelenmekle birlikte, rakamlar bahsi geçen ürünün genel toplam ticaret getirisini belirtmektedir.

³⁶⁵ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.80.

³⁶⁶ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s131-134.

³⁶⁷ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s134-135.

³⁶⁸ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s135-143.

³⁶⁹ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.146, 149, 152.

³⁷⁰ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s154.

³⁷¹ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s161.

Bıçakçılık eşyası /h. Sair mevat ile mürettep veya gayri mürettep ³⁷²	3	5	--	--
Bakır mutfak ve sofrta takımları, kazan, imbik, fitilli veya tazyikli ocaklar, sobalar, ütüler, dirhemler ve emsali. ³⁷³	29	114	--	--

³⁷² Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s166.

³⁷³ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s175.

Tablo 16. Türkiye-Dünya Ülkeleri Dış Ticareti (1930) ³⁷⁴

NUMARA	ÜLKELER	ÖLÇEK	İTHALAT		İHRACAT	
			MİKTAR	KIYMET LİRA	MİKTAR	KIYMET LİRA
1	Almanya	Baş	717		--	
		Adet	54,860		8,869	
		Ton	6,339	27,380,130	--	888,183
		M ³	22,127		1	
		Kilo	100,071,184		56,352,817	
2	Arnavutluk	Baş	1		86	
		Adet	22	2,022	1,016	15,004
		Kilo	2,563		11,137	
3	Avusturya	Baş	5		--	
		Adet	24,292	3,305,618	556	1,296,476
		Kilo	8,315,471		1,313,393	
4	Belçika	Baş	16		--	
		Adet	653		--	
		Ton	60	8,651,198	--	3,766,399
		M ³	592		--	
		Kilo	50,648,133		27,826,365	
5	Bulgaristan	Baş	3,098		8,206	
		Adet	23		308	
		Ton	20	662,822	20	779,532
		M ³	11,218		--	
		Kilo	8,891,386		3,723,451	
6	Çekoslovakya	Baş	--		--	
		Adet	6,691		1,677	
		Ton	13	8,181,536	--	1,143,009
		M ³	--		--	
		Kilo	32,939,934		1,300,444	
7	Danimarka	Adet	1		196	
		Kilo	256,386	67,754	359,947	286,312
8	Estonya	Kilo	1,558	6,593	29,976	23,129
9	Fenlandiya	Kilo	82,752	19,471	42,596	32,313
10	Fransa	Baş	578		6	
		Adet	20,413		335	
		Ton	1,357	15,499,209	--	18,457,379
		M ³	1,236		--	
		Kilo	49,872,189		71,801,248	
11	Hollanda	Baş	11		--	
		Adet	51		183	
		Ton	34	3,663,872	--	4,605,793
		M ³	1,859		--	
		Kilo	10,956,672		16,113,135	
12	İngiltere	Baş	39		1,192	
		Adet	87,438		2,792	
		Ton	23,948	16,535,535	50	13,521,107
		M ³	208		--	
		Kilo	22,516,700		70,033,267	
13	İspanya	Baş	--		2,000	
		Adet	12	190,907	--	923,276
		Kilo	156,084		4,806,461	
14	İsveç	Baş	1		--	

³⁷⁴ Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, s.336-338.

		Adet	382	2,753,948	12	1,191,119
		Kilo	5,730,244		22,101,158	
15	İsviçre	Adet	37,972		31	
		Kilo	770,308	1,393,740	158,699	78,399
16	İtalya	Baş	193		51,263	
		Adet	103,841		847	
		Ton	682	20,390,740	5,522	32,010,583
		M ³	725		--	
		Kilo	37,919,839		100,851,874	
17	Polonya	Baş	67		--	
		Adet	6	383,611	4	419,055
		Kilo	713,340		417,278	
18	Letonya	Kilo	2,405	6,593	5,260	5,292
19	Litvanya	Kilo	1,335	915	2,500	624
20	Macaristan	Baş	1,556		--	
		Adet	77		168	235,679
		Ton	--	1,660,853	--	
		M ³	725		--	
		Kilo	8,443,070		183,904	
21	Norveç	Kilo	7,093,554	510,704	81,722	12,770
22	Portekiz	Kilo	16,410	11,909	32,891	19,581
23	Romanya	Baş	688		--	
		Adet	176		443	1,220,824
		Ton	--	2,492,491	24,093	
		Kilo	36,454,657		5,387,045	
24	Rusya	Baş	1,183		111,096	
		Adet	--		33	
		Ton	30,624	10,604,570	--	7,661,147
		M ³	45		--	
		Kilo	105,900,749		30,984,619	
25	Yugoslavya	Baş	1,567		--	
		Adet	2,388	386,525	991	163,151
		Kilo	13,692,567		7,234,838	
26	Yunanistan	Baş	234		357,411	
		Adet	140		330	
		Ton	101	467,533	70,186	11,360,405
		M ³	237		--	
		Kilo	2,533,843		51,446,625	
27	Çin	Kilo	190,195	123,089	359	158
28	Filistin	Baş	1		20,263	
		Adet	--	2,189	13	385,604
		Kilo	5,249		4,067,227	
29	Hicaz	Adet	--		875	
		Kilo	6,427	8,059	49,661	39,657
30	Hindistan	Adet	1,348		119,006	
		Kilo	10,118,655	2,968,473	--	6,193
31	İran	Baş	12,385		--	
		Adet	21	1,106,015	4,534	72,315
		Kilo	398,395		150,703	
32	Irak	Baş	528		10,367	
		Adet	105	47,117	1	242,020
		Kilo	19,346		2,293,355	
33	Japonya	Adet	6,049		2,668	
		Kilo	3,323,264	3,796,073	--	6,248
34	Suriye	Baş	1,810		201,573	
		Adet	1,054	1,887,947	405	5,334,287
		Ton	3,060		6,912	
		Kilo	4,741,459		44,682,349	
35	Yemen	Kilo	7,495	4,035	3,730	6,345

36	Mısır	Baş Adet Ton Kilo	18 37 -- 5,886,180	2,620,240	30,127 358 3,566 42,724,481	6,105,466
37	Amerika Müttehit Memleketleri	Baş Adet Ton M ³ Kilo	409 2,881 -- 1,036 10,824,321	6,093,696	13 642 -- -- 44,039,266	17,805,623
38	Arjantin	Kilo	457,451	122,573	80,513	57,267
39	Brezilya	Kilo	3,379,453	2,313,829	2,959	18,436
40	Meksika	Kilo	--	1	59	316
41	Şili	Kilo	--	--	138	920
42	Diğer Memleketler	Baş Adet Baş Kilo	37 78 133 3,384,672	846,338	5,357 988 -- 7,072,743	1,622,038
43	Meçhul	Baş Adet Ton Kilo	1,612 9,515 269 2,842,636	380,043	2,429 -- 48,216 210,824	745,528
	YEKÜN	Baş Adet Ton M ³ Kilo	26,154 360,587 66,640 40,008 549,588,531	147,550,516	801,389 26,607 158,565 1 618,102,691	151,454,371

Tablo 17. Türkiye-Danimarka Dış ticaret rakamları (1923-1930)³⁷⁵

	İhracat	Toplam İhracat	İthalat	Toplam İthalat
1923	-	-	-	-
1924	-	158.867.958 Lira	-	193.611.048 Lira
1925	-	192.528.196 Lira	-	241.618.652 Lira
1926	-	186.422.755 Lira	-	234.699.735 Lira
1927	-	158.420.998 Lira	-	211.398.184 Lira
1928	170.104 Lira	173.537.489 Lira	-	223.531.775 Lira
1929	148.928 Lira	155.214.071 Lira	-	256.296.379 Lira
1930	213.166 Lira	151.454.371 Lira	-	147.553.703 Lira

³⁷⁵ TÜİK 1930 ve 1932 istatistik yıllıklarında belli başlı ülkelerin yıllık ihracat rakamları dışında Danimarka ile 1923 yılı ihracat ve ithalat rakamları belirtilmemiştir. İhracat rakamları Yaş-kuru incir, Kabuklu fındık, Afyon, Arpa, Halı gibi farklı emtianın toplamı alınarak tabloda gösterilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1931), İstatistik Yıllığı 1930/31, C.4, Ankara.

Tablo 18. Danimarka-Türkiye İthalat ve İhracat rakamları (1924-1930)³⁷⁶

Yıl	İhracat (Yerli Ürün)	Danimarka Toplam (Yerli Ürün) İhracat	İhracat (Yabancı Ürünler)	İhracat (Yabancı Ürünler) Toplam	İthalat	İthalat Toplam
1924	283.000 Kron	164 Mil. Kron	2.000 Kron	15 Mil. Kron	466.000 Kron	197 Mil. Kron
1925	346.000 Kron	149 Mil. Kron	4.000 Kron	14 Mil. Kron	409.000 Kron	173 Mil. Kron
1926	404.000 Kron	117 Mil. Kron	70.000 Kron	9 Mil. Kron	404.000 Kron	135 Mil. Kron
1927	510.000 Kron	120 Mil. Kron	99.000 Kron	9 Mil. Kron	1.672.000 Kron	138 Mil. Kron
1928	100.000 Kron	129 Mil. Kron	1.000 Kron	9 Mil. Kron	1.475.000 Kron	145 Mil. Kron
1929	354.000 Kron	135 Mil. Kron	1.000 Kron	8 Mil. Kron	1.881.000 Kron	149 Mil. Kron
1930	175.000 Kron	127 Mil. Kron	6.000 Kron	8 Mil. Kron	899.000 Kron	144 Mil. Kron

³⁷⁶ Ticaret rakamları, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931 tarihli istatistik yıllıklarından derlenmiştir. Bkz. <https://www.dst.dk/da/Statistik/nyheder-analyser-publ/Publikationer/VisPub?pid=864>. (13.02.2022).

SONUÇ

Türkiye Danimarka ilişkileri, kökleri 1756 yılı ticaret antlaşmasına dayanmış ve temelde Danimarka'nın kendi kolonilerine ve Osmanlı ülkesindeki zengin yer altı ve yer üstü kaynaklara ulaşması amacıyla Danimarka tarafından planlanarak başlatılmıştır. Uzun yıllar devam eden ve Osmanlı Devleti sınırları içerisinde gerek konsolosluklar gerek elçilik misyonları vasıtasıyla önemli imtiyazlar elde eden Danimarka'nın Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkileri 20. Yüzyıl ile geliştirdiği sanayi altyapısı ve yetişmiş iş gücü çerçevesinde değişime uğramıştır. Bu değişim, cumhuriyetin ilk yıllarında sıkça adı geçen azim ithalatının Danimarka nezdinde azim ihracı yönünde karşılık bulması olarak açıklanabilir.

1. Dünya Savaşı, işgal yılları ve Milli Mücadele gibi büyük siyasi ve iktisadi yıkımlardan sonra tam anlamıyla bir enkaz devralan Türkiye Cumhuriyeti, 1923 yılından itibaren kuruluş felsefesinde mevcut olan, müreffeh ülkelerin seviyesine ulaşmak ve asrileşmek gibi hedefleri şiar edinmiştir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün, bahsi geçen hedefleri 10. Yıl nutkunda sarıh bir biçimde açıkladığı “asrın sürat ve hareket mefhumu” ile eşgüdümlü çalışan bir Türkiye Cumhuriyeti betimlemesi, Türkiye Danimarka ilişkilerinin ilerlemesinde önemli bir yer oluşturmuştur. Bu anlamda sanayide, tarımda ve eğitimde önemli yollar kat etmiş olan Danimarka Krallığı ile yalnızca ham madde ihraç edilen bir ilişki boyutundan çıkarak Anadolu'nun zikredilen kollarda inşası için büyük bir ortaklık tesis edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Danimarka ilişkileri 1924 yılından itibaren Ticaret ve Seyri Sefain Antlaşmaları çerçevesinde başlarken, Türk diplomatlarının maharetleri sayesinde alınan bilgiler neticesinde kamu yönetimi, eğitim ve hükümet idaresi alanlarıyla gelişim göstermiştir. Nitekim hemen Lozan Antlaşması sürecinde ve devamında Danimarka yetkilileriyle ticaret antlaşması üzerine bilgi alışverişinde bulunulurken eşgüdümlü olarak Danimarka'daki; ortaöğretim faaliyetleri, kabinedeki gelişmeler, vatandaşlık hukuku gibi konular, yalnızca 1924 yılı içinde takip edilmiş olanların birkaçı olmuştur. İkili ilişkilerin ilk yıldan itibaren gelişim göstermesi soncu Danimarka tarafında da yeni kurulan cumhuriyete yönelik ilgi artmış ve basın kuruluşları tarafından ziyaretlerde bulunulmuştur.

Türkiye ve Danimarka Ticaret antlaşması, İskandinavya'daki yatırım arayışlarıyla birleşerek 1926 yılından itibaren meyvelerini vermiş ve İsveç NOHAB

şirketinden temin edilen demiryolu ve şimendifer tesisatının Danimarka Kampsax şirketi mühendislerince Türkiye’de yapımı üzerine görüşmeler sağlanmıştır. Osmanlı Devleti döneminde Almanya ve İngiltere’nin başını çektiği ve rekabet içinde olduğu Anadolu’daki demiryolu yapım çalışmalarının Türkiye Cumhuriyeti döneminde İskandinavya’ya geçişi konusu 1. Dünya savaşı sonrasında değişmiş olan dengeler ve Ergani Fevzi Paşa Demiryolu yapımının bir konsorsiyum tarafından üstlenilmesiyle açıklanabileceği gibi, daha geniş incelemelerin konusu olacak başka bir araştırmayı gerekli kılacaktır.

1927 ve 1929 yılları arasını öngören demiryolu çalışmaları 1932 yılında sonlanmış ve bu süreç içerisinde ilişkiler çeşitli kollarda aynı hızla devam etmiştir. Özellikle 1925 yılında patlak veren Şeyh Sait İsyanı TBMM’yi uğraştırırken akabinde Musul ve Suriye sınırlarının görüşülmesi konusunun uluslararası çerçevede bir sorun halini alması Danimarka ile olan ilişkilerde de dolaylı olarak yerini almıştır. Musul sorununda ve özellikle Suriye ve Türkiye sınırlarının belirlenmesi meselesinde Türkiye Cumhuriyeti, Milletler Cemiyeti’nin tarafsız bir konumda olan Danimarka’dan hakem talebini memnuniyetle karşılamış ve uyumlu olarak çalışmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Danimarka resmi ilişkilerinin 100. yıldönümü olan 2005 yılına Danimarka’da yayınlanmış ve yayınlandığı dönemde uluslararası alanda büyük tepkiler çeken dini hassasiyetleri aşağılayıcı karikatürler damgasını vurmuştur. Yayınlanan karikatürlerin farklı dinlere mensup birçok ülke tarafından tepkiyle karşılaşması yanında en önemli tepkilerden biri Türkiye Cumhuriyeti idaresi ve kamuoyundan gelmiştir. Ayrıca karikatürler akademik yazında sıkça konuşulan ve Danimarka’nın doğu ile ilişkilerinde sıkça bahsedilen bir sorun oluşturmuştur. Günümüzde din ve göç konularındaki tutumlarıyla sık sık gündeme gelen Danimarka ile Türkiye Cumhuriyeti ilişkilerinin 100 yıl önce stratejik bir ortaklığın ve kurulacak sıcak ilişkilerin arifesinde olması, iki ülkenin dostluk mazisinde önemli bir referans noktası olmalıdır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Fon: AE.SAMD.III / Yer: 102.10062.

BOA, Fon: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi / Yer: 551.86.

BOA, Fon: TS.MA.e / Yer: 738.6.

BOA, Fon: HAT / Yer: 1428.58469.

BOA, Fon: HAT / Yer: 241.13526.

BOA, Fon: BEA / Yer: 101.7561

BOA, Fon: BEO / Yer: 1170.87747

BOA, Fon: 1212 / Yer: 47481.

BOA, Fon: HAT / Yer: 494.24249.

BOA, Fon: A.{DVNSNMH.d. / Yer: 10.327.

BOA, Fon: A.{DVNSNMH.d. / Yer: 11.367.

BOA, Fon: A.}DVN.DVE., / Yer: 8.98.

BOA, Fon: HAT / Yer: 32.1521.

BOA Fon: TS.MA.e / Yer: 426.42.

BOA Fon: TS.MA.e / Yer: 668.26.

BOA Fon: HAT / Yer: 241.13534.

BOA, Fon: İ.HR.. / Yer: 4.169

BOA, Fon: HR.TH. / Yer: 239.46.

BOA, Fon: İ.HR.. / Yer: 17.851.

BOA, Fon: A.DVNS.NMH.d / Yer: 17.50.

BOA, Fon: A.{DVNSNMH.d... / Yer: 12.209.

BOA, Fon: A.{DVNSNMH.d... / Yer: 12.264.

- BOA, Fon: HR.SYS. / Yer: 2446.5.
- BOA, Fon: HR.SYS. / Yer: 2442.38.
- BOA, Fon: HR.SYS. / Yer: 2471.93.
- BOA, Yer: HR.İD.. / Fon: 25.69.
- BOA, Fon: HR.İD.. / Yer: 69.73.
- BOA, Fon: HR.İD.. / Yer: 87.96.
- BOA, Fon: HR.İD.. / Yer: 1310.5.
- BOA, Fon: DH.EUM.2.Şb / Yer: 58.37.
- BOA: Yer: DH.EUM.5.Şb / Fon: 22.48.
- BOA, Fon: DH.EUM.5.Şb / Yer: 73.7.
- BOA, Fon: DH.EUM.5.Şb / Yer: 78.51.
- BOA, Fon: DH.EUM.SSM / Yer: 6.26.
- BOA, Fon: HAT / Yer: 1169.46245.
- BOA, Fon: İ.DUİT / Yer: 50.29.
- BOA, Fon: İ.DUİT / Yer: 1.12.
- BOA: Yer: BEO / Fon: 4288.321561.
- BOA, Fon: Y..A...HUS. / Yer: 264.122.
- BOA, Fon: Y..PRK.SRN. / Yer: 3.55.
- BOA, Fon: Y..PRK.HR.. / Yer: 16.68.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

- BCA, Fon: 30.18.1.1 / Yer: 10.29.16.
- BCA, Fon: 30.18.1.1 Yer: 12.64.13.
- BCA, Fon: 30.18.1.1 / Yer: 18.23.13.
- BCA, Fon: 30.18.1.1 / Yer: 23.10.8.
- BCA, Fon: 14.30.16 / Yer: 30.11.1.0
- BCA, Fon: HR.İM.. / Yer: 176.26.

BCA, Fon: HR.İM.. / Yer: 222.74.

BCA, Fon: HR.İM., Yer: 233.12.

BCA, Fon: HR.İM.. / Yer: 252.45.

BOA, Fon: HR.İM.. / Yer: 61.34.

BOA, Fon: HR.İM.. / Yer: 62.83.

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivleri (DİAD)

DİAD, Fon: 501.32048 / Yer: 126114.46.

DİAD, Fon: 516 / Yer: 219968.213421.4.

DİAD, Fon: 516 / Yer: 219957.213428.27.

DİAD, Fon: 516 / Yer: 219957.213428.27.

DİAD, Fon: 516 / Yer: 219959.213426.16.

DİAD, Fon: 516 / Yer: 219957.213428.19.

DİAD, Fon: 516 / Yer: 219989.211296.54.

DİAD, Fon: 516 / Yer: 219989.211296.90

DİAD, Yer: 516 / Fon: 220013.213447.1.

DİAD, Fon: 524. 220029 / Yer: 213433.1.

DİAD, Fon: 516. 220029. / Yer: 213433.8

DİAD, Fon: 516. 220029. / Yer: 213433.9

DİAD: Yer: 516. 220029. / Fon: 213433.11

DİAD, Fon: 516 / Yer: 220029.213433.23.

DİAD, Fon: 516 / Yer: 220029.213433.29.

DİAD, Fon: 516 / Yer: 220033.213429.38.

DİAD, Fon: 516 / Yer: 219957.213428.14.

DİAD, Fon: 516 / Yer: 219957.213428.15.

DİAD, Yer: 516 / Fon: 219990.213410.4.

DİAD, Yer: 516 / Fon: 219990.213410.4.

DİAD, Yer: 516 / Fon: 219990.213410.6.

DİAD, Fon: 534 / Yer: 37633.151027.1

DİAD, Fon: 539 / Yer: 219568.213379.86

DİAD, Fon: 539 / Yer: 219568.213379.87

DİAD, Fon: 539 / Yer: 219568.213379.154.

DİAD, Yer: 516 / Fon: 220071.213763.28.

DİAD, Yer: 516 / Fon: 220071.213763.29.

DİAD, Fon: 539 / Yer: 220681.214245.26.

DİAD, Fon: 539 / Yer: 220679.214243.40.

DİAD, Fon: 539 / Yer: 220679.214243.124.

DİAD, Fon: 539 / Yer: 220109.213.745.4.

DİAD, Fon: 539 / Yer: 220109.213.745.3.

DİAD, Fon: 539 / Yer: 221525.213712.7.

DİAD, Fon: 539 / Yer: 219638.213106.94

DİAD, Fon: 524. 219063. / Yer: 212430

DİAD, Fon: 524 / Yer: 219063.212430.51.

DİAD, Fon: 524 / Yer: 219063.212430.48.

DİAD, Fon: 516 / Yer: 219435.213057.23.

İstatistik Arşivleri

TÜİK İstatistik Yıllıkları, <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php>.
01.01.2022.

Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1931), İstatistik Yıllığı 1930/31, C.4, Ankara.

İzmir Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası İhracat-İthalat İstatistik Cetveli, 1316, Ahenk Matbaası, I. Kısım.

İzmir Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası İhracat-İthalat İstatistik Cetveli,1316, I. Kısım, Ahenk Matbaası.

İzmir Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası İhracat-İthalat İstatistik Cetveli,1322, I.Kısım, Ahenk Matbaası, İzmir 1325.

İzmir Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası İhracat-İthalat İstatistik Cetveli,1322, I.Kısım, Ahenk Matbaası, İzmir 1326

İzmir Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası İhracat-İthalat İstatistik Cetveli,1323, I. Kısım, Ahenk Matbaası, İzmir 1326

İzmir Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası İhracat-İthalat İstatistik Cetveli,1323, II. Kısım, Ahenk Matbaası, İzmir 1326

İzmir Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası İhracat-İthalat İstatistik Cetveli,1324, I. Kısım, Ahenk Matbaası, İzmir 1326

Harici Ticaret için Yıllık İstatistik, Yıl 1930, Kısım 2, Ankara 1932, TC. Mâliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü yayını, s.5-338

Danimarka Arşiv Kaynakları

Danimarka Sanayi ve Ticaret Odası Dergisi

Koch Drachmann, *Tidsskrift for Industri*, Kopenhag 1920

Koch Drachmann, *Tidsskrift for Industri*, Kopenhag 1921

Tekniks Tidsskrift, Den transiranske Jernbane af Jørgen Saxild.

Danimarka İstatistik Kurumu

Danmark Statistik, Udgivet Af Det Statistiske Departement, H. H. Thiele, Copenhagen, <https://www.dst.dk/da/Statistik/nyheder-analyser-publ/Publikationer/VisPub?cid=13804>.

Danmarks Statistik, Vareomsaeting Med Udlandet i 1902, Kopenhag 1903, UDGIVET AF STATENS STATISTISKE BUREAU <https://www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/GetStatMed.aspx?id=20008>. (14.01.2022)

Danmarks Statistik, Produktionsstatistik (1919), Udgivet Af Det Statistiske Departement, Kopenhag, s.5, <https://www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/GetStatMed.aspx?id=20252>. (12.05.2022).

Danmarks Statistik, Produktionsstatistik (1920), Udgivet af Det Statistiske Departement (İstatistik Kurumu tarafından yayınlanmıştır.), Kopenhag 1921. s.1-49 <https://www.dst.dk/da/Statistik/nyheder-analyser-publ/historisk-statistik/StatMed?page=11>. 26.02.2022.

Danmark Statistic, Tabel 65, s. 88 İstatistik Yıllıkları 1922. <https://www.dst.dk/da/Statistik/nyheder-analyser-publ/historisk-statistik/StatMed?page=11>. 26.02.2022.

Danmark Statistic (1927), Parliamentary elections on 2 December 1926, <https://www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/GetStatMed.aspx?id=20348>. 06.05.2022.

Danmark Statistic, Statistik Aarbog, Tabel 65, Kopenhag 1920 s.87. <https://www.dst.dk/da/Statistik/nyheder-analyser-publ/Publikationer/VisPub?cid=13170> (13.02.2022).

İngiliz Arşivleri

National Archive, FO, E4261/821/44, Mr. Scott to Mr. Austen Chamberlain, No.182.

National Archive, FO, E8945/371/44, No.604.

National Archive, FO, E 912/821/44, Mr. Lindsay to Mr. Chamberlain, 1925 Şubat.

National Archive, FO 424-622, 16.02.1925, s.62

Gazete ve Dergi Arşivleri

Ahenk Gazetesi, “Türkiye-Danimarka”, 02.01.1925. s.2. *Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi*, www.apikam.org.tr/tr/ArsivHizmetDetay/1267. (01.07.2022).

Ahenk Gazetesi, “Türkiye-Danimarka”, 27.01.1925. s.2. *Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi*, www.apikam.org.tr/tr/ArsivHizmetDetay/1267. (01.07.2022).

Current History, The New York Times Company, Digit: University of California. <https://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/serial?id=currenthistory>. 1914-1926. 01.03.2022.

Current History, 1925, “Denmark”. vol.21, Mart 1925. <https://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/serial?id=currenthistory>. 06.05.2022.

Current History 1918-1919, The New York Times, Digit: University of California, c. 9. <https://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/serial?id=currenthistory>. 26.03.2022.

Current History 1918-1919, The New York Times, Digit: University of California, c. 9. <https://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/serial?id=currenthistory>. (26.03.2022).

Current History 1918-19. Among the Nations 15 Aug. 1919. Digit: University of California, *Turkey and The Levant*. [https://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/serial?id=currenthistory,..\(27.04.2022\)](https://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/serial?id=currenthistory,..(27.04.2022)).

The New York Times, “Turkey Building Railway Network”, 11.08.1929 nytimes.com/1929/08/11/archives/turkey-building-railway-network-parliament-votes-125000000-for.html. (07.6.2022.).

Politiken, Valdemar Møller, Kopenhag 17.4.1934. <http://www5.kb.dk/images/billed/2010/okt/billeder/object369403/en/>.

Illustreret Tidende, Johannes Østrup, , “Det Forminskede Europa”, Denmark 13.01.1924

Resmi Yayınlar

TBMM, Zabıt Ceridesi, “Devre 2, İçtima senesi 4, İçtima 1, 27.4. 1926 Teşrinisani 1, birinci celse, cild 1”, Meclis Tutanakları, s. 1-10.

TBMM, Zabıt Ceridesi, C.22 Devre II, İçtima Senesi III, 28.2.1926, s.386

Library of Congress (Washington, DC). (1949). The European Press Today, https://www.loc.gov/newspapers/?fa=subject%3Anewspapers&all=true&sb=shelf-id_desc&dates=1940-1949&st=list, (24.02.2022).

Kitaplar ve Makaleler

- Abildgren, K. (2010). *Quantitative Studies on the Monetary and Financial History of Denmark*, Doctoral dissertation, University of Copenhagen.
- Albjerg, A. (2008). "Den brændende Fakkelt: om dobbeltgrebet i Knud Lyne Rahbeks liv og revolutionsroman" Doctoral Dissertation, Helsinki.
- Air Notes. (1926). "Royal United Services Institution". *Air Notes Journal*, 71, 482, 414-425.
- Akpınar, M. (2001). "Osmanlı Devleti'nde Şehbenderlik Müessesesi", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi. Sivas.
- Akşin, A. (1991). *Atatürk'ün dış politika ilkeleri ve diplomasisi*, C. 56, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Andersen, S. (2005). "De gjorde Danmark større: de multinationale danske entreprenørfirmaer i krise og krig 1919-1947", Lindhardt & Ringhof.
- Andersen S. (2008). "Building for the Shah: Market Entry, Political Reality and Risks on the Iranian Market, 1933-1939", *Enterprise and Society*, C. 9
- Atatürk, M. K. (2015). *Nutuk*, (Ed.) Nejat Bayramoğlu ve Kurtuluş Güran. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Aybay, R. (2009), *Tarih ve hukuk açısından konsolosluk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aydın, H. V. (2018). "1821 Yunan İsyanı Sırasında Selanik Sancağı ve İsyanı Karşı Alınan Önlemler". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 33(2), 303-334.
- Backhaus, J. (Ed.). (2011). *Physiocracy, Antipphysiocracy and Pfeiffer*, C. 10, Springer Science & Business Media.
- Blæksprutten, "Det store Teater", Schmidt, Alfred, 1922.
- Bozkurt, C. (2019). "Türkiye Cumhuriyeti'nin Bir Propaganda ve Tanıtım Hamlesi: 1926 Seyyar Sergi ve Avrupa Seyahati" *Belleten*, 83 (298), s. 1097-1130.
- Boisen, I. (1962). *Tyrkiet Og Danmark Gennem Tiderne*. Kampsax.
- Boratav, K. (1988). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, İstanbul, Gerçek Yayınevi.
- Bregnsbo, M. (2018), "Anglo-Danish Relations, 1714-82." *State Papers Online*, (Part IV), Cengage Learning (EMEA) Ltd,
- Budak, E. *Bir Diplomat Olarak Galip Kemali Söylemezoğlu*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2018
- Bukharin, N. (1996). *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi*. İstanbul, Spartaküs Yayınları.
- Busbecq, DE. O. G. (1974). *Türkiye'yi Böyle Gördüm*. Tercüman Yay. Çev. Aysel Kurtoğlu.
- Caoursin, G. (1480). *Obsidionis Rhodiae urbis descriptio*, Franz Renner.

- Carr, Edward H. (2010) *Karl Marx*. İletişim, İstanbul.
- Coleman, J. & M, Akçanbaş, (2016) *Rothschild hanedanlığı*, Destek Yayınları, Ankara.
- Christensen, C. L. (1924). "Agricultural cooperation in Denmark", No. 1266. *US Department of Agriculture*.
- Christensen, Claus B. (2018). *Danskere på Vestfronten 1914-1918*. Gyldendal A/S. Copenhagen, s.5
- Çakmak, A. (2020), "Hariciye Nezareti. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü". Yayımlanmamış Doktora Tezi, *Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, İstanbul.
- Criss, B. (1994). *İşgal Yıllarında İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Çolak, F. (2005). "II Meşrutiyetten Cumhuriyete Batı Anadolu'da üretim ve dış ticaret (1908-1923)", Basılmamış Doktora Tezi, *DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*.
- Çolak, K. (2008) "Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)", *SAÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 141-183.
- Denbury, C. (1999). *The Encyclopedia Americana*, , Grolier Inc., C.8
- Dernschwam, H. (1987). *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*. Vol. 62. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Dewey, J. *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, Devlet Basımevi, İstanbul 1939
- Doğanay R. (2007), "Amerikalıların Ankara Şehrini İmar Projesi", 38. ICANAS, C.3, Ankara 2012.
- Ebcioğlu, İ. (1983). "Türkiye'den Batı Ülkelerine Götürülen Arkeolojik Eserler", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Espersen O. & Ole Spiermann, (2002) *Folkeret: De internationale retsforhold. Christian Ejlers*.
- Feldbæk, O. "Denmark in the Napoleonic Wars, 1807–14", In E. Kouri & J. Olesen (Eds.), *The Cambridge History of Scandinavia*. Cambridge 2016, Cambridge University Press
- Fischer, E. & Lorichs, M. (1990). *Melchior Lorck i Tyrkiet. Statens Museum for Kunst, Kongelige Kobberstiksamling*.
- Fode, H. (1982). *Dansk Biografisk Leksikon. Rasmussen/Scavenius*, København: Gyldendal.
- Furneaux, J. (1837). *An abridged history of the principal treaties of peace: commencing generally after the Peace of Westphalia, and at an earlier period, with reference to the question of the neutral flag protecting the property of an enemy*, , London: John Rodwell. New Bond Street.
- Foor, J, T. (2015) *State of Memory: National History and Exclusive Identity in Contemporary Denmark*, Doctoral dissertation, Western Michigan University.

- Galbraith, J. K., & Akbaş, E. N. (2009). *Büyük kriz 1929*. Pegasus Yayınları.
- Gennari, C. (2010). "Invasions, Insurgency and Interventions: Sweden's Wars in Poland, Prussia and Denmark 1654-1658", Doctoral dissertation, *The Graduate School, Stony Brook University: Stony Brook, NY*.
- Girgin, K. (2005). *Hariciye Tarihimiz & Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri*, Ankara
- Grew, J. & Aşkın, M. (1966). *Atatürk ve İnönü: Amerika'nın ilk Türkiye Büyükelçisi John Grew'in Hatıraları*. Kitapçılık Tic.
- Gudme, P. H., *Nærorienten og Stormagtskampen*, Lindhardt & Ringhof, 1941.
- Güçlü, Y. (2006). "The controversy over the delimitation of the Turco-Syrian frontier in the period between the two world wars". *Middle Eastern Studies*, 42(4), 641-657.
- Gül, O. K. (2011). "Bir İktisadi Devletçilik Teşebbüsü Olarak Süngercilik Türk Anonim Şirketi ve Ahmet Hamdi Başar". *Zeitschrift für die Welt der Türken (Journal of World of Turks)*, 3(3), s.248.
- Güven, T. (2010). "Siyasi İlimler Mecmuası (1931-1955): İnceleme ve Dizin", Ankara
- Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin Durumu*, Çev. Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul.
- Holm, E. (1885). *Nogle hovedtraek af trykkefrihedstidens historie 1770-1773*. JH Schultz.
- Jarka, C. J. & Svendsen, G. T. (2003). "Building and destroying social capital: The case of cooperative movements in Denmark and Poland", *Agriculture and Human values*, 20(3), 241-252.
- Jensen, A. (1918). *The history and development of statistics in Denmark*.
- Jensen, A. (1918). *Ecnebi Memleketlerde İstatistik Teşkilatı: Danimarka*, Çev. Divan-ı Muhasebat Murakıplerinden Hayri. Devlet Matbaası. Devlet İstatistik Umum Müdürlüğü. 1934. İstanbul.
- Jespersen, K. J. (2011). *A history of Denmark*. Macmillan International Higher Education.
- Johansen, H. C. (2004). "Early Danish census taking". *The History of the Family*, 9(1), 23-31.
- Koraltürk, M.. (2007). *Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları: "Gazi Bana Çok Kızmış!.."*, İstanbul Bilgi Üniversitesi. C.1.
- Kristjan J, (1987). "Absolute monarchy in Denmark: Change and continuity". *Scandinavian Journal of history*, 12(4), s. 307-316.
- Karakoç, İ. (2004). Türk Hukuk Tarihi'nde Uluslararası Andlaşmaların Uluslararası Hukukun Gelişim Sürecindeki Yeri. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.6, S.2, 199-254.
- Karal A, S. & Uluğtekin, M. (2009). "Murat, İskandinavya'dan Sibirya'ya Hilâl-i Ahmer Hizmetinde", Türk Kızılayı, Ankara

- Karataşer, B. (2020). “Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Gelirleri Üzerine bir Değerlendirir”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 39(67), 551-568.
- Kauffeldt, J. (2006). “Danes, Orientalism and the Modern Middle East Perspectives from the Nordic Periphery”, *Florida State University*.
- Kjær, H. S. (2010). *Danske vidner til det Armenske folkemord 1915*, Forlaget Vandkysten.
- Knudsen, K. (2007). “De gjorde Danmark større ... De multinationale danske entreprenørfirmaer i krise og krig 1919–1947”, *Business History Review*, 81(03), 639-641.
- Koç, B. (2010). “Osmanlı Devleti’nde Islahhane ve Sanayi Mekteplerinin Kuruluş Sürecine Dair Bazı Gözlemler”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2.
- Kuzucu, S. (2016). XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti ile İskandinav Ülkeleri Arasındaki Ticari İlişkiler (İsveç ve Danimarka-Norveç). Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(35).
- Lando, Z. D. (1953). Jugoslavien som forsynirigsmarked. Ledelse og Erhvervsøkonomi. Tidsskrift/Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, Bind 17
- Lane, M. (1911). “The Relations between England and the Northern Powers, 1689-1697”. *Denmark. Transactions of the Royal Historical Society*, C.1 Sayı 5, 157.
- Lorwin, L. L. (1929). *Labour and internationalism*. George Allen and Unwin Ltd, London.
- Güran, Mehmet Arman & Ayşe Zekiye Abalı. (2011). “Melchior Lorichs' in İstanbul Panoramasındaki Osmanlı Kimdir?”, *Belleten*, 75(273), 361-372.
- Maarif Vekâleti Mecmuası, Devlet Matbaası, 1928 İstanbul, C.3, S.11, s.107-130
- Mehmet K. (2012), *Birinci Dünya Savaşı Sonrası Rusya'da Esaret Hayatı*, Altın Post Yayınları.
- Meriç, C. (1996) *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Nilsson, H. Diplomaten och myntsamlaren Julius Løytved (1836–1911) och hans verksamhet som (vice-) konsul i Beirut.
- Oran, B. (2009). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* Cilt1-2, İletişim Yayınları, 14. Baskı, İstanbul. s.242.
- Otto V. H. (1879). *Et Besøg i Grækenland, Ægypten og Tyrkiet*. Kobenhavn.
- Owen, R., & Pamuk, Ş. (2002). *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*. Sabancı Üniversitesi, İstanbul.
- Ølgaard, A. (1980). *The Danish economy. Studies: Economic and Financial Series* , Sayı 14, 1980.
- Østrup, F. (2009). “De gjorde Danmark større Hvad Siger Kilderne?”. *Historisk Tidsskrift*. s.513-546.
- Østrup, J. (1925). *Europa og Islam. Gads Danske Magazine*.

- Örik, N. S. (2012), *Kozmopolitler*, Oğlak Yayınları, 1.Basım, İstanbul.
- Parlatır, İ. (2004). “Kadro”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 24. Cilt
- Peacemaker, (1897). Danmaks Neutralitet og Folketingets Dagsorden af 3. December 1896: nogle politisk-strategiske Betragtninger, Gad, 1897 Kopenhag
- Preben-Hansen, B. (2022): Danish prisoner of war aid in Russia and Siberia 1917-20 in The Great Dane on lex.dk. Retrieved June 25, 2022 from https://denstoredanske.lex.dk/Dansk_krigsfangehj%C3%A6lp_i_Rusland_og_Sibirien_1917-20
- Stanley B. & E. F. Malcolm Smith, C. K. Webster, (1934). *Camden British Diplomatic Representatives 1789-1852*, Vol. L. Third Series.
- Sanus, B. Z. (1956). *Dünya Ekonomisi*. İstanbul Matbaacılık.
- Sarıkaya, M. (2007). “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-İ Etfal Cemiyeti”. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 14(34), 321-338.
- Sertel, Z. *Hatırladıklarım*. Yaylacık Matbaası, İstanbul 1968.
- Simonsen, K. (2003). “On being “in-between”: Social and cultural geography in Denmark”. *Social & Cultural Geography*, 4(2), 255–267.
- Suedo-Danois, G. (1937). *Construction des lignes de chemin de fer: Irmak-Filyos: Fevzipasha-Diyarbakir*. Copenhagen.
- Şimşir, B. N. (2006). “Cumhuriyetin İlk Çeyrek Yüzylında Türk Diplomatik Temsilcilikleri ve Temsilcileri (1920-1950)”. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 22(64-65-66), 15-90.
- Tanör, B. (2007). “Kurtuluş Kuruluş: Cumhuriyet Kitapları”. İstanbul.
- Tanrıkut, H. (1940). “İktisadi Devletçilik - Kitap Tahlilleri”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*.
- Tavukçu, İ. (2016), “Yeni Cumhuriyet in İlk Demir Yolu Yatırımı Fevzi Paşa Diyarbakır Demiryolu Projesi Üzerine Bir İnceleme”, Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu, s. 401- 424.
- Temel, M. (2007). “18-20. yüzyıllarda Türkiye-Danimarka ilişkileri”. Tarih incelemeleri dergisi, 22(1), 117-172.
- Telci, C. (2011). "Muhassılın Serveti: Aydın Muhassılı Abdülbaki Paşa'nın 25 Temmuz 1697 (6 Muharrem 1109) Tarihli Muhallefatı." Tarih İncelemeleri Dergisi 26, no. 2: 551-576.
- Tinniswood, A. (2011). *Pirates of Barbary: Corsairs, Conquests and Captivity in the 17th-Century Mediterranean*. Random House.
- Tokatlı, A. (2009). *Uluslararası İlişkiler Tarihi Diplomasi Tarihi*. Birinci Basım, İstanbul: Doğa Basın Yayın.
- Toprak, S. V. (2016). “Lozan Antlaşmasının İmzalanması ve Onaylanmasının Tanin Gazetesinde Yankıları”. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 32(93), 1-46.

- Toprak, Z. (1995). Milli iktisat-milli burjuvazi: Türkiye'de ekonomi ve toplum; 1908-1950. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tuncer, H. (1991). *17 ve 18. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu ve Danimarka ilişkileri*, Dağıtım, Doruk Kitabevi.
- Uçar, F. (2018). *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Danimarka İlişkileri (1839-1918)*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Doktora Tezi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2009). Osmanlı Tarihi, C. III/I. ve II. Bölüm, TTK Basımevi, Ankara.
- Üsdiken, B., Kieser, A., & Kjaer, P. (2004). "Academy, economy and polity: Betriebswirtschaftslehre in Germany, Denmark and Turkey before 1945". *Business History*, 46(3), 381-406.
- Wallerstein, I. (2011). *Dünya sistemleri analizi*. İstanbul: BGST Yayınları.
- Wandel, C. F. (1927). *Danske handelsforsøg paa Levanten i det attende aarhundrede*. CA Reitzel.
- Walter G. (1995) *Diktatörlerin Arkasındaki Para Babaları*, Altın Kitaplar.
- Weber, M. (2005). *Sosyoloji Yazıları*, İletişim Yayınları, Çev. Talha Parla, İstanbul 2005, 7. Baskı
- Winton, P. (2012), "Sweden and the Seven Years War 1757-1762: War, Debt, and Politics", *War in History*, Vol. 19, No. 1 (January 2012), s. 5-31.

Dijital Kaynaklar

Aarhus Universitesi, Danimarka Tarihi.

<https://danmarkshistorien.dk/oversigter/interaktivt-danmarkskort/interaktivt-danmarkskort/>.

Aakjær, Shahn. “Den Transiranske Jernbane er et af dansk ingeniørkunsts største bedrifter”, 2019, <https://altomiran.dk/den-transiranske-jernbane-er-et-af-dansk-ingenioerkunsts-stoerste-bedrifter/>. (02.02.2022)

Akçura, Yusuf. (1919). “Rusya üsera murahhası Yusuf Akçura Bey’in raporu”, Matbaa-i Orhaniye. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/1698> (25.05.2022).

Bendtsen, P. H. Povl Vinding, “Jørgen Saxild”, https://biografiskeksikon.lex.dk/J%C3%B8rgen_Saxild. 18.07.2011. (14.02.2022).

Beydilli, Kemal. "PRUSYA", TDV İslâm Ansiklopedisi, 2007, 34. Cilt, s. 354, <https://islamansiklopedisi.org.tr/prusya/>, (05.01.2022).

Chris Perry & Victoria Thorpe, “Industrial Workers of the World” https://depts.washington.edu/iww/Industrial_Worker.shtml, University of Washington. (03.03.2022).

Feldbæk, Ole. “Struensee og Guldberg”, 2002, https://danmarkshistorien.lex.dk/Struensee_og_Guldberg (13.01.2022).

Harald Jørgensen, “Ove Høegh-Guldberg”, 2014, https://biografiskeksikon.lex.dk/Ove_H%C3%B8egh-Guldberg, 17.01.2022.

Hove, Richard, “NO Raasted”, 2011, https://biografiskeksikon.lex.dk/N.O._Raasted, (15.05.2022).

Küçük, Evren. “Atatürk Döneminde Türkiye İsveç İlişkileri”, Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-doneminde-turkiye-isvec-iliskileri/>, 2022, (15.05.2022)

Rømhild, Lars Peter & Jette Drachmann Søllinge. “Tidsskrift”. 2009, <https://denstoredanske.lex.dk/tidsskrift>, (24.04.2022).

Langkjaer, Michael. “Carsten Niebuhr” 2020, https://denstoredanske.lex.dk/Carsten_Niebuhr, (12.01.2022).

Larsen, Helge, “Thomas Madsen-Mygdal”, https://biografiskeksikon.lex.dk/Thomas_Madsen-Mygdal. 27.03.2014, (06.05.2022).

League of Nations, Report of the Commission entrusted by the Council with the Study of the Frontier Between Syria And Iraq, Mandates, C. 578 M. 285., Geneva, September 10th., 1932, VI. <https://digital.nls.uk/league-of-nations/archive/194070704#?c=0&m=0&s=0&cv=0&xywh=-1880%2C-285%2C6907%2C5686>. (12.05.2021).

- Library of Congress (Washington, DC). (1949). The European Press Today. https://www.loc.gov/newspapers/?fa=subject%3Anewspapers&all=true&sb=shelf-id_desc&dates=1940-1949&st=list (24.02.2022).
- Johen Nordentoft, “Oversigt over den græsk-tyrkiske Krig”, <https://www.krigsvidenskab.dk/emne/oversigt-over-den-graesk-tyrkiske-krig>. (12.06.2022).
- Pedersen, Jan, Wartime and Post-war Economies (Denmark), encyclopedia.1914-1918-online.net/article/wartime_and_post-war_econoies_denmark. 16.06.2017. (16.04.2022).
- Provenance/Rights: Münzkabinett, Staatliche Museen zu Berlin / Reinhard Saczewski (CC BY-NC-SA) <https://smb.museum-digital.de/object/153162>. (11.06.2022).
- Staatliche Museen zu Berlin, Münzkabinett, Peter Julius Löytved (1836-1911) kolloktion. <https://smb.museum-digital.de/object/153162>. (11.06.2022).
- TDVIA, "DANİMARKA" , TDV İslâm Ansiklopedisi, 1993. 8. Cilt, s.461, <https://islamansiklopedisi.org.tr/danimarka#1> (20.11.2021).
- The New York Times, 01/19/1917, “Finds Hunger’s Grip Squeezing Germany”. <https://www.nytimes.com/1917/01/19/archives/finds-hungers-grip-squeezing-germany-neutral-writes-that-vital.html?searchResultPosition=1>. 16.04.2022.
- The New York Times Company, *Current History*, University of California <https://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/serial?id=currenthistory> 1914-1926. (26.01.2022).
- The New York Times, “Danish Avaitors Off for Tokio”, s.18.
- Trommer, Aage & Tage Kaarsted, “Partimonopol”, (2012), <https://danmarkshistorien.lex.dk/Partimonopol/>, 06.05.2022.
- Tystrup, Anders (2008). Danmarks største bank krakkede. <http://www.dst.dk/da/Statistik/nyheder-analyser-publ/bagtal/2008/2008-12-08-Aarbogsarkiv03>. Danmarks Statistik. 03.03.2022.
- United Nations, R1245/17/45247/45247- Treaty of friendship between Denmark and Turkey concluded at Angora - Registration of this treaty. 26 January 1925 Geneva. <https://archives.ungeneva.org/> (29.3.2021).
- United Nations, S650bis/80/23 - No.2744, Denmark and Turkey - Treaty of Establishment, Commerce and Navigation, with Final Protocol, signed at Ankara, Treaties Collection, Vol.1193, 1 May 1930 Geneva. <https://archives.ungeneva.org/>, (15.01.2021).
- Vilhelm Urban Malthe-Bruun <https://www.gravsted.dk/person.php?navn=vumalthe-bruun>.(29.3.2021).
- United Nations, R1253/17/54785/ - Treaty of friendship between Denmark and Turkey concluded at Angora - Registration of this treaty. 26 January 1925 Geneva. <https://archives.ungeneva.org/> (29.3.2021).
- Vagn Skovgaard-Petersen , “Hanna Adler”,

[https://biografiskeksikon.lex.dk/H. Adler. 20.01.2017. \(24.04.2022\).](https://biografiskeksikon.lex.dk/H._Adler.20.01.2017.)

Wolff, T. & M. Fontenay, "Carsten Niebuhr", Biografisk Leksikon. 2011,
[https://biografiskeksikon.lex.dk/Carsten Niebuhr.](https://biografiskeksikon.lex.dk/Carsten_Niebuhr.) (12.01.2022).

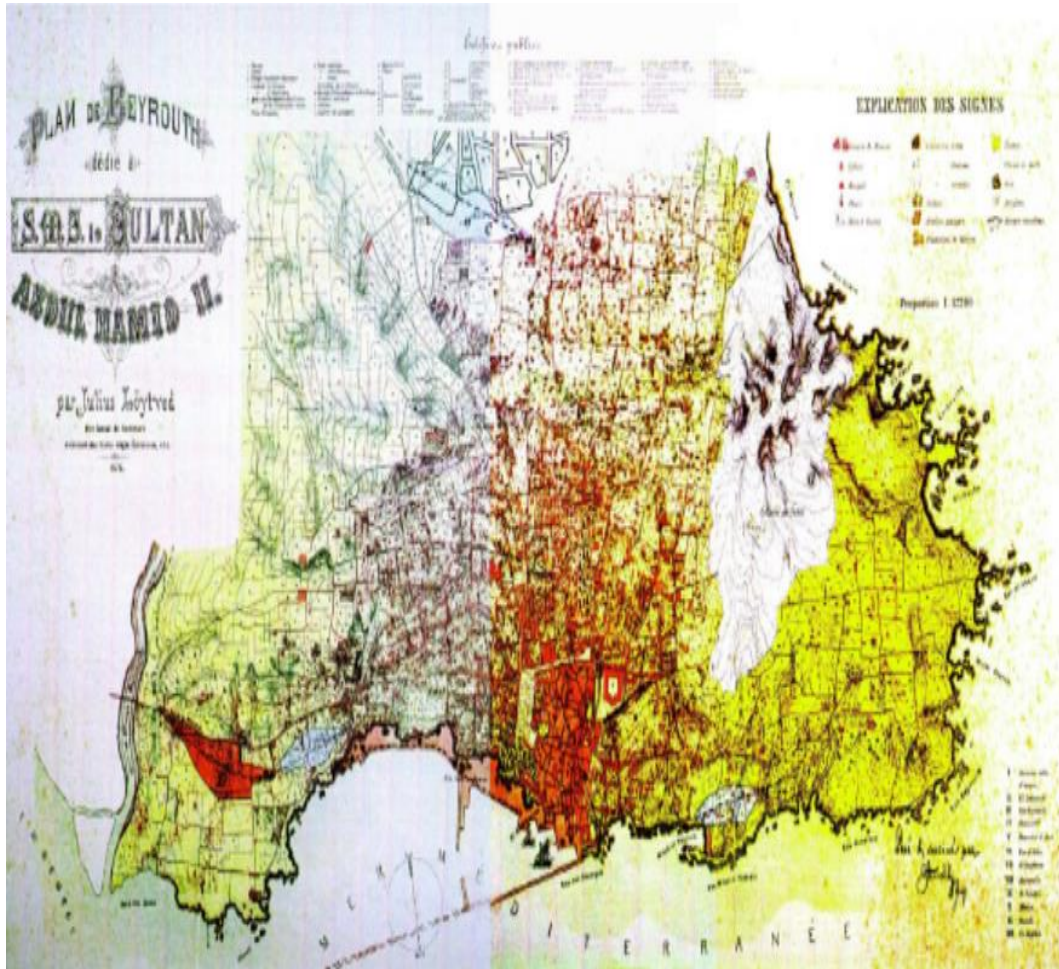
EKLER

Ek- 1 Harita: Jøhen Nordentoft, Sakarya Meydan Muharebesi askeri haritası ³⁷⁷

³⁷⁷ Jøhen Nordentoft, "Oversigt over den græsk-tyrkiske Krig", <https://www.krigsvidenskab.dk/emne/oversigt-over-den-graesk-tyrkiske-krig>. (12.06.2022).

Ek- 2 Harita: Danimarka Beyrut Konsolosu Løytved'in Beyrut Haritası ³⁷⁸

³⁷⁸ Marriner, N., Morhange, C., & Saghie-Beydoun, M. (2008). Geoarchaeology of Beirut's ancient harbour, Phoenicia. *Journal of Archaeological Science*, 35(9), 2495-2516.

Ek- 3 Harita: Danimarkalı sanatçı ve seyyah Otto Valdemar von Hoskiaer tarafından resmedilmiş olan 1879 tarihli İstanbul ve Çevresi³⁷⁹

³⁷⁹ Otto Voldemar Hoskiaer, . *Et Besøg i Grækenland, Ægypten og Tyrkiet*. København 1879. s.119.

Ek- 4 Fotoğraf: Fevzi Paşa Demiryolu hattı'nda istihdam edilen Türk işçiler ve demiryolu yapımı ³⁸⁰

³⁸⁰ Construction des Lignes de Chemins de Fer. Copenhagen, Denmark: Kampsax, 1937, s.171

Ek- 5 Fotoğraf: Fevzi Paşa Demiryolu Hattı'nın 204.5. km noktası ³⁸¹

³⁸¹ Construction des Lignes de Chemins de Fer. Copenhagen, Denmark: Kampsax, 1937, s.41

Ek- 6 Fotoğraf: Beyrut Konsolosu Løytved'in Suriye Koleksiyonundan Sikke³⁸²

³⁸² Provenance/Rights: Münzkabinett, Staatliche Museen zu Berlin / Reinhard Saczewski (CC BY-NC-SA) <https://smb.museum-digital.de/object/153162>. (11.06.2022).

Ek- 7 Fotoğraf: Breslav gemisi önünde denizcilerin fotoğrafı (Politiken) ³⁸³

³⁸³ Danimarka Kraliyet Kütüphanesi, Europeana Collections 1914-1918,
<http://www5.kb.dk/images/billed/2010/okt/billeder/object179180/en/> (14.06.2022).

Ek- 8 Fotoğraf: Illustreret Tidende Gazetesi ve Lozan Antlaşması görselleri ³⁸⁴

Solda: Venizelos, **Sağda:** Ramsey Mcdonald ve Lloyd George

³⁸⁴ Illustreret Tidende, Johannes Østrup, , “Det Forminskede Europa”, Denmark 13.01.1924.

Ek- 9 Fotoğraf: Danimarka Kraliyet Kütüphanesi Avrupa Koleksiyonundan İstanbul Boğazı işgal yılları Osmanlı savaş gemileri ³⁸⁵

³⁸⁵ Danimarka Kraliyet Kütüphanesi, Europeana Collections 1914-1918, Politiken, <http://www5.kb.dk/images/billed/2010/okt/billeder/object179180/en/> (14.06.2022).

Ek- 10 Fotoğraf: Kopenhag Langelinie Rıhtımında bir Türk Vapuru ³⁸⁶

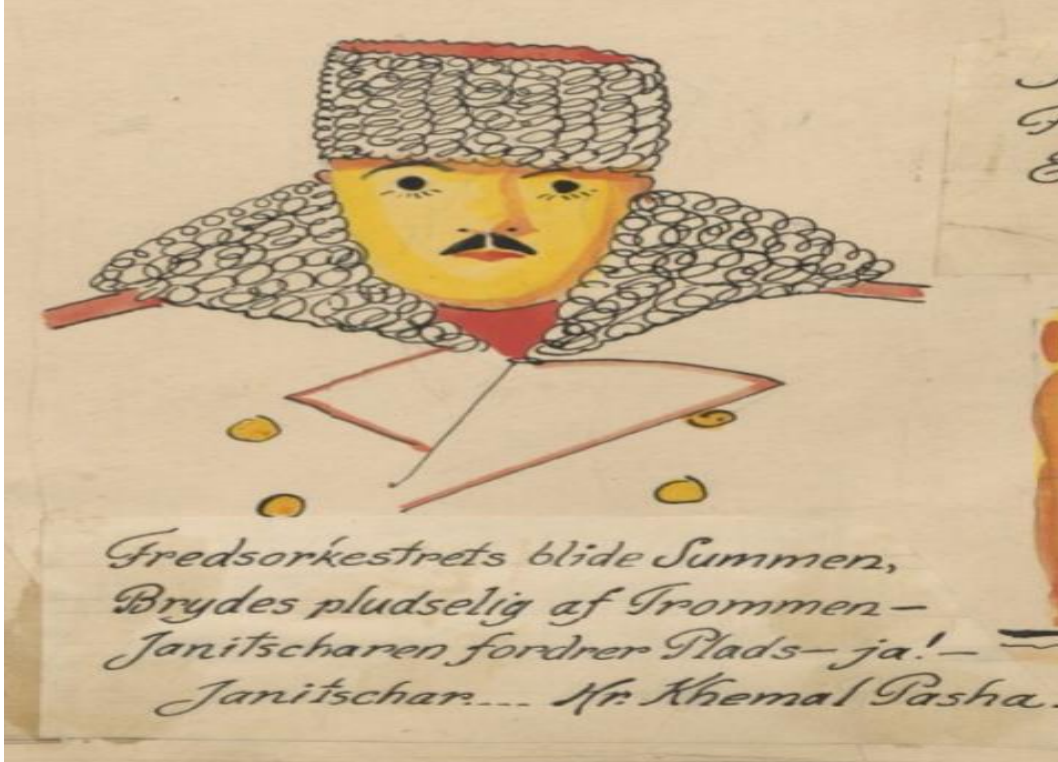
³⁸⁶ Danimarka Kraliyet Kütüphanesi, Resim Koleksiyonu. Topografik koleksiyon, København, 8°, Langelinie, 17, Langeliniekahttp://www5.kb.dk/images/billed/2010/okt/billeder/object427499/en/ (02.06.2022)

Ek- 11 Karikatür: Danimarka basınında Mustafa Kemal Paşa Karikatürü ³⁸⁷

³⁸⁷ Blæksprutten 1922, Alfred Schmidt, "Det store Teater", Alfred Schmidt.
<http://www5.kb.dk/images/billed/2010/okt/billeder/object328889/da/>. (01.07.2022).

Ek- 12 Karikatür: Danimarka basınında Büyük Taarruz ve Mustafa Kemal Paşa Karikatürü
388

- Barışıl orkestraların nazik toplantısı,
Yeniçeri davulları tarafından aniden bastırılır
– Evet! – Yeniçeri...Mustafa Kemal Paşa

Ek- 13 Belge: Türkiye Danimarka Ticaret Antlaşması (19 Eylül 1926)³⁸⁹

<p>Angora, le 19 Septembre 1926.</p> <p>Monsieur le Ministre,</p> <p>J'ai l'honneur de porter à la connaissance de Votre Excellence, qu'en attendant la conclusion prochaine d'un Traité de Commerce et d'une Convention d'Etablissement, dont les négociations ont été entamées en date du 22 Mars dernier, le Gouvernement Danois consent à ce qu'à partir du 1er Octobre 1926 les produits du sol et de l'industrie originaires et en provenance de Turquie importés sur le territoire danois et destinés, soit à la consommation, soit à la réexportation ou au transit, jouissent pour un nouveau délai de six mois du traitement de la nation la plus favorisée.</p> <p>Il est entendu que l'application de ce régime provisoire est subordonnée à l'application en Turquie, pendant le délai précité, aux produits du sol et de l'industrie originaires et en provenance du Danemark du traitement prévu par la Convention Commerciale signée à Lausanne le 24 Juillet 1923 pour les produits des Etats qui l'ont signée.</p> <p>Veuillez agréer, Monsieur le Ministre, les assurances de ma très haute considération.</p> <p>(Signé) V. U. Malthe-Bruun.</p> <p>Son Excellence Tewfik Ruchdi Bey,</p>	<p>Angora, den 19. September 1926.</p> <p>Hr. Minister,</p> <p>Jeg har den Ære at bringe til Deres Excellences Kundskab, at den danske Regering, i Afventning af den snarlige Afsluttelse af en Handelstraktat og en Bøssettelseskonvention, hvorom Forhandlingerne paabegyndtes den 22. Marts d. A., indgaar paa, at Jordbundsprodukter og Industriprodukter, der stammer og hidrører fra Tyrkiet, og som indføres til Danmark, hvad enten de er bestemt til Forbrug, Genudførsel eller Transit, fra den 1. Oktober 1926 at regne for et nyt Tidsrum af seks Maaneder skal nyde Mestbegunstigelsesbehandling.</p> <p>Det er en Aftale, at Anvendelsen af denne midlertidige Ordning er betinget af, at den Behandling, som er fastsat i den i Lausanne den 24. Juli 1923 undertegnede Handelskonvention for Varer fra Lande, som har undertegnet Konventionen, i det ovennævnte Tidsrum skal finde Anvendelse i Tyrkiet paa Jordbundsprodukter og Industriprodukter, som stammer og hidrører fra Danmark.</p> <p>Modtag, Hr. Minister, Forsikringen om min mest udmærkede Højagtelse.</p> <p>(Sign.) V. U. Malthe-Bruun.</p> <p>Hans Excellence Tewfik Ruchdi Bey,</p>
--	--

³⁸⁹ United Nations, R1253/17/54785/54785 – revisional Arrangement of Commerce between Denmark and Turkey, concluded in Angora [Ankara] – Registration of this act. 19 September 1926 Geneva. <https://archives.ungeneva.org/982t-7n53-xqek>. (04.04.2021)

Ek- 14 Fotoğraf: Gazeteci Knud Holmboe'nin fotoğrafı ³⁹⁰

³⁹⁰ Knud Holmboe, Desert Encounter: An Adventurous Journey Through Italian Africa, George G. Harrap & Co. Ltd, 1936, s.I.

Ek- 15 Karikatür: Bir Türk tüccarın Danimarkalı bir aileyi ziyareti ³⁹¹

³⁹¹ Politiken, Valdemar Møller, Kopenhag 17.4.1934.

<http://www5.kb.dk/images/billed/2010/okt/billeder/object369403/en/>. (12.06.2022)

Ek- 16 Fotoğraf: Sultana Sabunu Türk Bayrağı ve Türk kadını logosu ³⁹²

Varemærker.

Reg. 1925 Nr. 217.
Anmeldt den 24. Januar 1925 Kl. 10³⁰ af Johansen & Bruun, A.-S., Gros-handel, København, og registreret den 7. Marts s. A. I en rektangulær Etikette ses foroven et Felt, der bliver bredere til højre og hvori staar Ordet: **Sultana-Sæbe** med lyse Bogstaver paa mørk Bund over et lyst sribet Baand med Ordene: **Garanteret ren** med mørke Bogstaver, hvorunder findes et Felt med Indskriften: **Fortrinlig Sæbe til al Vask og Husholdningsbrug** med lyse Bogstaver paa mørk Bund. Til venstre lagt over det lysstribede Baand og det sidstnævnte Felt ses omgivet af en tyrkisk Maane med en Stjerne mellem Snidserne en Kvinde i orientalsk Klædning. Foruden

SULTANA SÆBE

³⁹² Registrerings Tidende, Ticari Markalar (Varemærker), 1925, s.57.

ÖZ GEÇMİŞ